

ПБ₅ 421

ТАДИЈА П. КОСТИЋ

ПРВО ВЕСЕЉЕ

ПРИПОВЕТКА



891

ШТАМПА

Српске Манастирске Штампарије

у Ср. Карловцима

1903.

Цена 1 К 20 пот.

ЛБ 5-421

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 54302

ТАДИЈА П. КОСТИЋ

ПРВО ВЕСЕЉЕ

548

ПРИПОВЕТКА

Т. Костић 1924.
Нови Сад



89

СР. КАРЛОВЦИ

СРПСКА МАНАСТИРСКА ШТАМПАРИЈА

1903. — 79.

Прештампано из „Бранкова Кола“ за год. 1903.

Vпекао јулијски дан: изврнуо се лист на грани, ућутала тица у гори... Само се јавка жетелица кроз таласасто класје на њиви...

Витору Микачићу необично да доколичи на овакоме дану. Иде из чаршије запурен сав, и кад стиже кући спусти токачу пред врата, уђе у одаклију, обриса зној с лица, завали се у своју столовачу и управи поглед у ону пругасту шару на чађаву дувару у коју је Мато Коруџић згађ'о окињачом и Светоме Јовану.

Дубок уздах оте се из груди Витора Микачића и даде му се на мисао, те оде далеко, далеко...

Боже, да речемо да је она жива, шта ли би сад рекла? Она би села на ону трупинуцу до врата, скрстила би руке око појаса, подигла би обрве високо и.... шта би друго рекла:

— Бо'ме, како знаш, Виторе. Како ти наредиш онако је најбоље!

И пређе, у памети од онога дана кад

су се састали. Онда је она у овој кући, то јест није у овом новом конаку са ходником и две простране собе и стакленим прозорима, него у оној старој под кровином и брезовим лемезовима, затекла само њега. Није знала ни чика, ни мајоку, ни ону дечицу што их некаква болештина покоси једних Часних Поста.

Нашли су се ето ту као две спроте и цео век радили и мучили се, као што се мучи инокосник. Поградили су грађевине, приновили и окрепили омање, подигли свакојаке стоке, засадили вотњаке и винограде.

Људи рекоше: „Благо њима!..“

Али Бог не да сва блага: нису имали никога од срца.

Човек не уме испричати шта је у стању да учини нероткиња, нити Витор Микачић шта је чинила његова Руменија да јој Бог да једно детенце ма било као песница... И док је тако обишла све угљеваре, изугризала свакојако корење, извешала записе, издржала кадове, платила све читаније по црквама и манастирима и доспела да се провуче испод ћивота Светога Краља у Студеници — погрбљеше се леђа и набраше се боре на лицу.

Тада се престаше вајкати и помирише се са судбином...

Тако једног зимњег вечера (Витор Микачић упамтио је то вече) седели су у старој кући крај огњишта. Напољу је била мећава, северац је засипао сув снег за кутњи праг и извијао своју песму око оцака, а

дрва су пуцкарала на огњишту. Она села на стoличицу, задела преслицу за појас и зврколи својим вретенцетом. Он, да није докон, скинуо неколике вешалице кукуруза па се забавља.

— Не знам шта би ти рекла, Руменија, не може се више овако! — започе он.

Она забoде вретено за крило суквеног прслука, подбочи се једном руком и накрену главу на страну, па, као и досад кад јој то помене, остави посао, даде се на мисао и хукну:

— Боже дај здравље теби и мени, Виторе, до суђена сата. Па шта ћемо!..

— Знаш, говоре ми људи непрестано за онога Вилотија. Јуче ме засрете чича Вићентије, па вели: „Не би погрешно да га усиниш.“

Она слеже раменима:

— Ти знаш, Виторе.

— Шта знам, оди му буди паметан кад је овако.

— То и ја велим.

— Оди узми кога било и доведи сијасет у кућу и на имање.

— Јес', Бога ми!

Он остави посао, тарну угарке и наслони главу на руку.

— И, право да ти кажем, Руменија... некако ми се, и иначе, тешко наћанити да то учиним.

— Што ли то?

— Не знаш како ми је.... Дођу ми неке чудновате мисли, к'о да.... А, право да ти кажем, смрти се не плашим.

— Није, него ти се ражали као ово мени...
— рече и задркта јој доња усница.

Он се трже:

— Море, не будали! Цареви и краљеви па немају деце, и ништа.. А ено у Перца деветоро к'о прасци и ни једно не може да исхрани. Сигурно ће му сазидати цркву на гробу, — теши он њу, еда би и себе утешио.

Она само махну главом у страну и заћута. Доцније мало поведе исти разговор:

— Ја сам нешто смислила и велим, Виторе...

— Шта то?

— Рекох да сам тобом, ја не бих узела никога одавде.

— Е?

— Не бих, Бога ми.

— Што, Руменија?

— Зар радили и мучили се, па, овај... да други... одавде из села... — И ту се загрцну.

— Опет она! — подвикну Витор. — Ама рекох ли ти да се оканеш тих бес-
послица!

— Бар нек се не слади нашом муком нико из села..., који се подсмевају како из-
гибосмо радећи за другога.

Заћуташе опет. Она узе вретено и поче га окретати некако необично и у страну, а он притиште кочањком у браду и обори поглед у под.

— Ако би кога усвојили, не морамо одавде из села. Ја имам и свог рода. Има

их у Качеру седам кућа Ђурковића, — рече она и убриса очи рукавом од кошуље.

— Право велиш!

— Ако ти немаш никога, ја имам. Ено од мога ујака остала тројица и сва три се иженили. Имање им слабо те иду по надници. Зашто не би узели једног од њих? — рече она, застаде и чисто се обрадова што јој та мисао паде у главу.

— Право велиш, Руменија! Бога ми, право велиш! Видиш ти! Кажем ја! Право велиш! — узврпољи се он.

— Да сам тобом да узмемо Видосава. Од њих тројице најбољи је он. Па његова Ружица, слушала би као роб. Имају троје дечице, као анђели. Пуна кућа разговора. Поред њих би оживели... А он би пристао и једва би дочекао...

— Бога ми, баш ћемо њега! Видиш ти!.. Кажем ја!.. Што плачеш? Право велиш, Руменија!

Ту ноћ нису проспавали како треба: непрестано су им били пред очима и Видосав и његова Ружица и оно дечице...

Тек што је, по Божјој судби, издато подушје Виторовој Руменији, а Видосав Ђурковић уселио се у Микачића кућу.

Сад је Витор дошао из окружног суда с табаком у руци, у коме је стајало да га је усинио и преписао му све имање. Да је она жива па да види како јој се жеља испунила, како би јој мило било!



Извади онај табак иза копорана, окрену га и обрну. Види само нешто шарено и онај печат као потковица: — Боже, што нисам пи-смен да прочитам шта све овде пише... „Које ја Витор Микачић из села Врљуга признајем пред влашћу и законом и тврдим овај уговор да сам усинио и пустио у кућу и на имање Видосава Ђурковића из Качера са његовом женом Ружицом и његово троје де-чице, и њему уступам све моје имање кретно и некретно, да на њему ради и мене издр-жава и почитује ме као старијег, и да ме Видосав по смрти сарани и за душу ми изда и белег ми удари.. И које Видосав не сме ништа пропасти већ прикодити, а ако би пропастио могу му у свако боговетно доба истргнути имање из шака. И да је Видосав дужан држати славу моју и служити моме Светоме Јовану...“

Витор изговори ово на душак и одахну. Затим обриси зној с чела и окрете се. За њим стојаше крупна жена у чистим хаљи-нама и новом убрадачу, са крчагом свеже воде и убрсом.

— Снајка, помог'о ти Бог! — разгали се Витор. — А где је Видосав?

— На њиви, с радинима. Сад ћу им од-нети ужину, — одговори Ружица.

— А где су моји малишани?

— Сојка је у вајату, а она двојичица на њиви.

— Добро, благо бабу! — рече и онај табак задену за греду.

Сутрадан је освитао празник. Чељад су била сва код куће. Пошто посвршаваше обичне послове, он узва обоје у оцаклији и извади ону хартију иза греде па пружи Видосаву:

— Ево ти ово, синко. Мени не треба.

Он стоји пред њим као војник.

— Шта ће ми, бабо? То мени не треба.

— Треба ти но како.

— Молим те, бабо... — промуца и пружи руку.

— Узми, за тебе је то и грађено, — рече, па извуче кесу и скиде свилени гајтан са себе те му намаче на врат:

— Ево ти кесе! Па како те Бог учи! — рече и задркта му и глас и рука.

Видосава обли румен и стаде чепати у месту. Не умеде рећи ни речи, већ само приђе и пољуби га у руку.

Ружица оборила очи земљи и забавља се с прстима на руци. Не сме нигде да погледа.

— И да ти кажем: к'о жив човек имам... дужан на два три места у чаршији по неки грош и динар. Да то одужиш, синко!

— Хоћу, бабо!

— И данак од Ђурђевдана. Скоро ће вакат и њему!

— Разумем, бабо!

— Чувај ми пријатеље, немој да их вређаш. А за друго, здравље Боже, здоговорићемо се... И Бог ти а душа ти! А ја ћу се забављати са мојим малишанима.. Где су ми они све јутро? — скочи старац за радошћу дома свога...

II

Витор Микачић, човек од педесет и неколико година, изгледао је још младолик и држећи. На његову високом челу и округластом лицу, на пуним смеђим брковима и реткој коси, оставило је време незнатне белеге старости, али поуздан поглед и старачка лакост, одавали су човека кога је тежачки рад годинама и ломпо и крепио.

Од како зна за се навикао је да осване и омркне на послу и да му је све урађено на време. Он би се жив изео кад не би кукурузе опрашио до Цара Константина, кад не би попластио до Петровдана и пожњео до Светог Прокопа. А, пусник, јак и издржљив! Да камен види из земље колико нокат, он би га, земанле, подухватио и пшчукао. Он само мисли о себи и своме послу и нигда га не смеће с ума.

Иде тако с људима и разговара:

— Кад смо били на Пандиралу, па Хорватовић призортио да освојимо позицију, те мајчин сине, хоће бити, те неће бити... Па, почех ти причати, мраз, пуца дрво и камен...

И тако се извирује како је ко поорао, повлачио, заградио, како је ономе преплануо оvas...

Тако је навикао, а што је навикао држи да је најбоље и да не може друкчије ни бити. На пример: Витор Микачић навикао је да продаје пшеницу уз Часне Посто. Он држи да је домаћини продају

само у то доба, а ко пре прода није домаћин него раскутњик. Тако мисли и тако ради па макар да би је скупље продао у јесен, а јевтиније у пролеће. Даље, домаћин не продаје нову ракију, већ је саспе у бурад па јој чека цену и тако стоји док не роди шљива и онда продаје стару а пече нову.

Он држи да сваки сељак домаћин треба да ради тако како не би изостао иза других, да за свог века очува што је наследно и да штогод привреди и прикупи како ће што више оставити својим млађим. Ко ништа не принови, провео је век узалуд.

Волео је да га хвале како је радник те му нема парника, и онда би рекао: „Нема у земљи курјака“.

— Ама коме ће, по Богу, те се сатре радећи? — питају се сељаци кад поведу реч о њему.

— Еј, људи, слушајте што ћу вам рећи: доћи ће ђаво по своје и биће као са покојним Шунијом. Он није давао ни Богу тамјана, али дође Маркезан те наследи имање и сад води за собом по туце Цигана.. Ко зна за кога печали и овај мученик!

Витор то чује па само шапуће и моли Бога да му се душмани не освете.

Сад кад је усинио Видосава, одлакнуло му је на души. Ако се мучио и радио, имао је и за кога и неће му се душмани осветити. Увео је у кућу зрела и паметна човека, сродника своје домаћице с којим је кућу



скућно. Он ће с новом снагом предузети послове на добро његове куће.

Чича Витор је извео читав план за будући живот. Старешинство предаје Видосаву да он ради како га Бог учи, а он ће се настанити на имању у пољу, код воденице, која је подаље од куће. Ту ће чувати имање од штете, и радити ситније послове. Тај је посао подесан за њега, старог човека, који већ није за тежачке радове. Одатле ће, из прикрајка, посматрати како Видосав ради. Неће му ништа сметати, неће се утрчавати у његове послове, нити му наметати своје савете. Кад га за шта упита, он ће га поучити, али ће, ипак, оставити њему на вољу да ради како он хоће. Он ће се чинити невешт свему и пазити да Видосав не примети да му контролише рад и понашање. Чича Витор хоће да види за живота, својим очима, како ће се руковати његовим имањем, и хоће да његов посинак не буде слуга у његовој кући, него син коме отац предаје старешинство.

Видосав Ђурковић родом је из Качера, из једног села у планинском пределу под Рудником, од сиротне породице. Њих три брата у једној задрузи, сва три ожењени, пуна кућа деце, а имање слабо и неачко. Једва ако имају шест хектара земље напратњаче, нешто шуме и вотњак. Бранили су се радом и слогом у задрузи. И овако ожењени, матори људи, па кад нужда пригна, они по двојица оду у надницу и за читаво лето не

дођу дома, а онај један срађује оно имања и управља кућом.

Видосав је одрастао по служби, навикао је на сиротињу и невољу. Док је био мали, тукли су га газде и псовале газдараце, ишао је бос и поцепан, спавао на дугим зимским ноћима у слами и сену на шталама. Научио је на сиротињу и није сазнао ни за какав рахатлук.

Служећи по туђим кућама много је штошта видео и научио што нису знали његови у кући, па ни други сељаци у његову маленом и забаченом селу. Он је тако научио читати и писати, умео је зготовити леп ручак који би смео и пред господу изнети, умео се наћи у свакој прилици, учтиво се понашати и лепу реч прозборити.

Али, по својој скромности, он се једва показивао да зна и две у накрст. При том је био стидан и образит као девојка.

Какав је он, онаког је и друга нашао: своју Ружицу. И она је из сиротињске куће, чељаде што уста има језик нема: скромна, мирна и послушна . . . И он и она били су млађи у кући и имали су само да слушају што старији заповедају. Бог их је обрадовао дечицом: у размаку од неколике године добили су ћерку и два сина. Поред те радости, они су осетили и дужност да легну још више на рад, да се побрину и за подмладак. Колико би пута Видосав застао у раду, замислио се и уздахнуо: што му не даде Бог да наследи бар толико очевине колико би му било нај-

потребније да има на чему развити рад, како је он то видео у толико имућнијих људи. И тада му блесне пред очима имаовина Сима Моравца у кога је служио у пуној момачкој снази и видео како он ради и имање крепи и унапређује. Чинило му се да би он на онаком имању умео радити онако исто као Симо из Мораве и да је самоучки научио све што је тај школовани тежак знао.

Како се обрадовао кад се срећа осмехнула на њега и позват у Микачића кућу! Он, који је увек био млађи, сад ће од једаред примити старешинство над једним толиким имањем, које је бар три пута веће но њих тројице Ђурковића!

— Опрости, тетка, ја то нисам заслужио... Ја... да ти кажем... не знам хоћу ли, тетка... — узмуца он, кад му тетка Руменија први пут помену за то. Она дошла једног празника њиховој кући, пздвојила га у вајат, села на сандук и својим дрктавим гласом прича му и објашњава:

— Моја је жеља да те усинимо, а и Виторова је жеља. Ти си био по народу, видео си и зло и добро... И кад нам је тако суђено и то мора бити, онда, велимо, да ово што смо са сила труда и зноја стекли, оставимо некоме од нашега рода.

Видосав црвени и врпољи се:

— Хвала вам, тетка, али јесам ли ја дорастао... рецимо, тетка... да толиким имањем... И јесам ли ја то заслужио...

— Дорастао си ти... наша је жеља,

Видосаве. Док смо ми живи, поучићемо те као своје дете, упознаћемо те с нашим пријатељима и предаћемо ти у руке све што имамо. А ти ћеш руковати имањем као својим, нас гледати и почитовати као своје родитеље . . . И ти си од сад наше дете, Видосаве, — рече и ухвати се за очи.

Он притрча те је пољуби у руку.

После се споразумела и с његовом браћом и с његовом Ружицом и ижљубила њихову децу. Доцније, једног празника, Видосав је отишао њиховој кући где је то исто чуо и из Виторових уста и да ће усиновљење потврдити код окружног суда.

За дуго није могао да верује сам себи да је све то јава и збиља што се са њим збива! И у колико се радовао томе, у толико му је био тежи овај прелом у животу: растањак с кућом у којој се родио, са сродницима за које су му везане толике успомене, одлазак у непознато село и људе. А Виторова је жеља да му одмах преда старешинство! Како је тешко наћи се у таком положају! Али најтеже му би кад паде зао удес и тетка му премину баш пред одређени дан доласка у њихову кућу. То је био подједнак удар и за Витора и за његова посинка . . .

IV

Витор Микачић опазио је да му је посинак достојан да га очински пригрли. Он је био скроман и разборит, притом зрео и личит човек: висок и крупан, са дугим и плавим

брцима. Он се поносио њиме, и да му подолази као озбиљном човеку, он би га провео свуда по селу, по чаршији и саборима и хвалио се иза гласа: „Ово је мој посинак, братић моје покојне Руменије.“

И поче га упознавати али постепено и у приликама са угледнијим људима с којима ће имати највише додира. Кад су били у вароши, он га је упознао са газда-Радојицом, старим трговцем што код њега пазарује тридесет година и од њега набавља за кућу све што се у дућанима купује. Чича Радојица шмрче бурмут, смеши се, трља руке и вели:

— Ти си се, како 'но ти беше име Видосаве . . . у сретан час родно. Нема оваког радина и оваког чуваоца, пријатељу, — пљеска Витора по рамену: — и на готово долазиш, брате . . . Само да сачуваш што је он стекао, па да будеш домаћин док си жив! И да га поштујеш више него родитеља . . . Хајде да по једну понијемо!

Витор расте и шапће му на ухо: „Хвала ти, газда-Радојица, на таким речима.“

Тако га упозна и са механицијом код кога свраћа и веже кљусе, и са занатлијама који му каткад штошта раде. Свима мило, сви се осмешкују, сви чашћавају и хвале обојицу у брк.

Видосав је брзо дознао за бабов суд о људима и његово мишљење о свему. Често у вече, кад је лепо време и деца полежу, а Ружица успрема по кући, Витор пригрне гуњче и с посинком изађе више одаклије под јабуку шећерлију и поседају на сточице.

Он узме штапић па га промеће из руке у руку и разговара:

— На прилику, синко, што гледаш ове Коружиће! Они су газде од старина: имају по триста брва ситне стоке, по шесеторо говеди . . . Али ја велим: хе, што се размећете! То јест, велим у себи и мислим: човек не треба да сили. Бог је стари сајибџа: у њега је све богаство. . . .

— Право велиш, бабо, човек не треба да сили, па шта имао да имао, — додаје Видосав.

— Што да сили! Оно јес' газда, али нисам ни ја поникао као ова травка на ледини! Да је сваки од њих прикупио по онолико земље колико сам ја прикупио, хеј, колико би они имали данас! Нек се сутра изделе и нека сваки одвоји што је његово, ја бих их чикнуо по једнога . . . Је л' де?

— Јесте, Бога ми!

Па махне руком и нанишани на десну страну:

— И ови, овденак, Ружићи! Нису велики домаћини, а нећу да говорим криво, нису ни сиротиња. Ама што онолико облећу око власти? Није било капетана кога нису призивали кући те частили и гостили! Па шта им се види од тога? Чиновник данас јес' сутра није, и што да облећем око њега и да се припијам уз власт као крпељ . . . Чес' и поштовање свакоме; ако ми треба власт, ја јој одем светла образа и велим: „Господин' капетане, ја имам посла код власти, то и то“, — свршим посла

и идем кући. Ако му дадох једну каву на пиће добро и јес, ако му не дадох, ништа није ни било. Други неће тако, него, да је кабил, возао би и среског ђату на својим колима ваздан и опет би га чашћавао код сваке механе . . .

— Истина је, бабо . . . И у нас понеки трчкарају око тога пустог кмества . .

— Ама каква кмества! Ја сам најбољи кмет у својој кући, на моме имању, кад радим као домаћин човек и кад имам и мрсно и посно и не тражим из села зачина.

— Тако и ја велим, бабо.

И онда почне претресати појединце у селу: те оваки је овај те таки је онај . . .

— Хе, овај свет: неко вели 'вако, неко 'нако, а ја велим: тешко ономе ко нема што треба у глави па да туђу слуша, а своју свиђа. Ако нисам паметан у мојој четерестој или педесетој, ја ћу бити луд до века. Је л' де?

— Јесте, бабо!

— И што да ме он учи и саветује? Тако дође по неки на њиву и вели: „Зашто ову њиву не заливадиш, видиш како се испостила?“ А ја га гледам и мерим: што се њега тиче моја њива и моја ливада?

— Нека сваки располаже својим имањем како уме, — додаје Видосав.

— И после, ја мислим шта ли он хоће с тим што ме навлачи да ја моју њиву заливадим? Хтео би да он има пун кош кукуруза, а ја да га купујем с раног пролећа . . . Е, не'ш, брајко, не превари! — подвикује

Витор, те би неко из куће рекао да се пнате горе под јабуком шећерлијом.

Једно вече прича тако те о овоме, те о ономе, па од једном спусти глас као да шапће на ухо:

— И наш кум Иво, грешан сам у Бога... није човек од реда. Младо и зелено па се не дружи са поштеним људима него с несретницима. А његов отац, покојни кум Антоније, био је човек и било ми је слатко пољубити га у руку као покојног родитеља... И, нек остане међу нама, чу се рђав глас за кума Ива: веле, лани о Св. Томи украо улар на вашару и стрпао га у чакшире, а човек то смотри па га ухвати за мишку. Те ту повуци и потегни, док се нису наравњали и кум Иво плати улар скупље но икаку узду. Сад га дирају за то. Кад је где на копању, а копачи се дозивају: „Пошто су улари на вашару?“ и пружају прст на њега, а мене стид, — кумови смо . . . Ја то нећу нигде признати да је таки кум Иво а немој ни ти. Реци: „Немојте, људи, тако говорити, ко зна, је ли то тако било, и што причаш што ниси очима видео и на шта се можеш заклети“ . . . Божја воља, кум ми не треба поодавно, али ја га призивам и стимам: и о благодану и где гавидим. Призивај га и ти и пољуби га у руку увек.

— Хоћу, бабо!

— И направи му места где год те нађе.

— Не брини, бабо!

— И пољуби га у руку и од срца, Бога ти!

— Хоћу, Бога ми!

Кад пођеш од куће Витора Микачића преко новог вотњака, угледаћеш једну лепу кућу са неколико зграда у чистом и пространом дворишту, у непосредном суседству Виторова имања. Кућа до пола озидана од опеке, од пола од брвана и покривена ћерамидом. Под кућом подрум и на њему велика двокрилна врата. Зграде све од брвана, лепо срезане као кутијице и поређане у одстојању по крају дворишта.

То је дом Тодосија Дмитрића првог суседа Виторова, човека средовечна, црвенкасте косе и бркова, широких уста и крезава, увек расположена и насмејана.

Тај је задовољан с оним што има, а има средње имање, на коме се може лепо живети кад се паметно ради. Толико му је остало од оца и толико и данас има. Целог века није прикупио ни парчета земље нити се отима за то. А оно што има уредио је како је умео: груписао њиве за себе, истребио ливаде, очувао забране и поновио вотњак.

Погледи Тодосија Дмитрића на живот мало у чему да се подударају са погледима Витора Микачића. На пример: обојица су поштени људи, мрзе лопове и бадавације. Обојица су радници и воле раднике, само с том разликом што Тодосије држи да и у раду треба имати мере, треба радити онолико колико је човеку потребно за живот, да не би оскудевао и живео на туђ рачун.

Витор је тежио да има што више, а То-

досије је задовољан с оним што има, и оно што има да је урађено како ваља и паметно, да је добро и лепо. Имање му је лепо ограђено или у проштац или са врбом и трњем. Оно стоке што има све му је ухрањено, чисто и глатко и држи онолико колико му треба да не досађује ни њему ни друготе. . . .

Тодосије је дружеван човек и пространије руке од многих домаћина. Сваког лета добави он терзију па га намести у собу да ту ради по месец дана. Ту се развије труба сукна, прибави се гајтана, чојице, копчи и другог арча, па терзија реже, шије и шара и за њега и његову Савку и децу. Те тако је свако његово чељаде лепо одевено као из највеће газдашке куће.

Кад треба, Тодосије не веже кесу. У радан дан не да се видети у механи, а кад је празник он иде у њу спокојно, седне међу људе, па с ким хоће он попије по неку, поручи и части. Тако исто кад иде у варош не носи у торби чутуру и заструг, већ седа у механу па поручи јела и пића, а у дућанима набави свега што му треба за кућу.

Дружи се са свима поштеним људима и ко је за шалу он се с њим шали, смеје и разговара. Кад га гледаш како с понекима седи и части се, ти би рекао: части га да му измами неко парче земље, да купи појевтино, или да осече неко дрво из његова забрана. А оно није: Тодосију пало у вољу да с тим човеком седне и коју попије, и то је све. Тако он ради и у другим приликама: кад иде

кроз село он сврати код кога хоће, слободно, као у своју кућу, час се разговара озбиљно, час се шали са људима и женама и затура којекакве комендије. Кад ко од тих прође поред његове куће, он га засретне и уведе у авлију па га, ако је лепо, намести у хлад или под трем у вајату, а ако је зима, у кућу или у собу. А домаћица или које деце што се ту нађу, знаду шта треба: приставе цезву уз ватру и перу стакло за вино или ракију.

Нема човека у селу с киме се не би могао Тодосије Дмитрић сложити. И ако се с киме сукоби, он одмах нађе излаз да то избегне, па ма било и на своју штету. Још се ни с ким није судио ни парнично, и по њему може суд и не постојати.

И са првим суседом Витором Микачићем он није нигда стао пред суд нити је позвао кмета да им извиди какву потрицу, или штогод пресуди. А дође ли између њих до кавге, због стоке, због деце, или какве друге спрдње са које се суседи најчешће поинате, они то све нареде као људи, или, правије рећи, све то Тодосије удеси, те се сваки сукоб заврши смијурином и лепим растанком.

Поодавно, на десетак година пред долазак Видосављевог, кад су обојица били млађи, једног пролећа заграђује Тодосије њиву и шибљак испод куће, кад ето ти га Витор, иде полако с друге стране ограде, својом њивом, обухватио сикиру око ушника па се држаљницом поштапљује. Иде и ћути и испод обрва погледа по огради, а не осврће се на

Тодосија. Кад би близу, он се, одједном, осече осорљиво:

— Шта то радиш?

— Притврђујем ограду. Време му је, — одговара Тодосије и чука у један колац.

— Куда мислиш да сведеш ту ограду?
— Искриви главу Витор.

Тодосије се смијури:

— Куда ћу је свести но око мог имања.

— Докле је то твоје имање?

Тодосије се загледа у њега:

— Шта ти је пало на ум да ме запиткујеш где је моје имање?

Витор искриви главу још више:

— Је си чуо, управи-де ти ту ограду. Ја не дам више да ти плавиш моје имање! Тај ту клис, од тог цера па до дебелог јасена, што се наднео у мој шевар, то је моје имање.

— Где је тај дебели јасен?

— Ено га онде! То јест био је земанле ено онде у десно!

— Није истина, него је био онде у лево!

— Јест, онде!

— Докажи!

— Докажи ти! Ово је моје од девендела!

— Ти си то приграбио, али ја више не дам!

— За то те не питам!

— Чик загради!

— Чик ми стани на пут!

И онда настаје врева. Тодосије једну, а Витор десет и глас му пишти до по села. . .

— Убио те Бог, питај чича-Вићентија где је био дебели јасен и да је овај клис мој!..

— Убио те враг, не питам никога за моје имање!

— Ти си џангризалица!

— Ти си укољица! Хоћеш само да се свађаш и отимаш!

— Умукни!

— Умукни ти! Не дам ја моје! Нећу да ме правиш луда, а не жалим да је још онолико! — рече Тодосије па заћута и продужи посао.

Витор пишти још за дуго и само се чује: клис, јасен, клис, јасен. . .

У том ето ти Савке, носи ужину. Тодосије простре торбу на кладу и на њу поређа хлеб, со, чутурицу и друго што се нашло, жену врати кући па поче ужинати. Витор шурка у својој њиви, сагао главу па ћути.

— Виторе! — виче Тодосије полако.

Онај ћути и не обазире се.

— Море, еј Виторе!

— Шта ти је? — проговара он и не диже главу.

— Оди да ужинамо, море!

Он опет ћути.

— Што ћутиш, нисмо очи вадили!

Он нешто гунђори.

— Чу ли што ти рекох, море!

— Не чујем ја ништа што ми ти велиш!

— Ама људи смо, бре, бићемо и помрећемо, а та ће пустолина остати и без мене и без тебе. . . Чије није било, чије бити неће. . . Оди да ужинамо, море!

И тако, полако, све тише и тише, док

се Тодосије реши те пређе врзину и принесе му чутурицу и поче молитвати:

— Помози Боже! Срећан и овај рад што радили! Омразили се као со и леб, да Бог да! — па га натера те и он прогуне две три капке и онда му да залогај хлеба... И, кад мало доцније погледаш, оно сели обојица на кладу, припијају и разговарају: како су мразеви уорили земљу те се просипа, како је воћка наупила не може красније бити и да ће година бити родна... На крају крајева сав сукоб изравњава се тиме, што ће Тодосије кресати неко дрво на међи, да не захлађује Виторову њиву и не смета усевима...

*

Још првих дана Видосав се упознао са Тодосијем. То је било случајно. Видосав је био у њиви, нешто успремао, кад човек пређе из друге њиве и како иде, виче:

— Добро ми дошао, нови коншија! — и залеће се те се пољубише.

— Боље тебе нашао, коншија, — вели Видосав и у себи се чуди како је слободан овај Тодосије.

— Ја велим: баш хоћу да пређем да се видимо и упознамо. Знам да ми ниси вешт.

— Право велиш: чини ми се... нисмо се до сад виђали.

— Нисмо никада... Тако, ја ти се лако упознам са сваким. Кад смо били на Кумашевцу на „зекциру“, па ја се залетим и упознам се.... — И ту исприча како се

упознао са неким шљиварским трговцем из ваљевске нахије с којим је, доцније, имао ваљаних послова и користио и себи и другима, а људи се чуде како је смео прићи човеку кога пре није ни чуо ни видео.

За тим ће:

— Палиш ли дуван?

— Палим, не бој се; није ме та добрина мимоишла.

— И ја горим паре пред очима. Деде да по једну запушимо.

Видосав се снебива:

— Тако то жив човек научи свашта и што ваља и што не ваља. А ово, доиста, није добро.

— А што, брате! Ко има и може, нека и пали, и пије и нек се проводи! Није него да вежем пару у хиљаду завезака и да јој будем роб до века, — вели Тодосије.

— Знам и бабу неће бити право што ја пушим а он не пуши. Срамота ме да палим пред њим, као његов млађи, коме ја имам да благодарим док сам жив. И нећу пред њим нигда запалити.

— Што то, опет? Поштуј ти њега, како заслужује, у другом које чему, а што ће ти он угледати цигару у руци, то није ништа... Истина, не би ваљало да баш одмах прекрстиш ногу преко ноге, подигнеш главу и испречиш цигару пред њим... Но, оставимо то, хајдемо-те ми до моје куће, да видиш где и ја живим.

Видосав не да ни поменути:

— Како би то било на радноме дану!

— Час посла! Да по једну попијемо!

— Молим те!

— Молим и ја тебе! То ми не смеш одрећи!

— Да чује бабо!

— Нека чује! Ми смо добри пријатељи!

— Други пут, на празнику! — отима се Видосав.

— И сад, и други пут, и ја код тебе и ти код мене! — ухвати га Тодосије за рукав и не пушта.

И ко ће га се отрести. . . Одоше и тамо продужише разговор.

Видосав је то испричао Витору чим је дошао кући.

— Тодосијева посла! — смешка се бабо лукаво и шара очима.

Витор Микачић није ни волео ни мрзио комшију Тодосија. Он зна за ону стару пословицу: „Комшија је пречи од свију“. Рецимо: упали се кућа, коме ћеш се другом надати но комшији, да ти помогне? Или те нападну зли људи, или, не дај Боже, кад дође смрт по своје, или друга каква несрећа, кога ћеш пре позвати до свога комшију? Али он зна и то да комшија жели да што више приграби имања и заокругли, да га групише и подведе под један плот, и ту најпре страда комшија.

А чича Витор највише се боји онога што се увек смеши и што је увек развучених уста, као овај Тодосије Дмитрић.

И не би му право што се Видосав тако

брзо упознао с њиме и што су се тако за-
пазили. . .

VI

Подмлади се и окрепи дом Витора Мика-
чића. . . Видосав поче удешавати кућу и дво-
риште. Једног дана окречи одаклију и набави
плаве земље те је одоздо донекле обојадиса,
а цигље по ходнику премаза црвеном земљом.
Где би пукотина или обијен малтер, он за-
маза и окречи. За тај посао није му тре-
бао мајстор, јер је он то радио уз мајсторе
по служби и зна како шта треба. Где би
разбијено које окно на прозору и залепљено
хартијом, он измени код стаклоресца па све
прозоре испра и истре. Пошто опраше патос,
наместише бабову собу. Икону Св. Јована,
стару и чађаву, у раму без стаклета, зака-
чише на источну страну; на други зид огле-
дало и преко њега пребацише убрус, широк
и дугачак од дебелог платна; на трећи вла-
даочеву слику и до ње Виторову споменцу
из рата. Даље, у један угао кревет са слам-
њачом, ћилимом, јастуцима и новим губерром,
до њега сандуке фарбане, дућанске, пуне
ствари; на другој страни чивилук и о њему
Виторове хаљине што их носи празником:
чакшире, копоран, грудњак и зубун. На не-
колико ексера по дувару закачише: дугу
пушку, кубурлук, пиштољ и по неки струк
босиљка. . . И соба замириша чистоћом и
босиљком. . .

У другу собу наместише миндерлук, по-
ређаше сељачке сандуке, у којима су биле

разноврсне ствари. О чивилуку извешаше старије аљетке што се ређе употребљавају. У ходнику наместише дугачки сто, клупе и столице, а у орманче поређаше срчалук, кутије за кафу и шећер и друге такве ствари за послужење. . . .

Видосав би и стару кућу преобразио: скинуо би високи кров и покрио ћерамидом као што ради данашњи свет. Али чича Витору не може нико доказати да сме такнути у кров и темељ те старе куће у којој се родно, одрастао и век вековао. То би било као да би дарнуо у светињу. Зато јој Видосав само обели чађаве дуварове, омалтериса рупчаге и пукотине, донесе иловаче те је наби у оне локве по кући и изравна под. Ружица ориба наћве, сланицу, лопаре и остало дрвено посуђе, те је све изгледало као смиље. Све ствари нађоше своје место и у кући се заведе сталан ред.

То исто би и са осталим зградама: свуда се избриса научина и црвоточина, претресохе се хаљине, ишчукаше и изнесе на сунце да се проветре, па се наместише на своје место. У сарачани беше крв и лом, и Видосав се дуго размишљао док се решио да то рашчисти. Шта ти не беше у тој сарачани! Старих поцепаних опанака, заворњева, брњица разне величине, опуте, фишеклија и кајиша позеленелих од буђа, кутија без дна, чутура са избијеним колом, ексера, фесова масних и излизаних, копорана без рукава, шајтова, чепова обручева. . . . Нешто изве-

шано, нешто набацано једно на друго... А све то искупио је, којекад, чича Витор Мп-качић. На пример, иде он путем и на путу угледа брњицу. Одмах га нешто копка да је узме и тури у џеп. „Требаће ово кадгод: може се изгубити брњица на кајишу, или искривити, или сломити, или јој испасти онај језичак, па се може за час изменити са овом новом,“ — мисли чича и носи је у сарачану. И тако то стоји годинама и све брњице здраве и читаве. Или нађе какав чеп и помисли: „Требаће и он“; и спусти га у чакшире. Колико се пута решавао да све то пребере и рашчисти, па на по пута стане и размисли се: „Нека стоји, никоме не смета.“ Сад, кад га је Видосав питао, он ућута па рече: „Како хоћеш... избаци,“ али му ипак жао и све му се чини да се тако кућа не кући...

Успремеше и двориште. Некакво коље и врљике, разбацане на неколико страна, скупише на гомилу и сместише под наслон до дрвљаника, истребише камење игде који би, и набацаше га у један крај, ископаше рунчагу за буњак чак ниже куће, покосише и почупаше боцу, татулу и дивљу паприку, што је све расло и бујало по окрајцима иза грађевина... И шта ти све не порадише!

Све њих двоје, Видосав и Ружица. А понешто им помогне стара служавка, висока, пргава и спљива жена од шездесет и неколике године, која нема нигде никога и ту служи у Витора од пре десетак година. Слу-

жила је и дворила покојну Руменију, и пред смрт није одмицала од њене постеље, те је оставила аманет Витору да је не тера већ нек умре у њиховој кући. Одавно није ни за какав рад, сем да тарне у угарке, да готовом водом проплаче који суд и маже метлом преко куће. И тако се ослободила и заузела чисто старешинску власт. Кад попије трећу, она цака и глас јој крешти: час плаче и куне, час се смеје и благосиља:

— Шта вам је; децо, зар немате другог посла но да све испретурате по кући! — вели им она кад почеше чистити и дотеривати у ред.

— Тек... баба Вујана, да смо у послу.

— Бог с вама, к'о да успремате за неке госте или некакав свечаник!

Они се смеју. А она као мало у шали, а мало од збиље:

— Као да смо ми живели у брлогу, овде у овој кући...

Па одмах окрене другу:

— Богме право имате, радите док вам се тако мили.

— Је л'-де, баба?

— Јесте, Бога ми!

А чича Витор се смејури и само чујеш: хм... хе... хи...

Бог зна шта он мисли!

Док су они улешавали кућу, дотле се чича постарао да понови њих: призвао је терзију те је скројио ново новцато одело Видосаву. Овај је са својом качарском нош-

њом: уским чакширама од црног сукна и црвеним подвезама, изгледао као бела врана међу осталим сељацима. То је чича Витора боло у очи натерао га је да се понови. И Ружица је набавила по неку хаљинку, па су поновили и децу. Све доби нов изглед и пође новим током.

VII

Сваки домаћин има понеко имање које више цени од осталог, поклања му више пажње у обрађивању и њиме се поноси. Тако и Витор Микачић има своју „Јошевину“ коју воли толико колико и себе, и, вера и Бог, кад би дошло до отимања, Витор би пре узгубио главу него је коме уступио. А то није Бог зна какво имање: један брег са нешто шуме и пашњака, и испод брега две њиве и једна ливада, са живом водом и воденицом. То имање Витор је купио у тридесетој години од једног пропасника који је напустио кућу и село и отишао по занату, по жандарима и чуварима, и ко му га зна где се зауставио. Чинило му се да су му сељаци завидели што је дошао до тако груписаног имања појевтино, па се поносио тиме и хвалио се међу пријатељима својом вештином: како је умео склонити продавца да то баш њему прода. Од тада Витор Микачић не може прозборити неколико речи а да не помене Јошевину и чињаше му се да се тек од тога може с пуно права убрајати у домаћине.

Истину рећи, Витор није нимало улепшао Јошевину, нити она друкчије изгледа у његовим рукама сада, после дваестину година, сем то толико што је притврдио ограде и причувао шуму да се не сече и да вода не раздире брег, те је с тога шума гушћа и подмлађена. Воденица остаде онако као што је и била: мала, од брвана, тесна и сниска, покривена папраћу, са једним витлом у коме није ни једно перо измењено, и са старим у пола трулим бадњем. Свега што је, ту у близини, направио једну трлу од чатме и покрио је ћерамидом, и салаш за кукуруз, да се привремено склони с њиве док се не отера кући, и мало наслона за стоку да не кисне. Њему је главно то, да је Јошевина његова и да се зна да је његова, да с ње збира ону корист коју је давала од вајкада, да ради као што су му стари радили, и то је све. На том имању њиве су без изора. Можеш их непрестано орати и сејати кукуруз и нећеш имати потребе да их пођубриш или угариш. Ливаду у подјазници можеш комотно косити два пута преко лета и опет да на њој напасеш стоку до Ђурђевдана и у јесен.

Витор је становао ту више но код куће. Као инокосник он је држао и слугу и надничаре, кад му затребају. Док ради воденица преко лета и не заустави је суша и зими док не настану мразеви, он је ту у Јошевини: прима жито те меље, узима ујам, причувљава стоку, зими јој полаже док ту траје хране и пази да не буде штете.

Сад се старцу још више милило да ту станује, јер Видосављева деца: Ђурица и Јовица нису одмицала од њега и његове Јошеvine. Каква радост за чича-Витора! Ђурица је у десетој години, цигласт и мало бледушкав, али здрав и окретан. Учио је два разреда основне школе па је напустио. Школа далеко, а он сиромашак и го и бос, па га исписаше. Сачувао је и књижице и таблицу и писаљку па се чешће забавља тиме. Јовица у осмој години, мало крутуљастији и лењи, али и он вољан и послушан. И он је рад да зна које „писме“ из буквара и бабо каже да Ђурица научи Јовицу да и он зна понешто.

Деца брзо свикоше и престадоше помињати кућу и чељад из Качера, приљубише се уз баба и трче за њим као керчад. Он их милује, дели им кришку лубенице на два дела, крпи им хаљинице, наврнчава опанке. Навикоше се и они код воденице и тамо су волели него код куће, ту је за њих имало више забаве но игда на другом месту.

— Ви ћете чувати воденицу, док ја видим посао на њиви, — вели бабо.

— Хоћемо!

— Хоћемо ли обојица?

— Хоћете, — вели он и иде.

Они као какви надзорници сели у хлад па не скидају очи с воденице, као да ће утећи.

Иде човек, упртио врећу жита на раме, погнуо се и тек да спусти врећу а они вичу:

— Није ту бабо!

— Стој, куд ћеш?

Човек спушта врећу, брише зној и виче:

— Здраво мирно. Где је Витор?

— Здраво, како ти? Није ту.

— Сад ће доћи.

Човек хоће у воденицу, а они скачу:

— Немој да идеш тамо. Куд си навро!

Један трчи више јаза и виче:

— О, бабо! Хајде 'вамо сад!

Па ако се не одзове одмах, они заинтаче по неколико пута:

— О, бабо! О, бабо! — као да је наступила не знам каква опасност.

Или кад опазе да је жито измлевено и чују да колиће воденички камен, они трче и вичу да дође да заспе жито или укочи витао под воденицом.

Кад бабо мери жито, па ако је врећа од десетак ока, они зачас закуче кантарским кукама за петље, па принесу обрамицу и њих двојица одигну врећу од земље те он измери. Ђурица је знао како се кантар окреће на лаку страну, а како на тешку и знао је шта је ока, шта п'оке, а шта литра од оке.

Убрзо су свикли да помажу Витору и у другим лакшим пословима: да терају кљусад у вршају, беру дулеке, трипају пасуљ на розге. Кад он, на доколици, гради котарице, они му секу лесковину и дељу је донекле, па је даду њему те је он утанча и онда он плете а они гледају. Недељом, кад оду кући да се пресвуку, они носе мајци нову котарицу и

хвале се како су је с бабом исплели. Тако и кад плете кош за рибу, они секу раKITОВО пруће и помажу му у плетењу, те су и ту мајсторију упознали.

А њихове радости кад приставе лончић уз ватру у воденици или трли, па они спремају ручак: бабо умеси колач и запреће га на прочевљу, а они секу буранију и сецкају купусово лишће! Па кад ручају поседају на земљу и скрсте ноге и оно што има метну преда се на покровац или зобницу! Тако им је слађе него код куће кад поседају на столице за трпезу или за дугачки сто у оџаклији...

Тог лета, по Великој Госпођи, Витор даде Ђурицу у школу. Једног дана каза му те искупи оне књижице и таблицу, метну под мишку и одведе га учитељу. Школа је близу и моћи ће лако ићи у њу:

— Зар ти изучио два разреда и, на прилику, стао на по пута, па да те ту оставим! Јок, вала, па да би ме не знам шта коштало! — вели му чича Витор.

— Како ти кажеш, бабо, — одговара дете.

— Ја кажем кад си изучио то, да доучиш још два разреда па да се зна да си свршио основну школу.

— Хоћу, бабо!

— И да учиш добро, да почитујеш господина учитеља и све старије, и добро се владаш, да нас не осрамотиш!

— Хоћу, бабо, науке ми!

Мало доцније наручио је код сарача две чантре од телећака, беле и рутаве, и једну

дао Ђурици да је носи кад иде у школу, а другу Јовици, да у њој носи свој буквар из кога ће га брат поучавати.

Кад оду кући они се хвале и оцу и мајци и Сојки. Сеја се само смеје, па се и она хвали са сукненим прслучићем, са три ката гајтана.

Сојка је најстарије дете, читава шипарица од дванаест година. Иста мајка: црномањаста, дугих пуних обрашчића и крупних очију.

Она се није одвојила од Ружице. Што мајка ради, она јој помаже: сеје брашно, носи воду, уноси дрва, суче конце на витлићу, пригони стоку за мужу, лучи телад и јагњад. Кад поседају и узму рад у руке, она ћути докле они ћуте; кад баба Вујана прича што смешно, она се цапари као свако дериште, а кад баба пијне и расплаче се, она се узнемири и ужагри очицама у мајку и прибије се уз њу.

А кад дође празник, мајка је измије и оплете јој кикић и у њега цвет, па она скакуће по дворишту као лептирак.

Једног празника Видосав намирио посао и обукао се, сео под јабуку шећерлију па се с њом шали и забавља. Дан ведар, сунце одскочило повисоко и хладови ишарали. Разговара и ћерета те о овоме те о ономе, па је ухвати за колир и стаде га загледати:

— Ене, ене! Шта је ово?

— Колир.

— Ко ти је ово извезао, Сојка?

— Ја сам извезла.

— Ти? — подсмева се Видосав.

— Ја, тата, оч'ју ми!

— Ћути!

— Бога ми!

— Ниси!

— Јесам, младости ми!

— Где си га израдила?

— Код оваца.

— Ене сад!

— Јесам, баш код оваца!

— Лажеш!

— Да питамо нану. О, нано!

Ружица промоли чупаву главу на кутња врата. Видосав се смеје, а она довикује:

— Тата каже да ја нисам извезла овај колир. Је л' де да сам га извезла, нано, кад сам чувала овце на Башчинама?

-- Јеси, ћерп.

— Ето видиш, тата! Кажем ја теби!

— Е, сад верујем! — смејури се Видосав и удара полако њеном ручицом по свом длану.

Па је гладн нпз косу:

— Шали се тата! Ти си добро дете татино!

— Тата, тата! Мара не слуша своју мајку, па јој њен тата вели: Ти си, Маро, неваљалица.

— Јесте, она је така кад не слуша оца и мајку.

— Је ли, тата, ја нисам неваљалица?

— Ти ниси така, ти си добра татина девојка! — милује је он по образу.

— Ја слушам и тебе и маму и баба, па слушам и бабу Вујану у кући.

— Јесте, ћери, прва радости моја!

У том чича Витор бану испод оцаклије
и они скочише на ноге.

VIII

За чудо што је Видосав много разбирало о томе шта ће о њему рећи свет! Таки је од младости. Кад што чује о себи неповољно, њега то једи, гризе, и тада ћути и најволи да је сам: да мисли о томе, зашто је то тако. Ако двојица на путу разговарају и гледају у њега, он мисли: „Шта ли то разговарају о мени, то је нешта неповољно“. Насмеје ли се ко у његовој близини и погледа у њега, он мисли: „Што се онај смеје на мене, он ме нешто исмејава“; и у стању је да о томе размишља по читав дан, да ћути замишљен и забринут као да га је Бог зна какав терет притиснуо. Ту осетљивост није могла да затупи ни његова дугогодишња служба где је имао да издржи пљусак цсовки и погрда, и прав и крив, од газда и газдарица.

Како ли му је тек сад кад је дошао у овај свет, где је толико очију упрло у њега, непознатог човека! Сад му прате сваки корак, хватају му сваку реч, претресају и што јес и што није!..

И мало прође па почеше гласови... .

У Младена Варагића било комишање једне вечери уз Међудневницу. У врх њиве сабрана рпа кукуруза, за стотину врећа, и скупили се комишаоци. Ноћ топла и мрачна... Наоколо гомиле кукуруза поседало и мушко

и женско и старо и младо, а у среди наложена велика ватра са две главње и сухим грањем. Пламен лиже високо и обасјава компшаоце с једне стране гомиле, а други у мраку. На једном крају девојке у тесним сукненим јелецима, седе правилно, сагле главу и хитро одвајају комушу, шапћу и на махове се засмеју. Момци, где који, по два три у гомпли, са пригрнутим копоранима, неко се извалио и опрућио, неки почучнуо па ради и звера на девојке и другове, а сви цакају и дозивају се. Зрели људи прекрстили ноге, обукли гуњеве па полако раде и тихо разговарају. Жене, опет, селе једна уз другу и штошта гласно приповедају, жале се и чуде којечему што нису знале. Деца траже пурењаке и бабице па их цеку уз ватру, једу, трчкарају и носе их којеконе.

Рад журно одмиче, гомпла све мања, а све више комуше, да већ зарастоше у њу до више појаса. Како ко комиша, он баца клип преко себе на рпу окомишаног кукуруза и клипови само сукћу и један други сустиже.

Домаћин Варагић, средовечан човек, малог раста, погурен, носи чутуру од једног до другог и даје да се пије. Негде нутка, неком наздравља, и, мало, мало па обреди све маторије.

Младежи није до тога: она ђаволише.

— Пази оног онамо!

— Немој!

— Хоћу да му смакнем нови фес!

— Каки је клип?

— Кочањка с два три зрна: бабица! — рече и полако и неприметно баци се на једног у мраку, и погоди поврх високог феса.

Онај се трже:

— Море ако те згодим ја одавде, нећеш се маћи отале!..

— Ко ме то велиш?

— Шта је то било?

— Знам ја коме велим, — погледа онај по свима.

— Ја нисам!

— Нисам, вала, ни ја!

— Не видим те ни да си дошао!

— Знам ја... Вратићу му ја то очас, — вели он и погледа унаоколо: ко ли га удари.

Тако другог, трећег... У том бане понеко из мрака.

— Добро вече!

— Бог ти помогао! — викну по десетину грла.

— Добро вам седећи!

— Добро дошао!

— Еве га посинак!

— Ко?

— Вилотије!

— Несуђени посинак Виторов!

Опет кикот. Девојке се ослободе па најпре полако певуше, а затим по две и две запевају иза гласа:

„Поред воде јаран чува овце,
Жедан воде, жељан девојака.
Не кари се, моје мило драго,
Ево воде, ево девојака!...“

Момци подврискују:

— И-ју-ју!..

А на то се одзивају из комшилука, са другог комишања, са песмом и подврискивањем.

— Седи, посинче!

— Нема мулевине, но пљуни у дланове!

— дирају Вилотија.

Он, момак, скроман па ћути и осмејкује се, а они отпочну претресати:

— Ако је тражио, јес' се и намерио на кога треба.

— Витор?

— Ја, на онога... Видосава.

— Познаје му се на оку!

— Јеси га видео како иде?

— Јеси чуо како говори? Хе... одмах се познаје човек...

Један од Ружића момчадије, Дамљан, поче још јасније:

— Еј, људи, друкчије је мислио Витор. Он је хтео да уведе у кућу радну снагу, ко ће га слушати и издирати као изорски вочић. Али овај вели: јок!

— Хоће овај да заповеда!

— Но како!

— Да узме дизгине у шаке!

— Да запали чибук!

Ружић продужује:

— Чекај да ти кажем... Чича Витор није ни мислио да му дâ какво старешинство. Знате Витора боље него и ја.

— Цимрија!

— Слепи чвор!

— Пре ћеш одбити од камена него од њега!

— Али овај се усели у кућу па од једном: јуриш па за кесу! „Нисам ја твој слуга, брате, да само радим и диринџим, већ по-синач, и више знам него ти!“ — вели му он... Чича Витор које ће јаде, па да не пуца брука, пусти му све. И сад само гледај шта Качерац зна.

— Тако му и треба!

— Тражи посинка преко бела света!

— Ђавола и тражи!

Један од Коружића, што му се мало виђаше глава из комуше, проговори тихо:

— Не знате ви шта је Витор казао за наше село... У нашем селу нема, вели, човека коме би он смео поверити своје имање. И рекао је да нема радника човека у нашем селу.

— Чудно ми његово имање!

— Чудан ми и он човек и домаћин!

— Море, глајте посла, шта слушате Витора!

Домаћин иде с чутуром од једног до другог и виче:

— Деде, ја те заборавих туде!

— Не заборавио те Бог! Здрав си!

— А ти, шта ми се ти извлачиш?

— Пио сам!

— Здрав буди!

Један од момчадије кијну и стаде пуктати.

— Пис!

— Кија као мачка!

— У-а, запаприли му пурењак!

Тај уребес заглушише девојке:

„О јаблане, не развијај гране,
Ој јаране, не разбирај за ме,
Синоћ сам се завадила с драгим,
Завади нас из села девојка!“

— Тако, дечице, пожурите, ако сте ради да раније ухватите коло! — вели један старчић од ватре.

— Хоћемо! — вичу сви.

Онај Ружић поче опет:

— И да вам кажем, вели Виторов синџак Витору: „Не умете ви да живите овде у Врљугама, као што живи други народ у Шумадији. Да вам ја покажем како се живи!“ Па, мајчин спне, поче да претура по кући као свинче... А пијана баба Вујана лелече иза гласа...

Али га прекиде некакав крупан глас из помрчине:

— Море, шта преклапаш ту сву ноћ о Витору и његовом посинку! Нисмо дошли овде да оговарамо људе, већ да нешто привредимо нашем домаћину...

— Ко је то?

Људи се окретоше:

— Тодосије Дмитрић!

— Откуд он?

— Кад је он дошао?

— Ја га нисам видео!

— Ни ја! Дошао човек и сео да ради! Деца бацише грања и комуше на ватру,

те се изви пламен високо и обасја и онај крај где сеђаше Тодосије са још двојицом. Они су дошли најпосле и нису се ни јављали домаћину, већ притисли на рад.

— Добро ми дошао, Тодосије! Видиш ти њега, па се и не јавља! — прилази му домаћин.

— Што да ти се јављам? Имам и ја чутуру као и ти, па могао сам се напити и лећи код своје куће. Овде ваља радити. Да радим ја теби па да и ти радиш мени!

— Тако је, брате!

— А не да се скупљамо да доколичимо и оговарамо људе.

Наста тајац. Дамљан Ружић се накашља суво па ће рећи:

— А што ти је тако криво, Тодосије?

— Зато, брате, што не говориш истину.

— Ко то каже?

— Кажем ти ја.

— Зар не смем рећи оно што говори свет?

— Који свет?

— Народ по селу.

— Који народ? Народ! „Говор'те уста, да нисте пушта!“

Он ућута. Тодосије продужи:

— Таки смо ми, сељаци, увек. Волимо да проносимо рђаву реч но добру. То нам је у крви!

— Вала, готово, право велиш, Тодосије.

— Није готово, него без готова, — дода други.

— Свој леб једемо, а туђу бригу водимо, — дода трећи.

— Чим шта чујемо за кога од нас, ми потрчи да продобујемо по селу. Одмах су-срећемо људе: „Јеси ли чуо шта је ново? Било то и то; рече тај то и то“... Па још наплетемо двојином више, и чудимо се што нам нико ништа не верује. То су женска посла, брате! — подвикује Тодосије, да сви чују.

Људи оћуткују и згледају се кроз по-мрчину.

— Кад угледамо непознатог човека у селу, ми издражимо очи на њега и пратимо му сваки корак: ко је, шта је, што је дошао, с ким се састаје, шта говори? Што те се тиче то? Нек иде сваки својим путем и својим послом.

— Оставите то, море! — виче домаћин.

— Што је било, било! — додају други.

— Ето, и за тога Виторовог посинка! Шта ти не чусмо и за њега! И све сама лаж!

— Море, свет к'о свет! — одмахну руком онај старчић крај ватре.

— Шта ће му удити што говоре?

— Човек к'о остали људи!

Тодосије продужује и подвикује:

— Ко би могао приморати Витора да му да и старешинство, да он није сам пристао и уступио му... Зар ми не знамо Витора! И имао је коме! И видећете људи, то је човек, онај исти Видосав!

— То и ја велим! — рече један до њега.

— Познаје се човек.

— Да Бог да! — рече Ружић.

У том домаћин викну :

— Што се ућутасте, децо? Јесте ли поспали?

И настави се песма и кикот, и оде тако, дубоко у ноћ. . .

Како је тешко било Видосаву кад је дознао шта је било на Варагића комишању! Неко му је доказао сутрадан све и он је одмах отишао Тодосију да од њега чује праву истину, до ситница. Али од Тодосија није могао ништа сазнати.

— Што ће ти то да знаш?

— Чуо сам, али хоћу да знам праву истину.

— Хоћеш да их тужиш суду? Ако почнеш још сад ићи по суду, боље ти је: покупи своје прње па иди одакле си и дошао.

— Не дај Боже! Али је ли право да ме грде и оговарају, да измишљају најгадније лажи о мени?

Тодосије поћута, па му се забечи у очи:

— Оговарање није достојно озбиљних људи. Али оно не може избити из такта паметног човека и натерати га да се заборави и оде у другу крајност. Пусте их нек говоре шта хоће, а ти ради и крећи се како си научио. Ако си човек на свом месту, биће времена кад ће те ти исти људи хвалити више но твоји свагдашњи пријатељи.

— Е, хвала ти . . . што си се за ме заузимао, — промуца Видосав.

— Нема ту хвала. Ћути и гледај посла.

И Тодосије не хте проговорити више речи о томе.

IX

У Микачића кући ишло је све како треба. Летина није била богата, али није ни оскудна те је берба ипак била толика да су имали колико им треба за целу годину и опет да нешто продаду, да поднесу све трошкове. Имали су хране и за стоку а ни по-друм им није био празан.

Слога, да Бог поможе! Видосав се старао да не даде никаква знака несугласице међу њима, или да би се видело да он рукује имаовином без споразума с Витором.

Већ се приближује зима. Дођоше овчари са планина, да закупе сена за стоку:

— Домаћине, чули смо да имаш сијена по доста?

— Имамо сена, — одговара Видосав.

— Би ли продали које сијено?

— Не знам шта ће рећи бабо.

— Рекоше да си ти газда од овога дома?

— Газда је Бог. Хајдемо те бабу, до воденице, да га упитамо.

И тамо их води те га питају: колико би остало прељетака, може ли се које продати. С њиме се годе и цену прекину.

Тако у свему. Кад се врати из чаршије он иде право њему, па био код куће, био код воденице, вади из торбе шта је купио и показује му:

— Ево ови ексери, ливењаци, по сто-

пара кило. Не знам шта би ти рекао: да ли сам их скупо платио?

И гледа му у очи.

Витор их загледа и претура по руци:

— Нису скупи.

— Бога ми сам обишао све дућане и нема нигде јевтиније него у Маринчића. На једном месту цени по три гроша, а ја му велим: Бог с тобом, каки три гроша.

— Добри су и нису скупи, — вели Витор. И онда Видосав приповеда све редом; где је био, с ким се видео, шта је с ким разговарао и пошто је шта на пијацу.

Чича Витор гледа преда се, кљуца штапом у земљу и пажљиво слуша све до ситница. Па после прича он како је некад било, какве су цене биле, шта је најбоље пролазило на пијацу, и какви су изгледи за у будуће.

Кад где изађу заједно, одмах видиш ко је старији и како је међу њима. Он увек пропушта баба напред и иде скромно и погнуте главе. Ишли су на неколике свадбе у селу и чича иде напред и поштапљује се, а он за њим носи торбу са прилогом. Витор седи с људима у горњем крају, а он при дну, или стоји с момчадијом где у крају. Кад приказују прилоге, они не помињу њега него виче чауш: „Да видите нашег коншију чича-Витора Микачића, дошао своме коншији на радост и весеље и донио...“ на прилику — ћурана. И погледаш, чича Витор седи за совром, а Видосав стоји за чаушем и држи ћурана за ноге и за шију...

Чича Витор уобичајно је да увек на Ваведеније иде цркви, на причест. Кад би једну годину прегрешио, као да би се поримио. И ове године дође он од воденице у очи тога дана те се изми и обрија. Сутрадан рано спреми се као што доликује: обуче чисте преобуке и најновије одело: простране чакшире од плавкаста сукна, памуклију и гуњ. Ружица му спремила нове чарапе с двојим вођицама и широки појас алове боје. Видосав му покиселио опанке, измазао кајише и на њих ударио нове пијавице. Старац се очешља, дотера зулуфе и мало их погна унапред, ка јагодицама, намаче шубару и метну мало босиљка у џеп.

Видосав му приђе, скиде гајтан с врата и пружи:

— Сад, бабо, извол'те!

— Шта ћеш?

— Понеси кесу!

Витор махну руком:

— Нека кеса на свом месту.

— Молим те, бабо, као родитеља...

— Гледај посла, синко. Ти мислиш да сам ја озуђурио толико да немам пару да метнем на крст у цркву и који грош да попијем у друштву.

Он сави гајтан па грмачи да му је тури у џеп. Али Витор не даде прићи:

— Море, окани се, дете. Немој да ме љутиш сад пред причест...

Видосав отрча те му изведе коња, седла-ника, огледа колан и ухвати за зенгују, да

узјаше. И чича напред на коњу а он за њим, па право цркви. Мало доције дође и Ружица, и дечица, сви лепо обучени, измивени и очешљани. Кад се причестише, Видосав их одведе у механу те се огрејаше, па им принесе у чаши вина те сви сркнуше по мало, јер се тако ваља после причешћа, па им поручи по кафу и купи по лепињу. Доцније поседаше за дугачки сто и турише преда се што су донели за јело, призваше неколико пријатеља на заједничку совру на залогај хлеба, чашу пића и разговор.

На пијаци, пред црквом, читав сабор. Младе, о јесени доведене, са венцима и у свадбеном руху, младожење у новом оделу и са цветовима на капама, измешали се с момцима и девојкама, па ухватили коло.

У сниској и тесној механи поседали за оно неколико столова људи са својом чељади и пријатељима што су се ту десили, а механџија, чорљав и прљав сељак, запрегнут некаквом крпом од шаренице поњаве, тумара око оцака и келнераја, па обиђе столове и продаје лепиње и служи пиће из бардака.

Чича Витор и његови за совром пију, разговарају, смеју се. Понеку попио и Видосав и мало му се одрешило језик, те слободније говори, меша се у разговоре и живље долива чаше.

Док ће ти Витор :

— Ружице! Деде, па ти изађи с децом мало у народ!

Она се снебива, слеже раменима и гледа

преда се. Још носи затворену шамију и није јој до сабора и кола.

— Нека, бабо...

— Шта нека? Знам ја, рецимо, све... Да Бог поживи живе... А ти иди кад ти ја кажем.

Она изађе, нађе се с познаницама, средовечним женама у зајитунли шамијама, и стадоше унаоколо сабора: разгледају свет, распитују те за ову, те за ону, загледају сукње и јелеке. Коло игра без престанка те се упрти снег поновац и направише се читава гумна по пијаци. Младеж пркоси и снегу и зими и оста подуже, а старији се склонише у механу и почеше се припремати за повратак.

За чича-Виторовом совром још седе и разговарају. Витор се зацрвенио, мрда обрвама и живо се разговара са својим пријатељима Чича-Вићентијем и Радоњом Жикићем. Видосав гологлав ознојио се по челу и присукује брке, а за час се заборави на стрпа један брк у уста и полагаано мрда мишићима на образу, као да нешто жваће. То бива увек кад попије неку чашу пића и кад је расположен да више разговара и штогод доказује.

— Извол'те, чича-Вићентије! Ама поштујем те, море, као мога оца!..

— Хвала, синовче, шили смо доста, — смеши се старац Вићентије и погледа у Витора.

— Пијте још неку... нећу вас ја ту...

Знам ја... није данас тај дан... Данас је причес... још по неку па кући, да положимо стоци и пресечемо које дрво на дрвљанику... Је л'-де? — разраколио се Видосав и погледа у све редом: — А ако дâ Бог те дочекамо Светога Јована, славу мога родитеља... — Па потрча да пољуби у руку свога баба.

Витор мрдну главом:

— Остави то сад!

— Није то остави, него ја... ја не знам за бољег родитеља од тебе и... што 'но веле, бабо: добротвора мога.

Чича Вићентије зева и искреће главу у страну:

— Тако и јесте и немаш никог пречег од њега, — рече он, па ушара очима у све редом за совром.

Витор ошет мрдну главом на Видосава што је значило: није овде место да се о томе говори.

У том се помоли на механска врата Тодосије Дмитрић. Он је био у својој соври са својима, и сад се спремио да иде кући: набио повраз од торбе на раме и узео штап у руку.

Кад га угледа Видосав, он дрекну:

— Тодосије! Овамо! Овамо, бре!

Сви у механи погледаше: неко у Тодосија, неко у Видосава. Чича Витор обори поглед у сто и поче нешто трљкати прстом по столу.

— Хајдемо кући! — одзива се Тодосије.

— Овамо, кад ти кажем! Ти мораш кад ти ја кажем! — виче Видосав и маше руком. Тодосије приђе. Видосав притрча те га загрли.

— Ово је мој најбољи пријатељ у селу, . . . то јест . . . што 'но веле . . . после мога родитеља и баба!

Тодосије му одгурну руку и погледа га озбиљно.

— Хајдемо кући!

Чича Витор устаде:

— Право велиш, Тодосије.

Устадоше и остали. Видосав мало застаде па као да се нешто присети:

— Јест, да идемо кући! — и одјури да доведе коња.

За час га приведе пред механу, трљка га, намешта му узду, колан, шиљте и не престано гунђори и броји:

— Тако но како . . . чес и поштовање . . . ја знам мога старијег, а свет нека звоца и испира зубе . . . Извол'те, бабо . . . молим, све исправно!

Тодосије му шану на ухо:

— Уђути једном. . . Ти си слаб на пићу.

Он се загледа у њега и промуца:

— Зар ја? . . .

Чича Витор одмаче на коњу напред, а за њим Ружица и деца. Људи у гомилицама сустижу, пролазе, жагоре, дозивају се, а Тодосије и Видосав изосташе те иду полако и разговарају.

— Нисам ја пијан колико јеси ли ти . . .

Колико сам попио, брате? Питај баба и кога хоћеш... Шта је било ако сам казао... Чудна ми чуда што сам казао. Ја и сад кажем: ти си ми највећи пријатељ у селу... и... је ли оно поштено код Варагића?

Па се ућути и почну разговор о другом којечему. Мало мало, а њему звони у ушима: „Ћути, ти си слаб на пићу...“

Што иду ближе кући, он све тише разговара, а кад се растадоше, он застаде пред Тодосијевом капијом и би му тешко што се растадоше. Чињаше му се да би Тодосије имао да му објасни шта је урадио што није ваљало и како је то утицало на баба и остале... Погледа за њим подуже, па оде полако кући.

Сутрадан прављаше се невешт свему, као да ништа није ни било: нити му шта помиње Витор ни он Витору, већ сваки гледа свој посао. Само му је било тешко да му погледа слободно у очи.

У Микачића кући ишло је и даље све својим редом...

Пред Божић насташе јаки мразеви и стаде воденица, а дотле се исполага и сено што беше у Јошевини, те се Витор пресели кући.

Празнике пропратише све како је уобицајено. Чича Витор је ишао за бадњак, у очи Божића уносио га у кућу и викао: „Честит свети“, а сва чељад дочекали су га на сред куће и бацали се на њега овсом. Видосав је пекао печеницу, уносио сламу за простирку по соби. Вечерали су сви заједно, за једном софром, и слуга и баба Вујана, па сви спа-

вали на једној постељи, која је прострta преко целе собе. Ујутру је чича поранио те месно чесницу и пуцао из кубуре, а Јовица и Ђурица пуцали су из пиштоља. Њих је полазио Тодосијев син, а Тодосија Видосав. Совра није дизата три дана. . .

О св. Јовану имали су гостију више но додањих година. У вече је било само неколицина из комшилука, а сутрадан су долазили многи и рано. Чича Витор дочекивао их је и у кући и у дворишту. Како се који помоли он виче:

— Помози Бог, домаћине! Честит свети!

А Витор одговара:

— И ти здрав и жив!

И онда се љубе. Па зађе Видосав:

— Добро дошао! — И са свима се здрави, с некима рукује, а они га отпоздрављају:

— Боље вас нашао!

И седају у намештене собе у кући и оцаклији. Жена и деца прилазе те љубе госте у руку, па настаје послужење. Зна се све шта је редно: шећер и вода, кафа и хладна ракија, па после врућа ракија. Видосав се запрегао са чистом куповном марамом, па кува кафу, меди и пени ракију, наслужује у шоље и чаше, те деца носе и послужују, трчи у подрум те сипа пиће у бардаке и окињаче. Како се ко послужи он иде у стару кућу да доручкује. Тамо у соби постављена је мала совра и људи седају за њу по реду како је ко дошао, а чича Витор стоји гологлав више совре, нуди и наздравља и одговара на здравице.

Кад превали дан поставише велику совру. Напољу је било хладно и каљаво, те је поставише у одаклији. Чича Витор распореди где ће ко сести: у врху старији људи, па млађи, па жене, и совра се отеже преко целе куће. Прекретише се и обредише по ракију, па почеше доносити јело. Домаћин стоји при врху, а Видосав служи пиће, помаже мењати судове, трчкара из куће у кућу, добацује које коме по неку реч.

Кад би да се износи буклија и ломи колач, њега не би у одаклији. Чича изнесе буклију замедљеног вина, у коме плива јабука, и викну:

— Ко здрав с дружином!

— Сви ми с дружином! — гракнуше људи.

Усташе сви те чича Вићентије изломи колач с Витором, узе буклију па одмолитва и наздрави Тодосију, а Тодосије наздрави домаћину. Затим је обдарише сви па поседаше. У том дође Видосав те се и он прекрсти, узе парче колача као нафору, сркну мало вина из буклије, па га опет настаде.

Он је, у старој кући имао своје госте: Филипа Перића, Мијата Симића и Мића Савића, сељаке из истог села.

Сви ови гости, за великом совром, то су званице, они се зову и на радост и на жалост, сем чича-Вићентија који је из другог краја села, али као добри пријатељи иду један другоме и преко обичаја.

Ови Видосављеви гости нису у званици,

али су му дошли на благ дан као другови и пријатељи с којима се упознао одмах по доласку и заволео их као и Тодосија. То су све млади људи, осредњег стања, ваљани и дружевни. Филип и Мијат побратимили су се из ране младости и нераздвојени другови. Видосав се с обојицом упознао у једној прилици кад су се удружили у повратку из вароши. Тада су му они причали о свом побратимству, о момачком животу и друговању и затурали свакојаке шале. Њему је то годило и у њима је нашао искрене људе, с којима је волео састати се, разговарати и почастити.

С Мићом се упознао кад су били на вежби у војсци. „Не знам што то човек човека заволе кад су исписници у војсци, или кад се овако нађу раме уз раме, као ово ја и ти... Е, јеси чуо, Видосаве брате, не умем ти касти...“ — вели Мића. Од тада се чешће са-стају, пуше и разговарају.

Сву тројицу Видосав је позвао на славу и желео је да их тога дана види у својој кући. Он зна да се бабо неће љутити, па да је сазвао још десеторицу, зато му није ни казивао да ће му доћи.

Кад су дошли, остали гости били су поседали у велику совру, те их је наместио у стару кућу. А и иначе волео је да их мало издвоји, да би били слободнији.

— Нећу вам ја ту... што 'но веле... на прилику, да вам служим све редно, него... Ружице, постави-де ти совру овде... Биди

доћи раније! — виче Видосав и одмах их намешта. У врх совре седе Филип, настарији по годинама, побратим Мијат с десне стране, а Мићо с леве.

Ружица их послужи како је у реду, принесе јело, па оде у оцаклију, у подрум, у вајат, и горе и доле, а уз њу поскакују деца и помажу јој у послу.

— Извол'те! Добро сте дошли! Немојте се снебивати! Деде по једну: прва за помози Боже! — нуди Видосав, па отрчи у оцаклију да се тамо види и да коју послужи.

Тамо су већ проредили буклију, ручали, напили се и изназдрављали здравице све колико их је по реду, па се неки дигли и поседали по собама, затурили се на клупама и столицама, заместили се па зевају, брекћу, пуше и причају.

Видосав однесе буклију и својим гостима те је и они обредише.

Час по час, гости су били све веселији. Да није било скоро смрти у кући, сад би се заорила песма и нашао гајдаш. И Видосав се увеселио, зноји се по челу, слободније се креће и разговара, суче брке и по један стрпа у уста и мрда мишићима и вилицама.

— Хвала, домаћине! Да Бог да овако и код наше куће! — вели Филип.

— Хвала Богу и моме родитељу! — одзива се Видосав.

— Ако он дође па викне: незваном голу место за вратима, — шали се Мићо.

— Ко? Зар мој бабо? Ви га још не по-

знајете! Толико година живите у селу, а још га не познајете! Здрав си!

— Од Бога ти здравље!

— У кап!

— Полако, домаћине!

— Шта полако? Како ја? Ружице! Донеси печења!

Уђоше деца, приђоше фуруни па блену у ове госте и смеју се њиховим шалама. Сад више воле овде код ове четворице него код оноликих гостију у оцаклији.

Мало прође, па ето ти Витора. Он на врата а они на ноге.

— Добро ми дошли!

— Честит свети! Боље тебе нашли! — рукују се и љубе они.

Чисто се застидеше: Мићо се промени у лицу, Мијат обори поглед преда се.

— Јеси ли се надао оваким гостима? — поче Филип.

— Добрим, увек... и добро сте ми дошли! Седите! Видосаве, дијете, стараш ли се ти да ове људе почастин?

Видосав слеже раменима:

— Што је дао Бог, бабо...

— Хвала! Свега задовољно! Опрости, домаћине!

— Треба да нам даш сикире да нацепамо дрва... кад смо овако... незвани...

Чича Витор не даде му ни да доврши:

— Бог е тобом! Шта, не звани! А би ли ти мене примио у кућу кад ти дођем на Светог Аранђела, или би ми уклепао сикиру

у руке...? И ако Бог да, доћи ћу ти... Извол'те, служ'те се!..

Видосав кола око совре као дете и гледа у Витора. Те га речи окуражише:

— Што 'но веле, бабо, знаш како је... ти имаш твоје госте па имам и ја моје... Ја сам их, што 'но веле, позвао и хвала им што су дошли...

— И твоји и моји, синко. Само се потруди да се не осрамотимо... Извол'те... слободно као у својој кући, — рече Витор и оде својим гостима.

У оцаклији ручали сви и служи се кафа и прислужује вино. Разговор све живљи и живљи, људи поседали у гомилице по два три, једва се виде у диму од дувана. Тодосије затурио неку шалу и засмејао све око себе, кад му дође Ђурица и рече полако:

— Звао те тата да часком сиђеш у кућу. Тодосије изађе.

— Овамо, да видиш наше друштво. Још нам само ти фалиш! — дочека га Видосав пред кућом и ухвати га за мишку.

Тодосије му се загледа у очи:

— То ће бити као на Воведеније?

— Ене га опет! А шта је то било на Воведеније? Зар се ја, што 'но веле, не могу увеселити с мојим друштвом бар три пут у години? — вели Видосав и мрда вилицама.

Кад уђоше у собу, она тројица скочише те се здравише и направеше му место. Види се у чему је ствар: ово мало друштво хоће да се мало више раскомоти у Микачића кући.

— Не можемо тако! Аја! Овај Видосав хтео би да све изопија, па да прави сејир од нас! — вели Тодосије и мрда главом.

Видосав се смејури:

— Чес и поштовање... Па да и пијнете коју више, па шта је! А зар ја не пијем? Што буде мени нек буде и теби... Сигурно те жалим... родила ми те мајка! Здрав си! Здрави будите сви, добри пријатељи моји!..

— Полако, домаћине!

— Шта, полако? У кап! И ти! И ти!

Па провири на врата:

— Ружице! Обиђи-де и нас који пут!

Она понови јела, досу вина и стаде нуткати једног по једног, да једу у пију, да се не снебивају. Па се опет измаче и оде у оџаклију.

Филип и Мијат почеше разговор о Видосаву и стадоше га хвалити:

— Само да будеш паметан... Ти си се, јеси чуо, увалио у овако имање, што је... јеси чуо... реткост... то јес' овако имање Виторово... — поче Филип врскати језиком.

Али Видосав не да о томе прозборити:

— За то те не питам... и нисам те звао за ову совру да ме хвалиш...

— Бравос, коншија! Та ти ваља! — смеје се Тодосије.

— Тако је! — додаје Мићо.

Видосав продужи:

— Ја вас рачунам у пријатеље и хоћу да ми будете пријатељи, а за мене се не брините. И не тражим ништа од вас него

братску љубав, и не био што сам ако за шта било досадио. Што ти кажем сад, кашћу ти и сутра и прекосутра, и кад 'оћеш. . .

Па мало застаде и заврте главом:

— То јест . . . треба рећи истину, сутра ти нећу умети све ово казати, као што умем сад, овако весео и загрејан. . . Право да ти кажем: ја сам речит и куражан ево овако... овде.

Тодосије му упаде у реч:

— Реци, брате, српски: кад мало пијнеш.

Они се насмејаше.

— Јест, Тодосије, кад пијнем. А иначе сам ћутљив, склањам се и презам од свакога и пазим шта ће ко мени рећи и како ће ме погледити. А овако, трапам ли трапам. . . И што волим друштво! Ево овако искрено друштво! . .

Сунце већ беше на смирају. Небо се проведрава и мраз стеже. По кући клопарају лонци, кашље и кија ашчија, псује баба Вујана и смеју се деца. А напољу се чују гласови:

— У здрављу, Виторе! Хвала на части!

— На чем хвала! Да Бог да у здрављу!

Видосав изађе да испраћа госте. Поздрави се с неколицином, па му Витор примети да се врати у собу.

Запалише свеће лојанице и наместише чираке на совру. Тодосије виче да се иде кући, али Видосав не да ни поменути, него опет доли чаше и завише цигаре. Запали једну и он, али непрестано звера, и чим ко

отвори врата, склопи шаку око цигаре, боји се да не угледа бабо.

Чича Витор уђе још једном, два, и рече како се ваља да рекне: „Баш вам хвала што сте дошли,“ опомену Видосава да пази да се гости почасте и удаљи се. А они осташе на истом месту да продуже како су започели.

У неко доба ноћи, кад су сви поспали по кући сем Ружице која је дворила и служила, завршена је ова Анијанка тиме, што су се сва тројица побратимили с Видосавом. И тада су се љубили и цмакали до миле воље.

У то побратимство увлачили су и Тодосија, али он се само смејао пијаним људима.

Х

Минуше трапави дани... Пуче снег и лед, сијну пролеће и млака киша скиде и последње трагове снега, ону сивкасту паучину с ливада, проби густа зелена трава и зазеленеше се поља, размилеше се овци и млади јагањци...

Настаде радно доба...

Видосав Микачић има сад да покаже шта зна и какав је на раду. Њему је остављено да одреди где ће се шта сејати и како ће се радити. Досад се довољно уверио да му је чича оставио све на вољу, те се могао слободно кретати и ухватити лето за крај.

Он је, у истини, имао планове како ће уредити имање, али их је вешто крио и чувао, те их није никоме саопштио. А, правље рећи, није имао ни куражи да се унапред

похвали како ће радити, док не види како ће му испасти за руком. Наумио је да пријатно изненади и своје укућане и пријатеље и све село. Лако је руковати имањем овако како рукују остали сељаци и обрађивати га како им је радио деда и чукундеда; треба показати нешто савршеније и практичније, на шта ће се угледати свет. Он је то видео у свог некадањег газде Сима Моравца и његов начин рада није смећао с ума.

Пошто посвршава прве пролетње послове: отребн ливаде, растури кртичњаке, потврди ограде, направи леје у врту, прецузе сејање усева. У груписаном имању око куће имао је довољно земље за сваковрсне усеве, и једну њиву, која се звала Лакин Лаз, изабра за један усев који до тада није сејат у селу Врљугама. Та њива граничи се Тодосијевим имањем и била је поред пута који води кроз село. Њу је Видосав припремао још с јесени те је била земља јака, мека и орна. Кад би време за сејање, он је поора и посеја овас, али поретко, како нико не сеје. А кад тај овас изниче, он зађе по њиви па опет посеја овас, уздуж и попречно, помешан са некаквим ситним жутим семеном, па га задрља са лаком трновом браном.

Онима, којима тај рад паде у очи, беше за чудо шта то ради посинак Виторов. Али он је знао шта је радио: тако је радио и Симо Моравац од кога је и то научио. Он је посејао детелину, од њиве је направио детелиште, са кога ће имати такав принос

какав се не може добити ни са какве ливаде.

Кад оvas одрасте до колена, он ће га, онако зелена, покосити и исполагати стоци. На њиви ће остати сама детелина, густа и сочна, да се све више шири и бокори.

Даље је порадио ово: у врту, поред поврћа, направио је и две велике леје и посејао некакво семе као сочиво. Кад је изникло видело се одмах да тај усев није ни за стоку ни за људе, и нико није знао шта је, док није Видосав објаснио: да на тим лејама подиже младице за живу ограду, које ће, кад одрасту, кроз годину две, пресадити по међи и подићи трајну ограду без врљике и коца.

Посвршава те послове, а стиже време за сејање кукуруза. И ту имаде да унесе нешто ново у село: нашао је да је практичније сејати бели кукуруз „американ“, него „осмак“, јер он доноси много више прихода, већи су му клипови и крупнији струк. Он га набави и не хте га сејати на сачму, већ у врсте и на оцаке, и тим семеном засеја једну од најплоднијих њива код куће.

Ове новине уводио је постепено, тихо, без ларме и разметања са својим знањем. Али оне нису могле остати неопажене и за њих су се заинтересовали сељаци и застајали поред његових њива и врта, разговарали се и распитивали о свему томе. Он је избегавао у тим приликама и очекивао је док се покажу корисни плодови његова рада, па да ту причека свакога и слободно му у очи погледа.

Чича-Витору је објаснио све што је по-
радио. Клео му се свим на свету да овако
раде данас паметни људи и да га овај рад
неће нигда постидети. Он се само смешкао
слежући раменима, а то је, од прилике, зна-
чило ово: „Дао сам ти имање у руке па ради
како знаш; како урадиш онако ће ти и бити.“

И на домазлук је гледао друкчије него
остали сељаци. Он је затекао у Витора че-
тири краве музаре, мале будуље, да сваку
упртиш на леђа као козу. Сој никакав и не-
угледан: мургасте и кудраве, вимена мала и
чипава, рошчићи као паприке. Каква има ра-
чуна држати оваку стоку, кад троши храну
као и она од најбоље сорте, а од њих нема
ни за половину прихода, као од ваљаног
говечета.

Зато он уграби прву прилику и продаде
на вашару две мургуље, те купи једну си-
вуљу од колубарског соја: крупну са великим
затуреним роговорима. Такве краве није било
у селу.

И на свему осталом опази се нов ред,
који уводи умешна рука Видосава Микачића...

XI

На имању „Јошевини“ ишло је све по
старом. Видосав није ни покушавао да ту
заводи нове обичаје. Чича Витор је наставао
код воденице, притврђивао брану на јазу,
узимао ујам и нешто га трошио, а нешто
слао кући и чувао имање да не буде штете.
А највише се занимао у врту који је ове

године заградио за читаву ралицу земље и засејао свакојака поврћа. Одатле ће он снабдевати кућу, а што претекне носити на пијац а откидати по неку пару да му се нађе, да не досађује посинку. Врт је најиријатнија забава староме човеку да ту плеви, залива, чепрка, да се сваки дан радује како му рад напредује.

Чича Витор имао је и даље сталне помагаче и забаву у својој дечици: Ђурици и Јовици, који нису одмицали од њега. Деца су напредовала, расла и јачала, и скоро се изједначили као зечеви. За једну капу да је већи Ђурица од Јовице. Он је редовно похађао школу и био слободан и отресит. Чим дође из школе он обеси чантру о клин, па тражи Јовицу, и што ради један то и други: или су по воденици, око јаза, у врту, око стоке, што им бабо заповеди. Кад им падне на ум да оду кући, оду заједно и заједно се враћају. Све као браћа и ваљана деца.

Само им није ваљало једно и то се није допало бабу. А он је крив и за то: сачио им кесице од дебелог ланеног платна, усукано два пртена конца и увоштанио, па ушио и дао им да и они имају кесе, да чувају паре. Кад им ко да коју пару, они је остављају у кесу, па чувају и сваки дан броје колико има. Давали су им и бабо, и тата, и гости.

Ђурици паде на ум да оне паре не треба да стоје беспослене. Видео је од Пере чика-Рајина, да и он има своју овцу у задружним овцама те му се јагњи сваке године, па

треба и они да имају или овцу или крмачицу. Здоговорише се да купе крмачицу.

Једног дана седели су ниже воденице, кад један сиромашак тера прасе пред собом: везао га конопцем за ногу и враћа га из чаршије.

Они угледаше и сашапташе се:

— Крмачица!

— Да купимо!

— Не смемо!

— Што да не смемо? Је ли чик?

— Чик!

Ђурица викну сељака:

— Еј, рођаче, би ли продао ту крмачицу?

Сељак стаде па се осмехну.

— Шта се смејеш? Ти мислиш ја немам пара?

Сељак се опет насмеја, па му одврати:

— Добро, мали газда, вала баш да паразаримо.

— Шта је цениш?

— Није скупа: пет динара.

Они се згледаше и сашапташе:

— Колико је то гроша? — пита Јовица

Ђурицу.

Овај му каза.

— Ја имам четрнаест гроша. А ти?

— Ја шеснаест. Имамо доста, али даће он ниже.

Па викну сељаку:

— Хоћеш дати за четири динара?

Сељак продужи пут.

— Пристаде ли, море? — виче Ђурица.

— Пристадох ако ти одобри бабајко! — вели сељак и оде својим путем.

— Е, нека је сретно! Нека је сретно! Видећеш да ће пристати и тата и бабо.

— Добро, мали, ја не поричем, само нека тако буде. Дођи сутра па носи прасе.

Јовица се загушио од смеја и непрестано виче:

— Како смеш тако?

А Ђурица се уозбиљио као старкеља, па вели:

— А што да не смем? Је ли он рогат?

Кад су то испричали бабу, он се насмеја:

— Нећу вам кварити пазар; не ваља рећи па порећи. Али други пут да нисте ништа радили без татиног одобрења. Он и купује и продаје и о свему се стара у нашој кући.

Кад се донесе прасе, он га плати својим новцем, па га пусти у свиње.

— У нашој кући не сме нико имати особине. Кад задружна чељад почну особити, онда нема ништа од такве задруге. Хоћете ли то упамтити?

— Хоћемо, бабо! — веле деца и гледају преда се.

XII

За годину дана од дана кад је Видосав ушао у кућу Микачића, нико није могао приметити на чича-Витору да се покајао што је урадио. Могли су га дирати јавно и оговарати за леђима, могли су га изазивати од сваке руке, али нико није могао од њега чути рђаву

реч за свога посинка. Причао је свуда како је задовољан и како сад зна што живи.

Али да је се неко могао завући у душу чича-Виторову, видео би да чича носи сињи терет на њој. Не зна ни он зашто, али њему је одавно постао несносан овај положај у који је стављен доласком Видосављевим. Он му је сад изгледао као гост који се уселио у кућу и већ постао досадан. Осећао је да је запостављен, понижен, да је, здрав и прав, добио тудора који ће руковати његовим имањем. Сам зна да то није тако, али све му се чини да је баш тако. Седи, тако, па се замисли и пита сам себе: „Шта ми је крив тај Видосав? Поштује ме као родитеља, чини ми почаст на сваком месту, даје ми старешинство у свакој прилици, пита ме за сваку ситницу, ради што може и уме, имам шта хоћу: и појести и попити, имам и пара задовољно“...

Умео га је да извини и за оно на Ваведеније и за оно на Светог Јована. Млад човек, воли друштво, слаб на пићу, па мало више говори и у говору се пребаца, и шта је то тако страшно да би га могао омрзнути. Попије коју више у месец дана и овесели се, а сутрадан је као девојка: гледа преда се и стид га је што је урадио. У кога има стида има и образа. И сви његови ваљају: његова Ружица, радна жена и образита, поштује га као оца. Убио га Бог ко би изустрио рђаву реч за ово честито чељаде. Њихову децу воли као да их је он родио... Па шта је то

те му је тако несносно и тешко... Он не уме да објасни ни откуд је то што му се чини да је запостављен, понижен и да је добио татора у кућу, кад то није тако.

Ко зна, можда би се чича Витор измирио са новим положајем и стањем у својој кући, да не почеше његови пријатељи пружати прст на Видосава и потаркивати свађу. На пример чича Вићентије...

Њега Витор убраја у најбоље пријатеље своје; он му је друг из детињства. „Дрво се ослања на дрво а човек на човека, а ја ево на овог мог Вићентија“... рекао би чича Витор кад се мало више расприча и плеснуо би га по рамену. Нашто чича Вићентије ујагри очима и узвера да ли то ко чује и ухвати се за оно мало длачица над горњом усницом што не може да усуче ево већ педесет и осам година. Волели су се као браћа и онако како се могу волети људи који се нису нигда сукобили а имају исте успомене и исте погледе на све. И ако су им куће биле подалеко, није им сметала даљина да се састану бар сваког свеца код куће или пазарног дана у чаршији. Нису ништа крили један од другог и најволели су изјадати се на данашњи свет што не почитује старијег и не живи како су стари живели.

Вићентије је био ћуталица; само је пред Витором био одрешен. Њему би причао све што је чуо и видео и све што му је на срцу. Био је од оних људи што у друштву ћуте, шарају очима и хватају сваку реч, а кад

разговарају осмејкују се и све одобравају, а у истини мало за кога имају добру реч.

Чича Вићентије одавно околиши око Витора да му каже шта мисли о његову посинку. Једном му се даде прилика, кад су остали сами код воденице и седели на рудини више јаза, па поче поиздалека:

— Баш вала, Виторе, ја не знам шта ти мислиш. . . .

— Шта, Вићентије?

— За оног твог.

— За Видосава?

— Ја! — рече и застаде.

Витор се забечи да чује. Он ушара очима.

— Ваљда си нешто чуо?

— Ти знаш: свет као свет, али ни он не ради како треба

— Како, Вићентије?

Он махну главом:

— Видиш и сам, да ти ништа не причам.

Чича Витор прави се невешт и уздржава се да и пред најбољим пријатељем искаже ма шта неповољно о посинку.

— На прилику . . . шта ће он тражити бољег саветника од тебе, Виторе?

— Па и јес' тако, али он и не тражи бољег од мене.

— Шта велиш? Како је оно онолико пријатељство с Тодосијем?

Витор ућута.

— Зар не видиш да он твоју реч слуша, а Тодосијеву свиђа. И чујеш ли шта говоре људи?

— За њега, је ли Вићентије?

— И за тебе и за њега.

— Шта ће за мене рећи? Шта ја коме чиним?

— Е, хе... — маше главом Вићентије.

Прође по неколико дана па опет заинтачи, као да је се подухватио да их позавађа:

— Бога ти, Виторе, је ли ти тешко?

— Зашто?

— Кад чујеш шта веле људи?

— Шта веле?

— Веле: дође дивљи те истера питомога, то јест, дошао Видосав те истера тебе, Виторе... Па веле: како он може дозволити у својих педесет и неколико година да онај витла његовом имовином. А ја велим: „Немојте тако, људи, није то тако као што ви говорите“... И веле: „Како он може дозволити да се никако не пита у својој кући, као да је његов пасторак? Како може гледати да он јаше његовог седланика и зајми његову стоку па на вашар и размеће се онолико?“... А ја велим: „Шта вам је, људи, нек јаше, нисте му ви купили“... И још веле...

— А ко то вели, Вићентије?

— Свет... Ја, није да кажем нешто... Не дај, Боже, да мећем ватру међу вас... Него велим: хоћу све да испричам моме најбољем пријатељу.

— Хвала ти, Вићентије!

— И још веле: нико у селу не зове: ово је на пример Јошевина чича-Виторова, него Видосављева.

— А што веле тако, Вићентије?

— Зато што си се ти повукао па ћутиш, а он чини шта хоће: иде и пред власт, и на пазар, и тресе твојом кесом. . .

Чича Витор обори поглед земљи и појми да рече: „А зар није тако? Право веле људи“, — па мрдну раменима и оћута.

После оваких разговора Витору је све теже било. Чинило му се да све село само о њему говори, да се, где двојицу сретне, подмигују и њега исмевају. Осећао се самохран и презрен од света, као нико у селу. Куд се макне, све му тужно, суморно, празно. . . С ким прозбори, не може да нађе ни једне речи у којој би видео искреност и поштовање. Кад га ко сретне и поздрави: „Помози Бог, Виторе!“ — чини му се да тај није тако говорио, да је искренуо језик да му се наруга, да га поздравља од беде, или да му извуче коју реч да види како је још беднији но што је слушао. Па има их који њему у пркос хвале Видосава и веле: да не би њега не би село сазнало за многу новину што раде паметни људи. „То је пркос, смејање у очи, пир пакости над мојом несрећом! Какву је новину донео у село? Сеје семење које није за нашу земљу, купује стоку што морам да је стимам као кума па да вајдим од ње. . . Он је шепртља и лудак!.. Он ће ме натерати да једног дана узмем мотку и најурим га са мога имања“ . . .

Али ту се тргне и падне му на ум његова Руменија и она зимска ноћ, кад су

седели у старој кући крај прочевља... Напољу је била мећава, северац је засипао сув снег за кутњи праг, а дрва су пуцкарала на огњишту... Она села на сточицицу, задела преслицу за појас и звркала својим вретенцетом... „Боме како ти наредиш онако је најбоље... Да сам тобом ја не би' узела никога из села... Ако ти немаш никога, ја имам: ено три моја ујаковића у Качеру.. најбољи је Видосав... да усинимо њега...“

Ове му речи и данас звоне у ушима. Весела Руменија!

XIII

Тог лета Видосаву не пође рад од руке. Као у пнат, деси се нешто на његову детелишту, са чега је имао нових непријатности и то у доба кад се детелиште беше зазеленело у пуној мери и беше у стању да покаже корист од тога посла.

Једно јутро поранио он као обично, у расвит, и спрема се да иде у поље на рад, а Тодосије поче дозивати отуд од детелишта:

— О, Видосаве! О, Видосаве!

Он се одазва и пође да види шта је.

— Ама да видиш сијасета!

И имао је шта и видети: Тодосијева јунад провалила ограду, ушла у детелиште и једно цркло и надигло ноге у вис, а друго се надуло као мешина и узнемирило се.

— Шта је то? — запрепасти се Видосав.

— Ето шта је! Лопови једни, моја јунад,

хтела да краду твоју детелину па се прејала!
— виче Тодосије.

Видосав да се зграние.

— Море шта ти је, шта правиш комендије! — Притрча да ухвати оно живо јуне.

— Шта ћеш му сад?

— Држи га!

— Шта им би од те траве?

— Ђути! Дај мало сена!

Тодосије отрча.

— Тако! Држи ти за рогове! — Па усука гужву од сена и стаде трљати по левој страни трбуха.

Тодосије се бори с јунетом и смеје се, а Видосав га трља, час му извлачи језик и голица га по њему:

— Ти не знаш шта је ово! Ово је болест: надун.

— Знам да је тако, чим се надуло.

— И ова се болест лечи кад се стигне на време, и ми ћемо ово спасти. Али откуд да се то мени деси! Дај ону облицу дрвета! Тако! Сад ћемо овако!

Рашчеврљи му вилице, метну међу њих облицу, отпаса се и привеза дрво с обе стране за рогове, па пусти јуне и поче га јурити:

— Уа! Уа!

Оно најпре пође полако, ураскорак, после све брже и брже, док Видосав опази да почеше гасови одисати на уста.

— Уа! Сад је добро! — виче он и трчи онако распојас за јунетом, по детелишту.

Тодосије се заценио од смеја.

— Ђити! Зар ти је до смејања код оваке штете и бруке!

— Чудна ми чуда: једно јуне! Па и да су двоје није скупо за памет! Да ми је да то семе посејем свуда око мог имања, па да Бог помаже! Онда би други чувао моје имање.

Оно живо отераше у обор, а мрцину бацише у шевар.

Видосав се само вајка:

— Бруке моје! Док чује бабо! Док зукне глас по селу!

XIV

До подне пуче глас по селу шта је било на детелишту Видосављеви и тај случај почеше претресати на све стране. Радознали сељаци, враћајући се с рада, пред ноћ, свраћали су поред детелишта, застајкивали и загледали, као да имају нешто угледати, подгуркивали се и смејали. Да је откуд било Видосаву да се привуче и послушне:

— Кажем ја теби, куд ће он успети нешто мимо свет!

— Жали Боже овог труда!

— Зар, на прилику, да будем ја паметнији од мога оца! Да је ово добро, сејали би наши стари.

— Није овако семе за сваку њиву!

Док један подвикну:

— Еј, људи, ова се ливада коси четири пута за лето!

— И пет пута за лето!

— Па баш и да ваља за нашу марву,
а шта ћемо кад се то рашчује по свету...

— Кад чује влас'...

— И каже влас': у селу Врљугама по
четири пута косе за једно лето, а у другим
селима једва да увате отаву.

— Бога ми јес'!

— Па кажу: то је село мимо остала села!

— Посилили од богаства!

— Па пошљу...

— Јес', комесију!

— И комесија разреже порез и каже: у
селу Врљугама косе једну ливаду четири
пута, и онда је право да плаћају два пута
више порезе...

— И онда ударе порез!...

Сељаци сви у глас:

— Јес', Бога ми!

— То ће ти и бити!

— Да в'иш и те несреће!

И онда се разиђу и причају шта су чули
шта може бити са лудоријама Виторова по-
синка...

Видосав је цео дан пробавио на једној
њиви подаље од куће. Прилегао као зец у
жбун и једнако мисли о јутрошњем догађају.
Откуд да се та несрећа деси! Све као инат!
Већ у напред замишља све непријатности
које ће га постићи: зна да тај глас бруји
по селу, да се душмани радују и свете, да
ће се подсмевати и то причати неколико
година...

Али најтеже му је због баба... Он је до сад чуо... Шта ли ће он рећи? Он ће се једити, кидати, стицовати због њега... Срећа је те није код куће: не зна како би му сад изашао пред очи...

У тим мислима и узбуђењу пропрати дан, а кући оде пошто се добро смрче, избегавајући да се с ким види и састане.

Међу тим сутралан му освану још црњи дан. Неиспаван, изломљен и бунован, он се, овог јутра, задржа подуже у вајату, и изађе пошто сунце изјутра. Ружица му принесе воду да умије и саопштити да је бабо дошао кући с Јовицом у расвит, ухватио волове у плуг и отишао преко вотњака...

— Шта велиш?

— Бога ми, јес'!

— Шта ће му волови и плуг?

— Не знам... да нешто оре.

— Шта ће орати усред лета!

Она мрдну раменима... Па додаде:

— И много је љут, бабо...

— Како... по чему?

— Намрштио се и ћути. Ја га понудих да седне, да му скувам каву...

— А он?

— Он вели: „Остави ме, дете, сада“...

— Шта вели још?

— Ништа не вели. Ухвати волове у јарам, заврзоше плуг и одоше! — рече она и показа руком.

Видосава обузе зла слутња: отишао је на детелиште... Скочи брже и оде преко

вотњака. И док је скочио неколико корачаји, смотрио је баба и видео чудо што није досад било: чича Витор заорава детелину!.. Мали Јовица води волове за парожје и стука их палицом да не пасу траву, а чича се погао па плужи... Забраздио преко целог детелишта....

Видосаву облеће она раван око главе, поведе се и ухвати за дебло једне шљиве... Не може даље маћи...

Мало доцније врати се, полако, кући, уђе у вајат, зари се у постељу и јецаше као мало дете...

Тодосије Дмитрић смотрио Витора чим је ушао у детелиште, али му није хтео прићи до неко доба дана. Решавао се да му се не јавља у овој прилици, да не би било свађе, али не мога отрпети, док не оде до њега.

— Добро јутро, коншија! — виче он одовуд, од своје врзине.

— Бог ти помогао! — одговара он полако.

— Срећан рад!

Он ћути, сагао главу па гледа у бразду.

— Зар ја штетовао, а ти се љутиш?

— довикује Тодосије.

Он нешто гунђори. За тим се продера:

— Ојс, у бразду!..

— Виторе, море!

Он се одазва:

— Шта ти је?

— Немој, море, правити спрдњу од себе!

Он застави волове, хукну у дланове и погледа га:

— Молим те, Тодосије, гледај своја посла.

— Бог с тобом, шта то радиш мимо свет?

— А зар ово није мимо свет? — показује на детелину.

— Није. То сеје паметан свет.

— Паметан као ти и мој посинак! — јетко се насмеја Витор, ухвати за руке и викну: — Ојс, воко, ојс!

Тодосије проговори још неку, али Витор не окрену главе.

На послетку му додади:

— Ако буде жив Тодосије, до године ће имати веће детелиште, но то што га ти заораваш! — И окрете се кући.

Витор оста гунђорећи и псовајући.

Тек што се Тодосије врати кући а седе под трем свога вајата, кад угледа Видосава. Усплахири се, звера и прекида се иза куће и хоће њему.

Тодосије га узва унутра и пружи му столицу.

— Видиш ли, Тодосије! — рече и показа руком на детелиште.

— Луд човек. Не могу да се свађам с њим. Почесмо по неку, па ућутах и побегох.

— Како ћу ову бруку преживети?

— Какву бруку? То није твоја брука но његова.

— Шта ће рећи свет?

— Нек говори шта хоће.

— Треба живети у народу.

Тодосије се дурну:

— Ти си и сувише осетљив и кидљив. Ако ћеш ти водити рачуна о свему што говори свет, онда нећеш нигда моћи своја посла свиђати. Свет ће говорити, па ће престати. Гледај посла, море!..

— А како ћу с њим?

— Како? Као и досад.

— Како ћу му изаћи на очи?

— Лако. Он нек виче, а ти ћути. А неће толико ни викати. Ја знам Витора: он ћути, дима, шикће, па по неки пут викне, и све то прође као да ништа није ни било.

Видосав маше главом:

— Можда неће викати, али која вајда кад знам шта он мисли о мени. Он ме је досад омрзао, да ме не може очима гледати.

Тодосије махну руком:

— Море, ниси ти дете да те тешим. Сад опет бринеш: шта мисли о теби! Нек мисли шта хоће, не може ти ништа.

И, доиста, било је као што је Тодосије казао. Витор је ћутао неколико дана, па се опет одобровољио. Нити га је псовао, нити му је шта приговарао. На детелишту су посејали елду, да не остане беспослено земљиште, и то је питање скинуто с реда.

Тако нешто било је и у јесен. Видосав је имао неприлике и са кукурузом „американом“. Док су сељаци свој кукуруз „осмак“ брали и смештали у салашеве, његов кукуруз стигао је тек за пурењаке. Као за

пакост, те године удари слана око Крстова дана и сав му кукуруз слисти.

Чича Витор се опет љутио. Сад није могао отрпети а да му не изговори: да треба да је толико паметан да зна како је друкчија земља у Врљугама и није за њу семе које се сеје у моравским њивама и како треба да pazi шта ради, да се с њиховом кућом не шегачи свет.

Видосав није имао куражи да се упусти у доказивање и објашњавање. Слегао је раменима и рекао: — Разумем, бабо. . .

XV

За три године од дана кад је Видосав примио Микачића имање, много се штошта изменило.

Сељаци, који су се смејали Видосаву, стали су и забезекнули су се кад су видели да је Тодосије, на најбољем парчету земље, засејао детелину и већ две године скида с њега принос по четири и пет пута преко лета. А одмах до детелишта сеје кукуруз „американ“ и већ две године како тај кукуруз сазрева као што треба и од њега има два пута више прихода него од „осмака“.

Чича Витор је овај Тодосијев рад разумео као пнат и још се више љутио на њега. Кад је, пак, видео да Тодосије збира богате прихода од тога рада и да је то научио од његова посинка, покајао се у души што је с неповерењем продусрео Видосава. Требао је да му остави одрешене руке нек ради како

зна, јер је сваки почетак тежак и у сваком раду може бити и неуспеха и неприлика. Али то није никоме исказивао, нити би пред ким признао да се огрешио о посинка.

Видосав је већ почео губити вољу на пољу око увођења новог начина рода. Куражило га је само то што је видео да су многи разборитији сељаци дошли до уверења да он није лудак или шепртља, већ озбиљан човек који зна шта ради, и да од тог рада има користи за сељаке.

У току тога времена добио је велики број пријатеља у селу, који су га искрено предусретали и узимали у заштиту.

То га окуражи те, четврте године у лето, сазва једну велику мобу за жетву, и на исту позва све своје пријатеље из целог села.

Беше неки празнични и леп дан, па се искупи много мобилаца: и жетелица и везилаца. Како ко долази иде на њиву; жетеоци срп у руку па ухвате постат и жњу, а везиоци иду на крај њиве па праве ужета. Видосав дочекује све редом, здрави се и виче: „Добро дошли... Хвала... који сте ви дошли.“ И трчкара час на њиву час кући.

За тај дан набавио је ашчију да готови јело и две жене, мешаје, да месе хлеб и помажу Ружици. У кући наложена велика ватра, пристављени свечарски лонци и спрема се као о светоме.

Чича Витор дознао је за ову мобу, пошто је сазвата, и није му било право што је оволики свет сазват. Али, ипак, дошао је

и он рано и довео Ђурицу и Јовицу, те су помагали колико су могли. Чича Витор је натоварио чутуру ракије и носио на њиву те нудио возиоце, свезао неколико снопа, па се налазио код куће. . .

Пошто је посао био распоређен, он није имао шта да ради. Поседи мало код куће, прошета по дворишту, оде опет до везилаца, проговори неку реч, понуди ракијом и врати се кући.

Доцније мало, они у кући чуше да чича нешто гунђори у авлији. Мало потраја, па се чује све јаче као да се с неким инати:

— Није ово кућа Коружића!.. Јес'!.. Ја!

Ружица повире из куће, а за њом се надвирише и мешаје.

— То је бабо!

— С неким говори!

— С неким се инати!

— Није, ене га сам. Па како се натмурио, узео штаку па кљуца у земљу и нешто виче. . .

Ружица се трже натраг:

— Прођите се, Бога ви. . . Љут човек, па ништа.

Жене се повукоше, али ипак ослушкивају шта ће рећи.

— Ово је текао Витор Микачић, а није село! Не'ш, синко, куд си наумио! . .

Жене се згледаше. Он продужи све јаче:

— Ако ћеш да радиш као што се ради, ти ради, ако нећеш иди одакле си и дошао... Нисам ја подизао стоку, да је ждере свет...

Па поћута и раздра се:

— Кад сам могао педесет година без тебе; могу и сад. . . Могу, ја како! . .

Жене се опет згледаше. Ружа, црвена од врућине, зацрвене се још више од стида, јер јој је сад јасно да је бабо љут на Видосава, и то чуше жене које ће разгласити по селу.

— Шта му је? — питају се оне.

— Љут . . . као сваки човек кад се наљути, — одговара Ружа.

— На кога?

— Шта ће онде, што није код мобилаца?

— Шта ли је то било? — питају се оне, а Ружа само мрда раменима, тумара око огњишта и заговара ашчију.

Како јој је било тога тренутка! Она није научила да јој рекне и једну прекорну реч. . . Шта ли је то било те се толико наљутио!..

У вече слегао се читав сабор у дворишту куће Микачића. Вече пријатно. Месец тек прогрејао и кроз широко грање просипа бледе млазеве. Постављена дугачка трпеза с краја на крај дворишта. У горњем крају старији људи; прогорели од сунца, знојави са осјем и плевом по коси и брковима, расхладили се водом па седе мирно и разговарају тихо и одмерено: како је клас једар, сноп ће дати три оке, а крстина педесет ока, зрно као дукат. . .

У доњем крају младеж: момци и девојке, свака се сагла као да крије залогај, а подмигују се и кикоћу. Момци добацују један

другоме по неку шалу, а девојке шану једна другој на ухо, па кикот...

Наоколо око совре служи се вино и ракија, а жене из кујне трче и досипају, јело и додају хлеб. Домаћин, Видосав, гологлав обилази и нутка да се једе и пије, па, мало, мало, нуди чича-Витора да седне у горњи крај до Тодосије. Он неће, већ се измиче и и тумара по крајцима.

— Шта ти је, Виторе?... Ти данас нешто, као мимо остале дане — вели Мијат.

— Нпшта... чес' и поштовање... Извол'те, служите, се — вели чича и опет тумара по мраку.

— Хоћемо да седнеш овде до нас! — рече један.

— У горњи крај! — рече Мићо.

— Ту до Тодосија! — повикаше многи. Он маше главом:

— Лако је за мене... Лако ћемо...

— Седи, бабо, што ти је, — моли га Видосав.

Он полако приђе и седе до Тодосија.

— Шта се снебиваш у својој кући! Здрав буди!

— Не снебивам се... Тек... Од Бога ти здравље!

Обредише по неку чашу, па ће један рећи:

— Ти си ово и скућио, брате...

— А да ко је други но он, — дода Филип.

— Е, мој прико, нема посла без старих људи, — поче један и обрну се да види где

је Видосав, па кад га угледа чак доле, продужи: — Нек ово Видосав скући сам без старог масла, па ејвала му! Лако је сести за готову совру, као ово ми овде, код овог нашег домаћина — и плесну чичу по леђима.

Тодосије се осмехну, а чича уздахну и рече:

— Извол'те... служите се!..

— Знаш како је, — поче други, — где је слога ту је Бог... Знаш како је, ја не могу да кажем ни тако ни овако... Здрав си!..

— Е, за то ти хвала!.. Тако је!.. Од Бога ти здравље!

— Море људи, глајте посла... Спаси Бог! Дијете, мало луча!.. — виче Тодосије.

У доњем крају совре ври... Час се закикоћу, час прићуте, па се удвојеном снагом зацерекају.

Опет заћуташе. Док ће ти један:

— Не смеш!

— Смем!

— Зар ти?

— Ја!

Опет се закикоташе.

— Пст!

— Чик!

Наста нема тишина, само се два три младића прокртољеше, а девојке сагоше главе још дубље, до саме трпезе.

— Тодосије! — викну један оздо.

Тодосије издиже главу и одазва се:

— Чујем, мали.

— Причај-де, море, штогод, да не задремамо. Моба је.

Тодосије развуче усне.

— А шта да ти причам? Ви сте млађи, па причајте. Ми смо се испричали.

— Ама причај-де оно.

— Које, море?

— Знаш оно, што си ономад причао у воденици.

— Нисам ја ништа причао у воденици, — накељи се Тодосије.

Поче гуркање, подмигивање, док онај одозго продужи:

— Знаш оно за оног чика и ону удовицу . . .

— Е, де, де . . . ала сте ви ђаволи . . . Право велиш, чича-Виторе, ово ти је изашло последње вријеме, са овим младим нараштајем. Да ти наврнча што ниси ни помислио!

Чича Витор маше главом, а хтео би рећи: „Ниси ни ти много утекао од таквих људи.“

— Прича 'номад Тодосије — поче младић, — удовица Јана била у воденици, па боса, па се уросила . . .

Поче пуктање у доњем крају.

— Па ће ударити поред Јошевине . . .

Поче кикот. Чича Витор успија уснама, они до њега гуркају се и погледају испод обрва.

— Кад отуд из оног чечвара иде један чика, па се исправно и усукује као качкин, а јагодице му се зажариле као кокошињи обер . . .

Сви погледаше у Витора. Он оставио кашику па суче бркове: умотава их и размотава.

Видосав приђе младићу и шану:

— Остави то сад.

А овај се искоси:

— Е? Кад би те неко питао! Ти си домаћин и ти имаш само да служиш.

Он се насмеја и удаљи.

— Па почех вам причати: иде онај чика па вели Јани: „Где си, милодуне мој! Што не сврнеш мало до моје трле?“ А она поче успјати уснама и намештати кадивицу на глави.

Заори се смех низ сву совру и упреше очи у Витора.

Старац се врпољи. . . Тодосије гунђори: „Лаже, нисам ја то причао.“ А младићи га пестрекавају:

— Деде, деде, шта би?

— А шта она вели?

Младић се уозбиљи:

— Шта вам је? Шта се смејете? Није тај чика овде. Па и да јес', моба је моба, — намигну он на оног до себе, па продужи: — Узврпољио се вели старац па чепа око Јане и вели: „Да ти нешто пришанем“. . . А Она неће да приђе. . . А он се пренемаже к'о маче над вареником: „Знаш, Јано, волим те к'о моју Јошевину“. . . А она омахну сукњом и рече: „Прој се, чича, доколице“. . .

Наста читав урнебес. Чича Витор се на-кашља суво и необично и рече:

— Хајд, хајд, дете. . . Моли Бога што си под мојим кровом. — И у себи му опсова оца голог.

У том зајеча свирала и за тренут беше све живо у колу, сем оних стараца у горњем крају. . .

XVI

Тежак је дан освитао за Видосава. . . Онако уморан и изломљен од неспавања, прилегао је пред саму зору, али није ока свео. . . Опет бриге и неприлике! Чича Витор није целе ноћи с њим речи прозборио, па није казао ни „лаку ноћ“ кад је ишао да спава. Приметио је још поодавно да је све хладнији и неприступачнији. . . Ако га шта упита, он вели: „како знаш“, и не гледа му у очи. Ако се где сретну, он се нађе у послу и врдне у страну. Кад су заједно за совром, он ћути, или ако што проговори он гледа у Ружицу и децу. . . А јуче се дерао по авлији, пред туђим женама. Оне ће то причати где стану, то ће од уста до уста проћи све село и наплести се: да је крв и нож у Микачића кући! . . . „Шта му је криво? Нек размисли јесам ли му шта напакостио да ме тако омрзне, или да му нисам уназадио имање за ове неколике године одкако њиме управљам? Ако нисам прикупио које парче земље, ја сам набавио бољу пасмину стоке: говеда, свиња и коња. Набавио сам гвоздени плуг, ветрењачу и круњач, све као у Сима из Мораве. На мене су се угледали први људи у селу и почели то исто набављати. . . Не даде ми да уредим детелиште и да сејем кукуруз „американ“ на њивама. . . А ено шта ради

Тодосије, који се на мене угледао и колики приход вуче с те стране. На њега ће се угледати још десеторица у најкраћем времену... Зар није боље што сам радио то, него да сам радио као што су радили наши стари од памтивека...“

— И вели он, Видосаве: није ово кућа Коружића, да толико расипа и да се размеће... А жене слушају и загушиле се од смеја, — прича му Ружица.

Он мало оћута, па рече:

— Ти гледај своја посла. То је моја брига.

— Кад се то чује по селу...

— Нек се чује.

— Брука и срамота, мој Видосаве!..

Он не умеде ништа одговорити... „Да, брука и срамота, моја Ружо!.. — помисли у себи: — па шта ћемо сад?... Шта ћу ја на силу, кад не умем друкчије, већ да ме запали као свећу и намести како он хоће. Ево му, ако хоће, и то старешинство, и та главобоља, да га слушам као роб, само нек не виче и нек не ћути...“

У том и свану дан. Небо плаво и чисто, без облачка. Отуд, са истока, појмила јутарња румен и хладан дах ширка у лице, крепи и освежава... Ружица, по обичају, дочекала дан на ногама у кући: омела је, онајала, наложила ватру и донела воде, спремила крчаг с убрусом да полије бабу.

Чудо с њим! Он канда није ни спавао. Ено га на горњој страни дворшпта, под јабуком шећерлијом, сео на клупу, наслонио

леђа уз дебло, прекрстио ногу преко ноге, а врх штапа условио уз горњу усну, па гледа преда се. Кагда га и роса попала и овлажила му коштуњаве руке и сухе образе.

Ружица му полако приђе руци и поклони се. Он је само погледа и мрдну главом.

Она стаде као пред иконом:

— Да се умијеш, бабо.

Он је погледа, али некако необично и страшно, као да се бори с душом. Поћута па се трже:

— Полиј ми, дијете! — рече, па устаде, прислони тојагу, скиде капу и прекрсти се.

Пошто се убриса, окрену се истоку, прекрсти се и прогунђори: „Ва имја оца и сина и светога дука.“ Не помену ни јутрошње јутарце, ни јарко сунашце, ни кућу ни срећу, како то чини још од вајкада.

Кад му донесе воду и стакленце с ракијом, он одгурну руком:

— Носи, дијете.

Она се узбезекну:

— А што, бабо? Извол'те послужење!

— Носи, не питај ме ништа јутрос.

Па опет седе на исто место: метну капу на главу и ослони се на тојагу.

Њојзи тешко, као да јој се навалила стена на груди. „Боже, шта ли мисли бабо? Шта га је то толико увредио Видосав? Што то чини тај Видосав: шта му је те га не слуша... Никад га нисам оваког видеда: како је страшан, како гледа необично...“ — Увек, кад је код куће, он је весео, разговоран, распи-

тује за све, па, ако има посла, он иде те га ради, ако нема, он се забавља с децом; — а јутрос други човек, ћути, не распитује ни за кога нити се на кога осврће.

Ружица се полако уклони и замаче у кућу и са зебњом очекиваше шта ће њих двојица учинити.

Видосав то посматраше из вајата и сад му би теже изаћи но стати пред куршум. Није да га се боји: не дај Боже да се побију, онаког би у зубима понео, али онако, некако, срамота га од њега, подилази га зима и дрхат, без зиме и грознице. Кад год он рече каку прекорну реч, њега нешто ледне у срце; кад га озбиљно погледа, прођу га мравци и размишља да није штогод погрешно. Сад зна да неће оћутати и види да се спремио да га нападне. Шта да му каже, како да му одговори? Он нема тог срца да се избрегне на њега, да се инати и грди с њим, да му увреду врати равном мером. А зна да није заслужио у толикој мери да може дозволити да га с правом грди и напада. . .

На послетку обузе га нека ватра и дође му да клипи на врата, па ма шта било. Брзо сави кајише око ногу и обуче зубун, па крочи преко прага.

Чича Витор, као да је нишанио у врата кад ће се помолити, смотри га, па сав узавре, тресну тојагом о земљу и подвикну и развуче:

— Е, синовче, јеси ли по-ра-ни-о. . .

Лице се старчево растеже, уста одоше на јагодице и показаше се она три зуба напред.

Видосав му назва Бога и приђе руци.
Он скочи и укуси се:

— Бравос, синовче! То сам и заслужио од тебе!..

Видосав се зацрвене и протепна:

— Бога ти, бабо, што ти је?

Чича седе и стаде млатарати штаком о земљу:

— Хвала ти, синовче, на твоме добру. Бравос, сине... То сам и заслужио од тебе, — вели а дркће му и глас и руке.

Видосав се саже те откиде једну травку и стаде се забављати.

— Вала, бабо, ја не знам како ћу... што 'но веле...

— Требао си, синко, синоћ још да ме ухватиш преко среде да ме држиш, и натуткаш ону голодију да ме изудара као брава.

— Шта сам ти ја крив, бабо?... Бога ти, шта ти је?

— Шта велиш? — пздре се чича и сену очима као муњом.

— Па то... нисам ти ја крив ништа...

Он се развика гласом који је крештао и дрктао:

— Где ти је голи Перовац? Где су ти побратими и она голодија синоћна, што ми поједе два најбоља брава и шћаше кућу растурило од хуке и беса?... Па да су могли, испљували би ме онде и бацали ме као обојак на буњиште... Зар тако на моме добру?

Видосаву се ухвати нешто у гуши као оскоруша:

— Полако, бабо... Молим те, бабо... теби је одавно нешто криво... Ја сам чуо...

— Шта си чуо?

— Чуо сам, овај... много штошта... Ја не знам, бабо... Убио ме Бог, ако ја...

— И убиће те!.. Попрешће те моја со и мој хлеб!

— Што, бабо?

— Попрешће те моје добро!

Видосав се мало прибра и погледа му у очи:

— Молим те, бабо, кажи ми шта ти је...

Нас свађају душмани.

— Душмани! Јесам ли ја ћорав код очију! Зар не видим шта ти радиш?

— Шта то радим што не ваља?

Он ућута, кљуцну штапом у земљу, па наједаред подиже главу:

— Где ти је Тодосије?..

— А што помињеш Тодосија?.. Ја не знам, бабо, шта хоћеш ти с тим човеком!

— И не знаш. Ништа и не знаш. Све се правиш да нешто знаш, а не знаш ништа као дете.

— Може бити, бабо.

— Све се водиш из Тодосијеве главе! Срамота, море! Еј, срамота!..

Он мрдну обрвама. Не зна шта да му одговори.

— Зар те није стид! — викну он као згранут и тресну штапом о ледину.

Видосав узвера:

— Ама шта ти је, бабо?

— Зар те није срам... толики човек?

— Зашта, бабо?

— Ама зато, брате, што се водиш из туђе главе!

— Из чије то главе?

— Ти знаш из чије.

— Ја не знам. Молим те . . . шта ти је? Теби се нешто привиђа.

Чича узврте главом:

— Хе, хе, привиђа. Јест, сад ми се и привиђа. Сад сам и луд као кљусе.

— Ја ти то не кажем.

— Сад сам и глуп и луд и изветрео. Сад сам брљив као првоглаво бравче.

— Ко ти то каже?

— Срамота!

— Можеш, бабо, како хоћеш. . .

— Лако је се растрти на моме имању! — дрекну чича толико, да залајаше пашчад и закаукаше ђурани по дворишту.

— Полако, бабо. . .

— Није ово Тодосије текао, но Витор с ових десет ноката.

— Па ко ти каже да ниси ти текао?

— Лако је открити моје имање и моју замуку, па узјати хата од педесет дуката. . .

Видосав ћути, а он продужује:

— Ти мислиш да си паметнији од целог села?

— Ко то каже, бабо?

— И ти ми се нађе да уводиш нове обичаје у мојој кући и на моме имању, да ми црвени образ под старост. . .

И ту поче ређати све што је досад при-

метио: како је липсало јуне у детелини, како је упропастио њиву кукуруза што је сејао семе што не зре, како набавља стоку која није за тај крај, дружи се са голодијом и несретниковићима, слуша Тодосија, не признају га поштени људи већ се спрдају са њим као са будалом. . . .

Видосав ћути, ломи прсте и ону травку у руци.

— Бабо! Ако је то све тако као што ти кажеш, онда што ми ниси раније казао, па цаба ти то старјешство. Ево, па га узми и ради како хоћеш! — одмахну руком Видосав, као да га одбаци од себе.

Чича му се загледа у очи:

— Ама, чујеш, море! Нећу ја милости од тебе, да ми га ти поклањаш. Кад хтеднем, ја ћу ти га отети! — тресну батином о ледину и скочи.

У тај мах помолише се из одаклије Ђурица и Јовица: један босоног а други распојас и растиру испаване очи.

Чичи благну на лицу, приђе им у сусрет, ухвати их за руке и врати у одаклију...

XVIII

Видосав се врати у вајат, поводећи се као пијан, седе на свој кревет и ухвати се рукама за главу. Нема више двоумљења: сад је чуо из бабових уста шта мисли о њему и његову раду. Куд ће и шта ће сад!

Поћута мало, па се на једаред сети да потражи Тодосија. Чудновато, он му увек падне

на ум кад дође у какву неприлику и трчи му у наручја као дете да му се пожали и изјада.

Скочи и оде журним корацима кући Тодосијевој.

Тек што је прешао преко вотњака, а чу се Тодосије:

— Зар 'нако ти с нама, море, ноћас? Изопија нас те ни јутрос не знамо гди смо!

Видосав се трже и угледа га где притврђује ограду.

— Дела мало и ти провичи... Мало ми је било овамо.

Онај се осмехну:

— Велиш ли озбиља?

— Збиљскије није могло бити... сем да се у'ватимо за гуше!..

— Нешто сте се поцавељали?

— Јѐс', дочека ме чим крочих из вајата... Ја не знам шта ћу од себе! Здраву свануо, Тодосије! — једва се сети да се упита.

Тодосије га ухвати за руку и повуче да иду у кућу.

— Немој ме, молим те.

— Мораш!

— Није ми ни до чега сад.

— Што? Чудна ми, чуда...

Поседаше под трем пред пивницом. Челада су била у послу, а и они су волели да су сами, зато домаћин сам наточи стакло ракије и тури пред Видосава.

— Остави, молим те, — брани се Видосав. — Знаш ли да ми се не мили живети... Дошло ми је да кидишем на себе!

— Опет он! — подвикну Тодосије. — Рекох ли ти још у почетку да ћеш имати много штошта да савлађујеш.

— Молим те, брате.

— Немаш шта да ме молиш! Ти мораш остати доследан!

— Како, Тодосије?

— Тако како си почео.

— Он ми смета.

— Нека ти смета!

— Он ме грди.

— Нека те грди!

— Исмева ме где стане.

— Нека те исмева!

— Шта ће рећи свет?

— Нек говори шта хоће!

Он мало поћута па продужи:

— Тодосије, брате... Ти ме боље познајеш но ја. Каж ми отворено, у очи, ако сам на рђавом путу. Ти боље видиш него ја. Можда сам ја некаква шепртља која се пача у све а не зна свог посла. Или сам лудак који не зна шта ради. Молим те, тако ти све живо, реци по души...

Тодосије се најпре осмехну, па се уозбиљи:

— Зато ћемо лако. Реци ти мени ово: јеси ли ти уверен да радиш добро?

— Молим те: је ли ти савест чиста и мирна?

— Јесте, Бога ми! — рече Видосав пуним устима и таквим нагласком као на заклетви.



— Ти си рад да постигнеш све што је добро?

— Јесте, Тодосије!

— Шта хоћеш више? Теби је савест чиста и мирна, ти њој одговараш и ником више... Напред!

— Али шта ћу с њим?

— Што те се тиче он! Ти ради како си почео, а он нек се дерња до миле воље. Ти знаш шта сам ти казао још првих дана кад су почели тек гунђати по селу: затисни уши, отвори очи и хајде право! Разумеш ли ме једном?

Видосав маше главом и чим заусти да одговори, а Тодосије продужи:

— Теби је тешко од његовог џанкања. Ја знам како ти је; ти ниси оуглао светску вреву, ниси се још навикао да своју свиђаш, а туђу не слушаш. Навикни се на то! Видосаве, брате, да сам ја твојих година и да ме је ко упутио тим путем, ја бих се поносио као јунак који осваја позицију под кишом танади. Ко те напада сад, стидиће се доцније. Причекај то време! Буди јунак!

— Ама не знаш ти њега...

— Знам ја и њега и тебе и све. Он хоће онако како је навикао. Свака новина у његовој кући, то му је као да веру мења. Па још кад му се неко прислони уз уво и стане дошаптавати и нагваждати, шта је ко рекао за тебе и његову кућу, он мисли да му се цео свет подсмева... и да пропаде с главе.

— Тако је, брате... И шта да му ка-

жем на то? Ја не умем ништа да му одговорим.

— Немој му ништа ни говорити ни дуљпјати. Реци му једном за свагда: „Овако умем и овако ћу радити. Ако сам ти шта упропастио, нек прецене људи па да ти накнадим. Ћути и не сметај ми...“

— Ја му то не могу рећи. Немам то срце.

— Онда си млакоња и ти ћеш подлећи и пропасти... Здрав буди! Окуражи се и овесели!

И они испијаху једну за другом, у кап...

ХІХ

„Затисни уши, отвори очи и хајде право“, — вели Тодосије.

Видосав је упамтио ове речи... и настао је да га послуша, да се ни на шта не обзире.

Било је и даље чарке, мале свађе, чича Витор се мрштио, гунђао, — па је остало по старом.

Видосав се решио да чича-Витора сматра као госта у кући, да престане запиткивати га за сваку ситницу, већ да ради како зна и уме. И почео је тако. Али...

Ово пусто „али“!.. Што год почне, стане и замисли се: шта ће рећи бабо?.. Испричао је негде да ће на јесен направити једну велику шталу за крупну стоку. То је видео у Сима из Мораве. Озидаће јој јак темељ, а зидове од опеке. Биће топла и подесна да се не мора стока мрзнути. Испод штале ископаће велику рупу и у њој справљати ђубре, како је чуо од учитеља кад је једног дана

причао у механи, а сељаци се подгуркивали и смејали... Набавиће каламљене лозе којој не може буба нашкодити и засадиће је на земљишту где је био стари виноград... А ону голет у брду оградиће и засејати жиром, да се подигне гора. Каже Симо из Мораве: сељак без стоке и горе мртав је. Шума чува здравље људима и штити родну земљу од поплаве...

Тек што је почео размишљати како ће то извести, кад почеше допирати гласови да се та намера претреса и исмева.

— Тата, тата, јеси чуо нешто, што веле за тебе? — прича му Јовица.

— Шта, спне?

— Седи 'номад бабо код воденице па вели чича-Јестратију: „Овај мој окренуо сасвим наопако... Сад 'оће да сеје жир на оном Чолопеку... Буди Бог с нама шта је том човеку! Не знам где ће се зауставити с овим својим будалаштинама! Где је то још било да се сеје жир? Само луд човек може се машати за божја посла...“ Па се обојица крсте као у цркви или код записа.

Видосав устрепта очима:

— Шта још веле, спне?

— И веле... више ништа. Бабо суче бркове, а чича Јестратије смејури се и пуши дуван.

— Нека их, спне... „Затисни уши, отвори очи па хајде право...“ Како да идеш и да се не осврћеш код оваких људи! Шта им ја сметам, шта сам им на путу, да ми

се подсмевају за леђима? Зар они знаду шта ваља и шта је боље од бољега? Врат скрхао и кад сам ступио у ово село и у ову кућу! — мисли Видосав, па клону.

Обузе га нека ватра и дремеж, па се завали на кревет и зажмури. Као у бунилу изађе му пред очи Симо из Мораве и све његово... Кућа велика, зидана, под црепом са подрумом под целом кућом. Прозори дупли, са стакленим окнима, а на великом димњаку пише: „1884 година“. Предсобље патосано опекама, из ког се улази у три собе, велике и видне, патосане треницама. Једна соба намештена за госте, са два пуна гвоздена кревета, са застртим столом, клупама и столицама. Зидови испићени сликама, цвећем и боровином. У једном углу виси сребрно кандилоце пред иконом Светог Ђорђа, а на противној страни оружје. У другој соби два широка кревета за спавање, са шареницама и подшивеном ћебади, чивилук са халџинама што се носе у себицу, сандуци са најнужнијим стварима, сто са неколико књижица, с пером, хартијом и мастионицом. У трећој собици стојеће ствари у сандуцима и о чивилуцима, на поду чизме и ципеле што се обувају кад се иде цркви и у чаршију. У кујни ормани и разно посуђе... Ниже велике куће мутвак с две собе: у једној се обедује, а у другој спавају слуге и надничари. Ту се готови јело, суши пастрма, вешају сланине и пршуте. До мутвака млекар, где планинка збира и сређује бели смок. Куд се окренеш

све уређено како доликује: извешана цедила, услоњени кругови, качице сира и скорупа на једној клупици, а карлице млека на другој. А чистоћа: да лазнеш мед с патоса!.. Наоколо и остале зграде и стаје: пивница велика, озидана, у њој поређана бурад, чиста, без буђа и паучине, пуна вина и ракије; амбар с пуним пресецима жита, кошеви пуни кукуруза у клиповима, који се обија уз часни пост. Вајати пуни ствари: поњава, ћилимова, јастука, руха свакојака за свучељад. Ту разбој, вит'о, чврк и чунци. Дању се ту тка, шије, везе, а у ноћ спава... Мало даље је штала, озидана, пространа и видна, подељена за говеда и кљусад, а уз њу телечар за телад. Пролази сви са стране, да стока нема посла по дворишту. Пред шталом наслон за кола волујска и коњска и прибор што иде уз њих... Двориште пространо као трг, ограђено филаретама, у које се улази пешке на мала врата, а иначе на велику двокрилну капију. По дворишту засађена дрвета, а између куће и осталих зграда утрвене путање, насуте шљунком.

Испод куће вотњак, да не можеш с краја на крај дозвати. Сав ограђен у проштац. По њему шљива од сваке врсте: ранка, маџарка, белошљива и трношљива. Усред вотњака качњак од десет држалица: у њему каце од педесет и сто товара, по два казана, каца са сирћетом шљивовиком, а на тавану виле, лопате и грабуље. На другом крају вотњака свињац за крмаче са прасади и кочине за

нерастове и назимад. Покрај вотњака вијуга поток на коме се стока поји и свиње блате. . . Нигде корова ни травуљине по вотњаку, нигде маховине нити сухе гранчице на дрвету: свака шљива масна и глатка као обријана.

Пут од куће у село просечен као државна ленија. Око пута засађени ораси, крушке, јабуке, трешње. Тамо даље настаје имање: њиве, ливаде, пашњаци, забрани, виноград. . .

Том кућом управља и тим имањем рукује газда Симо Моравац, човек у четрдесетим годинама, висок, сувињав, смеђ. Носи се лепо и пристојно: чакшире од црног сукна, копоран и фермен од шајка. На њему све чисто и уљудно. Увек расположен и насмејан, према свакоме предусретљив па и према деци и слугама. Има кад хоће и да навикне и да се ражљути кад није нешто у реду. Свака ствар мора бити на свом месту и све се мора вршити на време у његовој кући.

— Инђија!

— Чујем, Симо.

— Шта ће онај чекрк на путу?

— Тек . . . деца изнела.

— Каква деца! А где си ти да видиш шта се ради? Није њему место на путу него у вајату. Да га нисам више видео онде! . .

„Или се окрене мени:

— Видосаве!

— Извол'те, газда!

— Шта ће ти она чешагија на прагу?

— Тек... заборавио сам.

— Како заборавио? О чему мислиш, кад не мислиш о своме послу? Није њој место на прагу него у штали о диреку. Да је нисам више видео онде!

На алкавост и мурдарлук мрзи, да очима не види. Хоће да је свако чељаде хитро и окретно, чисто и уљудно. По неки пут загледа се у ме и нешто ме мери:

— Што си се осмољно тако?

— Како, газда?

— Тресни рђу са себе, па буди мало ведрији и кочопернији! Не дај да ти траг засмрди!

Или ће рећи:

— Гледај, какав је као да се са свпњама блатио! Што си, бре, тако?

— Па... радио сам, газда.

— Ако си радио, ти се очисти. Ама јеси чуо, море: ако не можеш бити богат и одевен, можеш бити чист и умивен. Вода нема зубе, па се умиј и опери. Па какве су ти то рупчаге по гуњу и чакширама? Ако немаш што друго, имаш иглу и конаца па се искрпи. Није срамота носити своје и искрпљено, већ је срамота носити туђе на својим леђима.

Како је све дивно и уређено што је под његовом руком! Чини ти се да свака ствар друкчије изгледа чим се његова назове... Ено какав је онај врт поред пута, као цветњак, шпартан на леје, обележен сваки усев. Свет пролази, застане, диви се и хвали газда-Сима Моравца. Нема нико да се подгуркује и под-

мигује, као ови наши овде, већ се угледају на Симпн рад и препочињу га као девојче шару са пригавка. Сви ти људи имају и добра детелишта, добру пасмину стоке и умеју да је негују: волове ухране па продаду на тргу за сто дуката, а свако кљусе стиже им на меру за коњицу... Да ми је одвести ове лудаке да виде како газда Симо подиже забран из жира, па да га виде кад мало одрасте, па да скину капу и прекрсте се као код светиње... А мени се смеју што сам казао да ћу посејати ону голет на чукари — и крсти се и чуди и бабо и онај муђурла Јестратије... Нека их, нек се смеју! Ко се најпоследне смеје, најслађе се смеје. Не може ме ништа помести на путу: ја морам бити други Симо из Мораве, и истрајаћу овде међу овим безјацама, па ће доћи време те ће се горко кајати, што су овако о мени мислили... Морам пћи напред! Морам, морам!“

Скочи Видосав, стресе се и растрља очи...

XX

Годину дана доцније једно јутро, из ране зоре, закуца неко на Виторову стану у Јошевини.

Витор се узбени: шта ће то бити, каква је то нужда из беле зоре, па се спреми, на двоје на троје, и отвори. То беше његов пријатељ чича Антоније.

— Здраво сван'о, Виторе.

— Здраво, шта ми ти радиш, Антоније? Откуд ти 'вако сабајле? Хоћеш ли у кућу?

Чича Антоније зверажући и на прстима уђе у колибу. Витор спори мало ватрице на огњишту, па поседаше на столочице око прочевља.

— Право велиш, Виторе, и ја бих се зачудио кад би ми неко у ово доба зачукао на врата.

— Јесте ли здраво, Антоније?

— Здрави смо, Богу хвала.

— Да ниси пошао у чаршију?

— Јок, вала, но баш до тебе.

— Па добро си ми дошао.

— Даће Бог добро! — рече Антоније, па повири на врата и опет узвера.

Чича Витор га гледа, и мисли: „Што ме мучиш, што не казујеш шта је“ — па опет ућуткује док он не почне.

Антоније поћута, чукну штапом о прочевље, па поче:

— Где си био јуче?

— Ја овде код колибе.

— А синоћ?

— И синоћ. Јуче нисам нигде ишао.

Антоније врти главом, а чича Витора подузима зла слутња: то није добро.

— Ниси био на састанку?

— Кажем ти: нисам се макао од колибе.

Ти знаш да ја сад не идем на састанке. То је Видосављево.

— А знаш ли да је он био тамо?

— Ваљда је био.

— Јест, био је.

— Па шта је то било на састанку?

Антоније појми да каже, па застаде :

— Било је нешто, али бојим се. . .

— Чег а има да се бојиш ?

Он опет устаде, повири на врата и поврати се на своје место :

— Бојим се да се не наљутиш.

— Нисам ја дете, Антоније. Ти ме бар познајеш.

Он се прокртољи на столици па отпоче :

— Није се ништа десило на састанку, него нешто сам чуо за онога твога.

— За Видосава ?

— Ја, за њега и Тодосија.

— Ене ! А шта је то било ?

— Молим те, само нек остане међу нама.

Ти знаш мене, ја нисам рад да ико испира уста са мном. Да сам млађи, да се могу рвати и бочити с њима, ја не бих ни марио. А овако, молим те. . .

— Не бригај, Антоније, — рече Витор и упиљи очи у њега.

— Знаш, прича мени мој Миле. . . Ја нисам био тамо ; не идем на састанке као и ти. Отишао сам лани један пут, па кад се појинатише, ја побегох и зарекох се да моја нога не стане на састанак. . . И тако вели Миле : скупило се доста људи и поседали на састанку и тако говоре и разговарају као људи. А ту и Видосав и Тодосије, сели један до другога, као и увек, и извалили се на траву, а до њих Видосављеви побратими, она тројица. . . Па повешће се реч како Видосав хоће да сеје гору. . . Људи се, безбели,

смеју: где је то досад било да се сеје гора, кад су то Божја посла, а Видосав вели: „Шта се, бре, смејете, ја могу да посејем гору по оном Чолопеку Тодосијевом.“ — А Коста Марић вели: „Не можеш је вала онде посејати па да ти је Бог ујак“. — „Вала могу и видећеш да ћу је посејати“. Ту се прегонише, прегонише, док ће Тодосије рећи ономе твоме: „Да ти дам Чолопек, па учини што си наумио“. — А Видосав му вели: „Јок, вала, већ да трампимо за Јошевну и да ми даш још педесет дуката прида...“

Чича-Витору заиграше уснице:

— Па шта би, Антоније? — рече и нешто му суво застаде у гуши, те се мораде искашљати.

— Шта би? Скочише обојица и пољубише се! „Нек је сретно!“ једва дочека Тодосије... И вели мој Миле: „Видосав каже: „Сутра да изведемо кметове те да измеримо земљу и у'в'атимо...“

— Велиш ли одиста, Антоније?

— Бог е тобом, Виторе, кад сам те досад преварио!. Да сам могао ноћас бих дошао да ти јавим. Рекох: поранићу да му кажем, нек чини што може. Молим те нек то остане међу нама.

Витор занеме. Нешто га притиште озго на теме, па убезвија и не умеде да проговори. Клонуше му и ноге и руке, појми да нешто рече, па му уздркташе уснице, пође да устане, па се поврати на столицу и самогледа у Антонија и трепће.

— А ја велим: нећеш море куд си наумио. Не да то мој Витор док је жив! Ниси ти стекао Јошевину да је трампљаваш за Чолопек.

Витор само гледа и трепће.

— Нек стече он, па нек уситњава, а овако лако је доћи на готово... И велим ја моме Милу: Не да то Витор док је жив.

Витор скочи и дрекну иза гласа:

— И не дам, Антоније! Не дам, да ћу погинути на овој поњави земље!

Затим се окрете вратима и као да некога угледа, поче викати и набројати:

— Нећеш, Тодосије, куда си наумио! Не'ш се распасати на мојој бабовини, док сам ја жив! Клаћемо се као на Кладници, али не'ш трампити Чолопек за Јошевину!.. Зато ли се ти облизујеш око моје куће, нашао си будалаша да преко њега уситниш моје имање!..

Чича Антоније само броји полако:

— Неће, ја како! Кажем ја моме Милу: Не да то Витор ни за живу главу!.. И молим те, Виторе, нек то остане међу нама... стар сам човек: не могу се рвати и бочити ни с ким, — рече и устаде да иде.

Витор се размахнуо, пзашао пред кућу на хода и виче и не пада му на ум да зауставља Антонија.

— У здрављу, Виторе! Рекох: да јавим човеку, да зна и да се управља... — одмаче Антоније.

Он се доцкан присети и рече:

— Да Бог да у здрављу... Хвала ти, Антоније!

Сад осећаше да је добио двојном снаге и куражи и да би јуришио на оштар нож. Што му није ту Тодосије да га ухвати за гушу, да му ишчупа јабучицу. Или да му је Видосав да га испљује као Циганку и најури из куће ..

У том се подизаше и дечаџи. Кад их угледа Витор, затрепаше му трепавице и засузише очи.

Деџа се загледаше у свога баба, а Ђуриџа рече:

— Бабо. да није лисиџа однела још једну ђубу?

— Ја кажем, бабо, да је боља кока ђуба-ста и гаџа-ста, него она која није ни ђуба-ста ни гаџа-ста, а Ђуџира вели: не ваља гаџа-ста кокошџка, — вели Јовиџа и облеће око баба.

Витор стао, на се загледао у рага-стов од врата и само клима главом.

— Што ти је, бабо? — запитџује Ђуриџа

— Нешто си се окарио, бабо? — дода Јовиџа

Он ђути, ђути, на се наједаред трже, погледа низа се, уђе у собу те обуче нов гуњ и натакнџу алов фес, извади неџакџу хартију из сандџуџа и стрџа је у џеп, узе куџасти штап и окрете се деџи:

— Ви ђете бити овде док се ја вратим. Одох џаском у џаршију. Пазите да не буде штете! — рече и оде.

— Хоџемо, бабо!

XXI

На кули варошке цркве пекуца осам часова, кад се Витор Микачић испе уз степеннице зграде окружног суда. У пространом ходнику пред заседањем закрчио свет; људи који имају посла код суда издвојили се у гомиле, стоје и разговарају тихо: неко забринута лица и несигурна погледа, неко весео и насмејан, а неко завукао руке у рукмаче па блене у таван и врата, како творењу чиновници, практиканти и пандури. Међу њих се умешало неколико варошана: запиткују их што су дошли, каква посла имају код суда, нуде им услуге или им препоручују адвокате.

Чича Витор уморио се и задијао се, па стао у крај и наслонио се на своју штаку. Замислио се и посматра овај непознати свет.

„Дошло је време да се кида... Кипело, кипело и прекипело... Трпио сам као човек и избегавао да не дође довде, али се не може даље... Нек иде!.. И нек ми је сто грехота!.. Не'ш, синко!..“ — броји старац у себи и мрдају му уснице и мења се у лицу.

Један старији човек у цокулама и лаким похабаним хаљинама, сигурно какав пропали трговац или занација, приђе му:

— Којим добром ти, стари?

Витор убриса зној с чела, па одговори:

— Имам посла.

— Код суда?

— Ја, код суда.

— Да ти не би требало познанство?

— Какво познанство?

— Да те познам.

Чича Витор мрдну раменима:

— С ким имаш да ме упознајеш?

— Одакле си ти?

Он му каза.

— Да те познам код суда. На прилику ти тврдиш тапију или имаш да примиш новац од масалног и ја те приведем суду. . . Како ти беше име?

Он каза.

— И кажем суду и саслушам се: овај човек, Витор Микачић из села Врљуга, хоће да изда тапију Јанку Марковићу. То је тај Витор Микачић, ја га лично познајем од пре тридесет година. И ти ћеш ми за то дати један динар.

— Ја ћу те познати за цванцик! — проговори иза њега један сипљив старчић и закашља се.

— Не глобите човека! Ја ћу те, пријатељу, познати за пола динара! — утисну се међу њих један подбуо човек, пуне, седе браде.

Чича Витор се поизмаче:

— Оканите се, људи. . . не треба ми ваше познанство! . .

Они се уклонише, а сколише га пискарачи:

— Хоћемо ли што да пишемо? — приђе један младић у опанцима.

— Тапију, облигацију, жалбу, уговор! — предузе други.

— Јефтино. Хајдмо у механу!

— Пишем по што хоћеш. Хајде, чича!

— Не слушај пискараче, хајде код адвоката у канцеларију. Он је мајстор од свога заната, има све законе и зна све параграфе. Нудили су га да буде министар, али он неће; воли да служи своме народу него да седне на народну грбачу... И знаду га и цене сви у апелацији и касацији. Он оде тамо, па седне међу њих и присуствује кад разматрају дела која он заступа... Седи као са друговима: пије каву и пуши специјалитет...

Чича Витор једва се прогура мимо њих и приђе пред улаз у заседање. На вратима стоји крупан пандур у плавим војничким панталонама и копорану, са припасаним силавима, уозбиљно се, суче брке и ослушкује меденицу.

Витор искриви главу, почеша се иза уха и рече му полако:

— Је ли засео суд?

— Што питаш? — прогунђа пандур.

— Имам посла код председника.

— Имаш ли позив?

— Немам позив, већ имам 'нако посла.

— Није ово механа да тумараш по њој кад хоћеш. Овде се води ред! — говори пандур и гледа на другу страну.

Чича Витор подвикну:

— Ја имам посла... овај... Ја нисам дошао овде без нужде и невоље!..

У то време у заседању су разматрали акта и припремали их за претрес. За дуга-

чким столом, застртим зеленом чохом, седели су: у врху председник суда, стар човек, збрчкана лица и ћелав; с десне стране човек истих година, крезав и ћелав, а с леве стране човек средовечан и просед. За другим столом погурио се секретар, млад човек, завукао руку у густу косу, одупрo се на лакат и задубао се у разматрање накпх акта.

— Управо, господине Јанићије, та „лења торта“ то ти је једно чудновато замјешателство: размупају се дванаест јаја... Даље, метне се по киле шећера, фрталъ киле грожђа, по фрталъа смокава... — прича председник једном члану.

Први члан условно врх оловке у чело и замишљено гледа у председника.

— Другим речима, господине Атанасије, то је „комис-прот“. Моја Полексија...

— А, не! — прекиде председник. — Друго је „комис-прот“. У њега се међу ораси и грожђе, а никако смокве и шљиве. Разумите, никако!

У том се зачу ларма пред вратима и зашита један старачки глас:

— Молим ја тебе, пусти ти мене код господина председника!

Председник лупи у меденицу и пандур уђе.

— Шта је то тамо?

— Господин' председниче, један старац навро хоће да уђе у заседање. А ја велим: Чекај, куд ћеш без позива у заседање.

— Пусти га!

Пандур се измаче и пропусти старца.

Чича Витор уђе у заседање погрбљених леђа, и кад угледа суд за столом, склопи руке око појаса и стаде:

— Помози вам Бог!

Председник диже главу и забечи се:

— Бог ти помогао...

Па мало за тим:

— Одакле си ти?

Он каза и како се зове и одакле је, све поименце.

— Које добро?

— Даће Бог добро, господоне... Тера ме нека добрина по суду, да и вама досађујем.

— Шта је, брате?

— Изузели се рђави људи, мој господине, да ми растуре кућу.

— Како то?

— Тако. Онај мој није при речи како смо казали.

— Који то?

— Мој посинак Видосав.

— Па шта ћеш сад?

— Ти знаш како сам га узео, господине... А он окренуо други лист и...

Председник прекиде:

— Не знам ја ни тебе ни њега, ни шта си узимао шта ниси, него причај шта имаши код суда, немој да дуљијаш...

— Ето да ти причам... Знаш, господине, рецимо... кад сам ја... овај... и моја покојна Руменија... — замуцну чича па се маши у џеп и извади табак хартије.

— Шта ти је то?

Он пружи. Први члан узне хартију, на-
тури наочаре и проговори:

— Уговор о усиновљењу.

— Читај, господине Јанићије.

Први члан прочита цео уговор гласно,
одмарајући се на тачкама и погледајући испод
наочара на Витора.

— Је ли све тако? — упита председник.

— Тако је, господине. Све је тако од по-
четка до краја. Тако смо рекли и уговорили
и код власти потврдили, и ја му казао: „Ти,
синко, Видосаве, да почитујеш мене као роди-
теља и свог старијег и да приходиш на моме
имању, а кад ја умрем да ме пристојно са-
раниш и за душу ми издаш и бељег уда-
риш.“

— А он?

— Узели га душмани на руку, господине,
једва чекају да зажмурим, да ми дигну имање.
А ја велим: нећеш, синко, док је суда и за-
кона.. Зар ти моју Јошевину?

— Каку Јошевину?

— Моје најбоље имање, мој живот...
Јошевину, хоће да трампи са Тодосијем за
Чолопек и да узме педесет дуката прида, и
данас ће да у'вате земљу... И све крију
што раде, али мени то доставише пријатељи
и ја дођох овде, суду...

— Да станеш на пут потврђењу тапија?

— Јес', господине.

— И да поништиш уговор о усиновљењу?

Чича заћута.

— Да истераш из куће посинка, као пропасника? — објасни први члан.

Чича се замисли.

— Нећу да га гоним, само му не дам овласти. Ако је крив он, нису крива деца и није крива Ружица. Ако сам хоће да иде, нек иде, они нек остану, и ја ћу њих чувати као моју децу.

Председник удари у меденицу:

— Води овога човека код пријавника.

Чича Витор узе своју хартију, тури у џеп, и полако, погурених леђа, изађе из заседања...

XXII

Пред подне чича Витор сиђе низ судске степенице и упути се право својој Јошевини. Само сврати на пекарницу те с ћепевка узе две лепиње и тури их у џеп. Јутрос, кад је дошао у чаршију, не хтеде се јављати никоме од познаника; хитао је у суд и није имао кад да свраћа и да се забавља. А да га је ко срео и питао, он би му казао и зашто је дошао и изјавио све муке своје. Тако је био љут и једак. Сад, кад се вратио из суда избегавао је да се с киме састане... Шта би имао да прича? Њихну бруку...

Иде путем журно, а у себи броји: „Он је крив за све ово... Како је радио онако ће му и бити... Њему је пречи Тодосије него ја који сам га из ништа довео на домаћинско имање. Тако је то: како семе сејеш онако ти ниче: сејеш жито, жито ти ниче; сејеш уро-

дицу, она ти ниче... И сад нек гледа шта ће... Ја сам ипак био човек и остао човек, казао сам: не тражим да се уништи уговор, него да му се избије старјештво... и ако хоће да ради нека ради, ако неће нека иде, па да ми је сто грехота... А дечицу не дам... то су моја деца, моји синови и наследници..."

Код трле не беше никог... Упекла жега, кокошке се шћукале у хлад, зинуле и отпустиле крила, све се утајало, само пршти вода о воденички витао... Он уђе у трлу, повире у собу, па изађе; затим уђе у воденицу, повире у мучањ, па је затвори и оде деци у ливаду. Стока се већ напаса и пландује у хладу, а њих двојичица седе поред јаза, са прутима у рукама, нешто чепрљају и шалакају се. Кад угледаше Витора обрадоваше се и скочише:

— Бабо, није нико долазпо!

— Није било никакве штете!

— Ми ручали сами!...

— Приставили сланине и бунгура..

Има и теби!...

— Умесили смо колач и испекли на прочевљу!

— Остало и теби доста!..

Ухватише му се за скуте, па се утркују и доказују, а он се смејури и упиљчо поглед у њих као да их није Бог зна од кад видео.

— Добро, добро, напричали сте ми све!

— рече и седе на рудину испод јаза, а они до њега.

Учини му се да су му сад још милији и

да би их турпио у недра. Машин се у цеп и извади оне две лепиње:

— Ево теби, Ђурица! Ево теби, Јовица!
Купио вам бабо у чаршији.

Они засјајаше очицама.

— Ви сте моја дечица... ви остајете моји... — рече чича дрктавим гласом и помилова их по обрашчићима.

— Они се застидеше и погледаше низа се. Он ухвати Ђурицу за руку:

— Ти си бабов учевњак... Бабо ће се тобом поносити!...

А другом руком Јовицу:

— А ти си мој радник и кућаник!...

Затим замуцну и протена:

— А где вам је тата?

— Код куће!

— Није данас долазио!

Он хтеде нешто рећи, па успљешта устима као да нешто гута... У том зајаука воденички камен и он скочи:

— Измлевено жито! Да заспем жито!

И оде воденици.

Они остадоше грицкајући лепиње и чувајући стоку...

XXIII

Тог истог дана код њихове куће десило се ово: Ружица је седела са Сојком пред кућом у хладу и забављале се својим радом. Баба Вујана је чувала мале пилиће у башти, премештала се из хлада у хлад, и, час по час, ујкала на јастреба. Видосав је био на

њиви са слугом, денули су сламу. Ружица им носила ручак и није ништа приметила необично на Видосаву.

Али не прође много, а помолише се с њиве Видосав и његов побратим Мијат. Видосав пригрнуо гуњче, ухватио мале рогуље за парожак па се поштапљује и корача полако, погнуте главе. Мијат му нешто прича и доказује. Кад би да ступе у двориште, застадоше мало, протурише још неку, па Мијат тресну руком:

— У здрављу, побратиме!

Он се рукова и не рече ни речи.

— Буди јунак! Немој ти... по твоме обичају... да се секираш и мислиш!... — рече на послетку и оде.

Видосав прође полако, ногу пред ногу и седе више куће под јабуку, услови се на рогуље и укочи поглед у траву пред собом.

Ружица примети да је брижан, пребледео, нема капи крви у лицу, па, с дружицом у руци, препредајући клупче конаца, приђе полако и седе до њега.

— Ето, сад је све свршено! — рече он полако, не гледајући у њу.

— Шта, Видосаве?

— Како, шта? Ја и бабо сломисмо колач... Што би, би... више га нико не састави!...

— Шта је то било?

— Чућеш и знаћеш... Тешко нашој деци! — рече и загрцну.

Она се узнемири и устаде.

— Видосаве, Бог с тобом!

Он брзо протрља очи.

— Шта је било? Није ништа... Његова кућа... Његово имање... и све... Он је вла-с'ан да уради шта хоће... Само не 'вала му што ме брука!... То није лепо... с његове стране...

— Како? Причај ми, Видосаве!

Поћута, поћута, па поче:

— Каже побратим Мијат све како је било: бабо одранио јутрос у суд... и тамо викао и дерњао се како сам пропасник и распи-кућа... како нисам ништа приходно за ово време од како смо овде...

— Шта говориш, Видосаве?

— Бога ми, јес'!

— И казао суду: мој посинак почео про-пастити моје имање и трампио Јошевину за Чолопек, са Тодосијем Дмитрићем...

— Па ти то ниси урадио, Видосаве?

— Дабогме да нисам.

— Па што говори криво?

— Говори зато што му се тако може... и што тако хоће... да ме лакше истисне с имања... Ја му сметам... не може да ме гледа...

Опет поћута, па продужи:

— И суд му је дао старјештво.... и мене одгурнуо од имања као распикућу... и то се чуло свуда... по чаршији и селу... Брука, моја Ружо!... Уф, ала ме боли глава...

Баци рогуље и ухвати се за чело... Затим полако уђе у вајат, клону и спусти се на кревет.

— Ружо, дај ми воде!

Она отрча на извор. Он се подиже полако, извири се на врата, устумара се по вајату, док из једног угла, из сламе, извуче једно чутурче љуте ракије. Натезе добро, сакри га на исто место и спусти се на кревет!

XXIV

Не мање бриге навалише и на Ружицу. Као женска страна она је досад гледала само свога посла и није разбирала шта је међу људима. Људи као људи, пољуте се, поцевељају се, зађуте, па се поврате и опет све дође на своје место. Али, еве јада сад!... Бабо ишао у суд, тужио Видосава и огласио га за распикућу... То је несрећа. Хоће да их истера из куће и са имања... Брука и пропаст!..

И она је са зебњом очекивала кад ће чича Витор изаћи кући. Предвиђала је и замишљала све што може најдрње наступити... Шта то би, са чега то дође дотле? — мисли она и размисља. — Ко је крив? Бабо криви Видосава. Шта има при њему да не ваља? Ко ће га боље познавати него ја. Он је добар радник, није се нигда извлачио од рада. Какав посао почне иде му од руке и то му личи. И кад су били на сиротињском имању, радом су се отимали од немаштине. Он је увек први на послу, а последњи се враћа. Свуда су га хвалили. Кад је запросио, сви су је подговарали да иде за њега: „Идеш из сиротиње у сиротињу, али не брини, Ру-

жице. . Онакав радник тражи парника . . . одрастао је по домаћинским кућама и зна сваки ред. лепе је нарави: ко се не би с њим сложио, убио га Бог. . Бићеш сретна с њиме! . .“ И сретна и задовољна: и тамо у спротињи и овде у домаћинској кући, и биће сретна с њиме где буде.

Овде, истина, има друкчији понашај. У Качеру је био скромнији, повученији, ретко кад да је ишао у чаршију и међу људе, а овде више прича и које с ким се дружи. Али то је зато што је он сад кутња глава и ред је да се тако понаша и стара за све од најмањег до највећег. Шта им је криво што он тежи бољитку, да има бољу пасмину стоке, да сеје детелину, подиже живу ограду и уводи нове обичаје у тежачким радовима? . . Кома је на смећи кад то чини? Свак тежи да је бољи . . . паметан отац вели да је син бољи од њега. Зашто би бабо мрзио ако Видосав зна нешто више од њега? „Наша плавуља, колубарка, даје више млека но све три мргуље које смо затекли. Зар то није боље . . . и ко не воли што је боље? Да нису надали дреку на њега, он би продужио како је почео и много би штошта ново увео, и за неколике године показао би свима да је боље оно што он ради, него оно што су они радили. . . Није се ни он научен родио, него је препочео од другога . . . то што ради он, ради паметан свет у другим местима. . . Али он је осетљив и кидљив . . . и кад га ко преко погледа он се узбеши, а кад види да

му се подсмевају, он клоне и нема воље да ради... и онда сам себе једе. Таки је Видосав... ко ће га боље познавати него ја...“

„... Али и код њега има нешто што не ваља...“ — она то не би смела никоме казати, ни пред ким признати. — „Он много пије. Шта му би сад, кад то није чинио пре, у млађим годинама? Сад се заузме с друштвом, са својим побратимима, па остану до неко доба у чаршији, и кад око поноћи дође кући, он пијан. Срећом нема рђаву нарав у пићу: тада се само смеје, раколи, ђаска, хвали се, прича шта ће радити и како му не може нико на пут стати. Више пута, радних дана, заводно је друштво у неко доба ноћи кући, те су шили у ошаклији до пред саму зору... То нико не зна, кријемо да не чује бабо. Тако су пили и код Тодосвијеве куће... То му не ваља... Сад пије сам... и чудо ми је што крије од мене: нашла сам једно чутурче у кревету, у слами, у њему љута ракија... И много пуши дувана, како који дан све више...“

„То му је сва мана, али то нико не зна, и од тога нема Бог зна какве штете... И откуд је, онда, распикућа? Тај бабо слуша свет... наше душмане...“

Синоћ га је болела глава. Како му Мпјат каза шта је било у чаршији, он клону. Напустио је рад, није ни вечерао. Она му је доносила свеже воде те се умивао, затим је лезао, устајао, пушио... тек у неко доба свео је очи, те је и она заспала.

Одспава први сан и пробуди се... кад — њега нема. Она скочи, обуче јелек и полако ошкрину врата од вајата. Ноћ топла... ни видна ни тамна... мало се шта распознаје до бели зидови на кућама и мрачне сенке дебала од дрвећа. Тишина... само се чује птица у гори, и, час по час, шушне лишће на поветарцу... „Нема га... не чује се... Он је ту, негде...“ извири се она. Али у том сену цигара под јабуком шећерлијом и он се накашља промукло и сухо.

Она крочи боса, полако, по мекој трави и приђе му. Јабука отпустила гране, он се извалио под њу, мало се погучио, налактио се и гледа у помрчину у тамну ноћ, у нема дебела што су се поређала као стражари, унаоколо.

— Шта радиш ти? — прозбори она.

Он подиже главу. Защишта му у гуши и хтеде да искашље нешто што му се припило као оскоруша, па се опет поврати у исти положај.

— Ти ћеш сам себе сатисати... Устани!

Он сену цигаром и избаци дим за димом, запљешта сухим уснама и прозбори:

— Што не спаваш?

— Спавала сам доста, — рече и дохвати га за раме: — Устани! Бог с тобом, попала те роса!

Он оћута. Затим рече полако:

— Иди!

— Што? Ајдемо заједно!

— Иди! Иди кад ти кажем! Иди, молим те! — учеста он нестрпљиво и узмаху руком.

Она му угледа оно чутурче пред њим. Хтеде да му рече, па се уздржа.

— Иди!

— Видосаве, ти ћеш пропасти тако...

— рече она и оде полако у вајат.

Тако су осванули: она на прагу, а он под јабуком. Затим се прибуо и умιο и негде отишао.

Сад треба дочекати баба... Боже, шта ли ће бити!

XXV

Одјутри се мало. Ружица избриса стрвољ испод јабуке: цигарице, палидрвца, прашину од дувана, намести вајат, разгледа шта је успремилa баба Вујана по кући, упути Сојку на њен посао, па тек да узме рад у руке, а чича Витор ступи у двориште. Носи велику шарену торбу пуну ствари, набио повраз на штап, претурпи преко рамена, позабацио капу озад и одмереним корацима уђе у оцаклију, у своју собу.

Она га смотри из вајата и ледну је у срце. „Ето, дође... Сад како да Бог!“ Учини јој се да није много нерасположен, не познаје се да је усплахирен. Узврпољи се, погледа низа се, махну руком по јелеку и и оде да му се јави.

Он спустио торбу у крај до врата, скинуо капу, па једном руком ослонио се на штап, а другом трља преко темена и чела, и разгледа по соби.

Она уђе полако, погнуте главе, и приђе му руци.

— Жива била, Ружице! — рече онако како ју је увек предусретао и отпоздрављао. Она се поизмаче и стаде. Ушао страх у њу па стрепи и очекује шта ће рећи.

— Како ви овде?

— Хвала Богу, здрави смо, — одговори она и трљну руком низ рукав.

Па затим, гледајући преда се, усуди се да упита:

— Како су деца?

— Здрави су. Доћи ће и они данас.

Хтеде рећи да ће их преселити сасвим, па оћута и прљну руком иза уха.

— Одмиче дан... врућина.

— Да се умијеш, бабо?

— Добро би било да се мало расхладим.

Она отрча да донесе свеже воде. Он прохода по соби, по ходнику, завири свуда у сваки буцак, па изађе те се уми, испљуска се по лицу, убриса се, па се поврати у собу.

Ружица оде у кућу да спреми шта треба, да га послужи, а он се услони на столицу и своју штаку, па укочи поглед у зид. „Кућа не стоји на земљи него на жени... Ова кућа стоји баш на овој жени... Вредно чељаде... и да ће нема у кући, шта би било од ње... Вера и Бог, паметнија је од њега!“ — мисли чича Витор и ваздан би хвалио Ружицу.

У том донесе она на служавнику чашу хладне воде, шећера, стакленце ракије с чашицом, па метну на сто, пред њега.

— Извол'те, бабо!

— Хајде, де, да прообичајимо... А није ми до тога.

Умочи шећер у воду па поче сркутати и припијати.

— Ђурица већ изучио, то знаш... — поче он пљештући устима.

— Знам, бабо.

— Изучио много... и, да ти кажем, ћери, сви веле да зна боље но наш ћата у општини. А ја велим: не бих му дао да буде ћата, па да га све село потражи.

Она се смејури, гледа преда се, и тек по неки пут погледа у њега.

— Шта ћеш више: уме да прочита сваки позив од власти, сваку ташију, и, да ти кажем, уговор, и да прибележи шта хоћеш и кредом и писаљком.

Пођута, сркну чашу ракије па продужи:

— И уме да израчуна шта хоћеш. Задај му каки хоћеш рачун, на прилику: седамдесет и седам ока и три литре, по тридесет и девет и по пара, и за час израчуна... Да ви'ш само како ми је ишарао брвна на воденици. А уме и умесно, и како хоћеш...

Она мрдну раменима:

— Школе се... науке су... — рече и полако се измаче из собе, а затим отрча да донесе каву.

Принесе му је у његовој шољи, великој старинској, која личи на турски филџан.

— Зар и каву?

— Извол'те, бабо. Скоро ће стасати и ручак.

Он пије, а она га двори. Сад јој је лакше, види да се одобровољио па прича и заговара је. Али, ипак, стрепи кад ће поменути Видосава и шта ли ће рећи о њему... Спиромом он, да је знао да је бабо овако расположен, па да га дочека овде, па шта буде! Па да се и поинате у својој кући, па ништа. Само нек легне већа несрећа, нек не пуца брука и нека се он смири...

— А и Јовица ми је паметан и радник. Ономад је осекао троје виле у шуми и сам подапео и турио да се суше у воденици. Ето тако, сам самцит отишао и оценио шта треба осећи; ни ја не бих умео боље. А већ котарницу да ти исплете каку хоћеш а и да углави држаљицу на секиру, мотику, будак... — прича чича и не може да се нахвали своје дечице.

Наједаред застаде, погледа у њу, узмрда брковима и обрвама и узврпољи се. Лице му се уозбиљи и мало зацрвене.

— А где је Видосав? — упита и накриви главу.

— Ено га на њиви.

— Ја, на њиви... Ради... Изнеси-де ово! — показа руком на служавник, као да му нешто смета.

Она успреми све, само остави стакленце с ракијом, па врати и стаде на своје место.

Он се опет узврпољи, затим подиже обрве високо и погледа преко ње:

— Е, ћери, човек предлаже, а Бог располаже... И ја велим: може човек нагињати куд хоће и скрајати планове какви му на

ум дођу, али биће онако како је опредељено...

Она ломи прсте и чепкори. Види да је реч о Видосаву.

— Тако му је време данас... А ја велим: не може заповедати реп глави, него глава репу... Не могу ја у мојих педесет и неколико година дозволити да будем пасторче на моме имању... а неко да се башкари на њему... Јес'!

Сад му лице доби живљи израз, очи узиграше и он се узнемири, као да ће да се пнати.

— Ја сам научио да се прикочи на моме имању и не могу дозволити да ми се подсмевају гори од мене... Ја не дам то док имам снаге у мени! Је ли тако, ћери?

Она црвени, чепа, погледа и у њега и у под.

— Кажи ми ти, Ружице: ваља ли ов ошто се ради за ове две три године у нашој кући?

Она уздахну и промуца:

— Говоре у селу... да ћеш... да нас истераш... бабо!... — И бризну у плач.

Сојка, која се беше привукла до врата у ходнику, раздерња се иза гласа. Баба Вујана, преплашена, повире из куће и викну слабачким и крештећим гласом: „Шта ти је, дете?“ И закашља се и зацену, не може да се поврати.

Чича Витор узвера, скочи и подвикну:

— Ружице, шта ти би! Како је то дерњање? Ниси ти дете!

Затим се поврати те седе и чикну штапом о патос.

— Паметна жена, и... као дерпште!..

Она убриса очи и грчевито стезаше своје шаке.

— Говоре по селу! И ти слушаш шта ко говори! Кога сам ја до сад терао? И ако дође до тога да се неко тера; тераће се онај ко не ради како треба... и расипа: и ко срамоти кућу: Не дао Бог да дође дотле... и ја сам рад да не дође дотле... А ти гледај своја посла... и немој да сузиш као дете... већ гледај своју децу... нашу децу... А од данас ја заповедам у овој кући и ко хоће с миром, нек седи, неће га ни глава заболети, — говори јој Витор, погао се, гледа у патос и чука штапом.

Наједаред се трже и исправи. На врата се помоли Видосав... страшан и необичан: мутне очи, подбуо, неочешљан, алкав, једна ногавица испала му из чарапе и ландара по врх опанка... Крочи преко собе, не гледа ни у кога, и баца кесу на сто:

— Ево ти кесе!

Он га испрати погледом и не рече ни речи...

XXVI

Тодосије Дмитрић није сам мислио да ће имати оволике користи од рада који је препочео од Видосава Микачића, кад је на своме имању посејао детелину и направио детелиште. Онда, кад је чича Витор заорао Видосављево детелину, Тодосије, да би сузбио повик против

Видосава, решио се да је посеје он, на своје имању, и Видосав га је научио како ће то учинити. Сад види да Видосав, збиљски, има право и да је корист од таког рода несумњива. Већ у другој години он је његову ливаду косио четири пута и имао богат принос, а сад, ето, сваке године коси је по пет пута.

Сељаци су, изнајпре, радознано очекивали шта ће бити од тог Тодосијева посла: како ће се једног дана чути да су му покрепала говеда од те траве, или га постигла друга каква незгода, што постиже људе који не гледају посла што им је Бог одредио. Али Тодосију тај рад пође од руке и нико не дочека да види сејира од њега. Видосав га је поучио како ће чувати детелиште и како ће поступати са покошеном детелином. Он ју је косио у време, држао је у откосима дуже но обично ливадско сено, да се добро осуши. Знао је да је не треба много превртати, јер се превртањем обија лишће и цвет, који садржавају најјачу храну у себи. Доцније, направио је нарочита сушила, која су изгледала као розге и на њих трпао зелену детелину, те је тако била више изложена сунцу и ваздуху и брже се сушила. Кад се добро осуши он је стрпа у пластове и сена као и остало сено. Док није навикао стоку на њу, он ју је мешао са обичним сеном и тако измешану давао те му се није никаква штета десила.

И посао са живом оградом пође му од руке. Оне младице које је подигао Видосав на

својим лејама, пресади Тодосије наоколо своје њиве под кућом, а друге поче изводити сам, из семена, на својим лејама.

Кукуруз „американ“, који је најпре сејао на једној њиви, доношаше му много више приноса него „осмак“. Поче га сејати стално и у осталим њивама и на врсте, и обрађивати онако како раде људи који су то изумели.

И он, као и Видосав, набави бољи сој говеди, краву колубарку, и стараше се да се тај сој размножи.

Људи гледају шта чини Тодосије па чисто им неверица да он то ради с уверењем да је то боље. Све им се чињаше да тиме прави инат чича-Витору: да уводи оно на шта он виче и због чега је омрзао посинка.

Па почеше обилазити око његове куће и загледати шта он то ради. Иду, тако, њих по неколико, па стану код детелишта, наднесу се преко врљика и посматрају.

— Здраво мирно, Тодосије!

— Добро, како ви?

— Шта то радиш?

— Радим оно што ви не радите, — вели Тодосије и натрпава откосе на сушила.

Они се смејуре, згледају се, нешто шапћу између себе, па се ослободе и распричају.

— На шта ли ће ти изићи тај рад? — почиње један.

— Ко му зна!

— Велиш... не знаш ни ти.

— Јес', тако је као што ви велите.

— Озбиља те питам.

— Озбиља ти кажем.

Они оћуткују, згледају се, па ће предузети други:

— Море, велики измет чиниш тој травки.

— Као што видиш, чиним.

— Ја, тако она хоће.

— Хоће она, а хоћу и ја, па то му је.

Па тек један пређе преко врљика да још боље види. Пипне руком, загледа, растреса, узме травку па загризе. За њим, полако пређу и остали.

— Море, Бога ми, право кажеш, Тодосије...

— Шта кажем?

— Велим: право имаш што ово радиш.

— Шта му знаш: право, неправо, то му је.

— Да то није неко радио не би знао ни Видосав... Само не знам то, што се тиче... стоке.

— Шта?

— Бој се да не вали... као оно, не било овде речено...

— Кад су ми се надула јунад?

— Јес'!

— Што ти жалиш моју јунад и моју стоку? Води бригу о својој стоци, а немој о мојој.

— Тек, велим...

— Не бије гром у свако дрво, — додаје други.

— Где је хасне ту је и штете, — вели трећи.

Па полако, полако и приђу живој оградџи.

Сагну се па загледају, пипају, повлаче прстом низа стабљику.

— Велиш, Тодосије, и ово ће нешто вајдити?

— Ко му зна!

— Ти опет тако велиш?

— Тако, но како ћу.

— Проба човек, па како испадне, — објашњава други.

— Шта ће му фалити што ће пробати, — додаје трећи.

Он их посматра, баца погледе с једног на другог и лукаво се смеши. Напослетку изађе отворено:

— Знам ја шта ви хоћете, брате?

— Шта, Тодосије?

— Знам вас шта мислите и немојте ту да ми лисичите и да ми се претварате.

— Како, Тодосије?

— Тако, брате.

— Није, Бога ми, нема ту претварања.

— Јок, вала, него ја... као човек, разбирам.

— Шта разбираш? Разбираш да би се сутра могао подсме'нути гдегод за совром или на каквом састанку.

— Јок, Бога ми!

— То нисам ни помислио!

— Ни ја, вала. То ми није ни крај памети!

Тодосије продужује:

— Ви би хтели да вам ја ту читам и објашњавам, да вас ваздан уверавам и убе-

ђујем, а ви да турите руке у рукмаче, па да зевате и сејирите. А што би' ја то чинио, за које бабе здравље? Теби да говори и онај што је негда био негде накакав „златоуст“, па не би могао утицати на твоју букову главу. Ти радиш онако како си научио од свога бабајка, и то ти је. Кад би видео да ја с ове травке берем дукате, ти би тек онда грмачио да је сејеш и негујеш.

— Није, вала, него знаш како је...

— Море, баталите то! Хајде да пијемо ракије! — вели Тодосије и свраћа их у пивницу.

Тодосију је, у истини, омилио овај рад. Он је убеђен да је дужност разборита човека да се усавршава, да иде за напретком, да се отреса од заблуда, и својски се трудио да још штогод дозна, да још који корак измакне унапред. Оно што није могао постићи Видосав на своме имању, желео је да постигне он, уз његову припомоћ.

Али ево јада са Видосавом!.. Тај се човек губи, из дана у дан тоне!.. Од онога дана како је чича Витор предузео старешинство, тај човек не може да дође себи, и Бог зна шта ће од њега бити! И не да се нигде видети, све бега од људи по окрајцима и најволи да је сам. Тодосије га је нарочито тражио да се разговарају, да му пружи утешну реч и да изгрди Витора, али не може да га ухвати да се на само разговоре. Тих дана нађе га, пазарног дана, у вароши: затурио торбичицу

на раме па иде испред дућанâ, блене, зачкиљно очима, подбуо. Торбица празна, а неће да уђе ни у дућан ни у механу.

— Здраво сван'о, Видосаве!

Он стаде и мало се трже:

— Здраво, како ти? — рече полако и гледа га у прсп.

— Где си ти, море?

— Ево ме.

— Хајдемо у механу.

— Имам посла.

— Каква посла?

— Имам нека посла.

— Хоћемо ли заједно кући?

— Хоћемо.

— Дела сврши посла па да идемо заједно.

Имамо нешто да разговарамо.

Али док се он окрену, Видосава неста. И тај га дан не виде.

Сутрадан Тодосије накастио да га нађе, како тако. Вреба га од раног јутра, да га потреби сама. Пред подне примети га на ливади, под кућом. Изнео розгу пасуља па млати. Он се привуче за један жбун и одатле га посматраше. Видосав скинуо пола розге на ледину, па причучнуо и млати. Ни онај човек ни дај си Боже! Руке као мртве, измахне једаред, луши и држи мотку над комушом, па опет луши два три пута и стане: блене у ону комушу. Опет тако, па се извали на ледину, налакти се и гледа тамо негде далеко, у модрикасте висове рудничких планина...

Напослетку се јави иза цбуна и приђе му:

— Зар онако ти јуче изграби из чаршије, а рекосмо да се заједно вратимо? — рече Тодосије.

Он се трже, исправи се и услови на мотку.

— Здраво мирно, Видосаве!

— Здраво, како ти?

— Шта то радиш?

— Радим.

— Млатиш пасуљ?

— Ја.

— Седи, море, да седимо.

Он се забечио у комушу, занео се као да не може да дође себи.

Тодосије га дрмну за раме.

— Седи!

— Ето, сешћу, — рече и седе.

Тодосије извади дувањару.

— Деде да по једну запалимо!

— Хоћу.

Узе дувањару, одваја лист папира а рука му дркће, тура дуван, а он се расипа. Савија, а не може лако да савије и непрестано гледа у цигару.

Тодосије запали и принесе палидрвце и њему. Он повуче дим дубоко и прогута га. Доцне узмрда јабучицом и поврати га.

— Шта радиш ти, море?

— Ето.

— Не даш се видети.

— Није... него... — хоће да се изговори али не зна шта ће.

— Па си много чудан сад...

Он ћути, лиже цигару и гледа у њу. Махне дим, погледа у Тодосија, па одмах сакрије поглед.

— Чудан си... ни онај човек...

— Није... него... чини ти се...

— Шта, чини ми се? Шта детињиш! Дођи себи ти, море... Погледај ми у очи!

— продрмуса га за раме.

Он развуче усну на десну страну и погледа га са спуштеним капцима до пола очију. Затим баци поглед мимо њега у страну.

— Да разговарамо озбиљно, као паметни људи, онако као што смо увек разговарали... Зар тебе може онакав простак, Витор, избити из такта да толико заборавиш на себе?... Болац, брајке, видиш ли да ћеш да се изгубиш сасвим у тој чамотињи, да ће свест да одскочи од тебе! Ко жели да ти се освети, осветиће ти се сад. Ти идеш на руку твојим непријатељима, да виде несрећу од тебе. Не дај се! — саветује га Тодосије.

Он само мрда раменима и промеће ону цигару из руке у руку.

— Шта је то тако страшно било ако ти је узео старешинство? И зар због тога да се толико заборавиш и изгубиш!

Видосав успљешта сухим устима:

— Богме... његово имање... његово право... и све... Јакако... — проговори с муком и с неповерењем, као да говори с човеком који га куша шта ће рећи.

— Море, шта се ту затежеш и завирујеш?

Нисмо се ми од јуче сазнали. Што си неповерљив тако?

— Није, Тодосије, него... велим...

— Немаш ти шта да кријеш од мене. Ти имаш да се преда мном исповедиш, као пред рођеним братом.

Он устрепта очима, принесе цигару устима, хтеде да повуче, а она се угасила.

— Ти ниси ништа крив; то зна све село и сви поштени људи. Ти си био човек на свом месту, радио си посао како си умео. А он, лудак, није разумео шта ти хоћеш и чему тежиш, па те је гледао с неверењем. Је л' тако?

Он се забечио у цигару, гледа, и ћути.

— Што ћутиш?

— Ето не ћутим, него... тек... онако...

— Реци ми: јеси ли ти крив што је он онако порадио с тобом?

Он се мучи, мрда уснама и напослетку промуца:

— Немој ме, Тодосије, молим те!..

— Каж ми: је ли истина да си ти под мојим туторством?

— Није истина.

— Јеси ли му упропастио што имања? Продаде ли што за ове неколике године од некретности?

— Нисам ништа упропастио.

— Је ли истина да смо трампили Јошевину за Челопек?

— Није ни то истина.

— Дабогме да није. Сад зна све село

да то није истина. А Витор је изјавио пред судом да је то све истина: и да си пропа-
сник, и да се водиш из моје главе, и да смо
на сеоском састанку тражили његову Јоше-
вину за мој Чолопек. Па кад то није истина
и кад је те неистине изнео он, онда треба
да је стид њега, а не тебе; онда треба да
се крије од света он, а не ти. Је ли тако,
Видосаве?

Он уздркта, отвори очи и погледа јасно.

— Немој ме, Тодосије, молим те... Е,
кад те молим!.. — рече и руке му клонуше
те испусти цигару.

Тодосије хтеде још доказивати, па за-
стаде. Искриви главу и мрдаше њом, што
ће рећи: Тешко теби, ојађениче!..

XXVII

Чича Витор настани се код куће, пре-
веде децу, пренесе своје ствари и намести
их у оцаклију и предузе управу кућом и
имањем, као да тај Видосав и не постоји под
његовим кровом. Код воденице намести слугу,
да ради, а он ће га обилазити сваки други дан.

Као човек који дође са неког далеког
пута на коме се дуго бавио, тако и он поче
разгледати и разбирати за сваку стварчицу
у кући, за све што се тиче његова дома и
имања. Он је о томе водио рачуна и раније
и ништа није могло измаћи испред његових
очију, па ипак чињаше му се да сад треба
да то све обиђе, разгледа и дохвати својом
руком.

— Ружице!

— Чујем, бабо.

— Колико 'но имадосмо ракије у подруму?

— Два пуна бурета меке и из трећег трошимо. А љуте оно буре у ћошку.

Он мисли, мисли.

— Јес', толико.

Па оде у подрум, по десети пут, извади врањ, спушта шипку, мери докле је ухватила ракија, чука у бурад, загледа их, разгледа обручеве. Ако је где овлажило између дугâ, он замазује лојем, скида и отире буђу и паучину.

Затим оде у амбар, завири у сваки пресек, разваљује саће од осова, подвлачи се испод амбара да види да нису миши гдегод прогризли, па затискује, да не буде штете.

Обиђе шталу, торове, стоку, па се надивири и у вајате и у млекар, и умеша се у Ружичин посао. Пита колико је нахватала скорупа, како се спри млеко, да није мрс прокисао, треба ли да набави које спрште, да нема каквих чини на стоци и белом мрсу, да није ко што уврачао.

И тако све редом, од најмањег до највећег.

Па оде општини, однесе пореску књижицу кметовима:

— Молим, видите ту, да не дугује штогод од данка.

Они загледају у књижицу, а ћата претура по књигама и вели:

— Видосав Микачић не дугује ништа ни за себе ни за имање. И за тебе је исплатио сву порезу за прошло полгође.

Он се врпољи, чеше се иза врата, прелистава књижицу, док се накани да помене:

— И велите на њему је пореза од свег имања?

— Јесте, на Видосаву.

— Молим, да се све то пренесе на мене.

Он га запиткују шта то би, што се тако покрпаше. Он оћуткује, мрзи га да говори о томе, и, да би то избегао, вели:

— Хоће млађи да се мало уратлучи и да пренесе терет на мене, стара човека. Ето то је, није ништа друго, — смејурн се старац и граби да час пре избегне одатле.

Затим оде у команду, да види је ли што-год нарезато на њихову кућу, за војску, и увери се да је записано да даду товарног коња са прибором.

Па поче распитивати полако, изнаоколо, да ли коме шта дугују. Виде да у селу не дугују никоме ништа. Распита и у вароши, код механџије и дућанџија.

Чича Радојица трља руке за тезгом у дућану, смеши се задовољно и подвикује:

— Где си, стари пријатељу? Нема посла без стара човека! Тамо, амо, па опет чича Витор на среду. Ако ће! Причај-де како је то било!

Чича Витор избегава да прича.

— Како је било! Шта му знаш како је све било. Има кривице и до њега и до мене.

Али, што је било, било, мани ме, брат-Радојица!

Чича Радојица маше главом:

— До тебе кривице? Јок, Бога ми, ко има ли је до мене. Знам ја овај нови свет. Још он тера ветар капом. — И онда поче причати и дуљјати каки је овај млади нараштај.

Чича Витор га прекиде:

— Не заборави на чему си, па ми реци: имам ли ти што дужан? Да се није задужио код тебе?

Он одговори да не дугује ништа.

— Хвала Богу, те могу рећи: да не дугујем ником ништа, сем Богу душу, — рече Витор и ту бригу скиде с душе.

*

Омиље рад чича-Витору као да је јåко настао на свет да подиже кућу. Трчи, ради, не осећа умор, на лицу му се види задовољство.

Кад има радника он с њима непрестано. Зна да, кад домаћин не ради с њима, они се извлаче и опшаре у раду, а он хоће да не штети ни на чему па ма не знао за одмор.

Настаде вршидба. Он се пење на стог као младић, баца снопље колико треба за један вршај, па сиђе те налаже, дреши уже-та, тера коње у вршају, претреса и истура сламу. Затим, с времена на време, приноси чутуру, наздравља и радници се поткрепљују. Кад буде време ручку, деца донесу јело, он

постави, ручају сви заједно, он служи, започиње разговор и додацује пошалице.

Тако при свакоме послу. Кад нема радника, он ради с децом или сам, тек није беспослан никад.

А већ у Видосава не може се поуздати ни у чему, као да га и нема. Тај човек ради мимо свет, а од како Витор предузе старешинство он све горе. Ако што и ради, ради оно што му се свиди. Нити га шта пита, нити се с њим здоговара. Јадно ти то, него се и не виђају. Под једним кровом па се не виде једаред у недељи! Све избегава да се састану. Ако се где сусретну, он обори поглед земљи и шмурне у страну.

Једне недеље чича Витор накастио да се састане с њим, да се лепо разговоре. Казаће му какву лепу реч, умириће га и задовољити, нек се све изглади што је међу њима.

То је било пред вече. Опазо је да је Видосав у вајату и да је сам, па хоће да га ту затече, да нема куд врдати.

Видосав лежаше на кревету, налеђушке, са потуреним рукама под главу, раскорачених ногу и разбарушен.

— Еј, јеси ли ту? Деде, да се једном и ми разговоримо као људи! — вели чича с врата.

Он ћути. Спустио капке до пола очију па кчиљи у страну, у брвна.

— Еј, Видосаве!

Он се трже, као иза сна:

— А!

Затим кад га угледа, клипи с кревета, заљуља се и паде опет на кревет.

— Шта радиш, море?

Он опет клипи, усправи се и услови уз брвна. Чича стаде и посматраше га.

— Шта радим? А шта се кога... на прилику... тиче: шта радим ја у моме вајату? — рече и заљуља главом.

— Пијан! — помисли Витор и замисли се: где се то опио.

— Шта се... на прилику... тиче Витора Микачића шта ради рас-пи-ку-ћа Видосав?

Затим дрекну:

— Ја сам распикућа, про-пас-ник!..

Чича уступи једну стопу вратима.

— Упропастио сам твоје имање... Продао сам твоју Јошевину... Трампио сам је за Чо-чо-ло-пек...

Чича климну главом:

— Лези, лези, не причај ништа! — рече и изађе.

Он се раздерња и оста вичући. Трабуња нешто без икакве везе, само чујеш: распикућа, Јошевина, Чолопек...

— Где ли је се напио оволико? — срете чича Ружицу.

Она мрдну раменима и обори поглед:

— Не знам, бабо.

— Ја, да речем да жалим, не жалим; нек пије колико може. Него велим не ваља за њега... и за његову будућност, дете...

Она занеме.

Не зна бабо како је њој; њу тешка брига мори за Видосавом. Што је било сукоба у кући, што су пуцали гласови по селу, те је свака рђа испирала уста са њима, то је било и стишало се. Све то јесте и штета и брука, али све то није ништа као ова невоља што је он пошао низбрдицом. То нико не види као што она види.

Опија се сваки дан, и од мало се опије. Она не може да му забрани да понеку попије. Ако би му и забранила, он би нашао ракије у селу и опет би пио. То је већ било: одлазио је рано од куће, тог лана није ту попио ни једне чаше, а кад се у вече врати, он пијан. Од ове несреће неће се одвићи и тешко да се може одвићи. Па и кад је трезан, он није онаки каки је био. Све ћути, све замишљен, избегава разговор и најволи да је сам. Још мало па неће бити ни за какав рад, и неће да чује ни за какав ред и договор. Кад види да се нешто ради, он приђе па ради као од беде, па мало, мало, а њега нестане... И нема га цео дан... Не зна му се реда ни у јелу; мало шта и једе. Кад је гладан, узме комад хлеба у руку и још штогод што му се нађе пред очима, па једе сам. Ретко кад да седе као човек, са женом и децом за трпезу, да обедује.

Бог зна шта ће бити с њим! Да је вајда, она би говорила сваки дан, молила би га, преклињала, тешила, да се прибере и поврати. Али он неће да чује ни за какав разговор, или ако је саслуша, не признаје ништа.

Кад га потреви сама у вајату, да је брижан и замишљен она му приђе да га разговори.

— Видосаве, тебе боли глава.

— Не боли ме ништа.

— Па што ћутиш непрестано?

Он ћути и лежи. Она му тури руку на чело.

— Што си тако тужан?

Он јој одгурне руку.

— Остави ме!

— Што, Видосаве?

— Тако.

— Ето, оставићу.

И измакне се, седне на кревет поред њега, или на сандук спрам кревета, спусти руке на колена и гледа у њега снужено, као у болесника.

— Ја не знам докле ћеш ти тако...

— Како?

— Ето тако. Ти сам знаш да... није онако како треба.

— Како, Ружице?

— Па тако; ти си сад друкчији човек.

— Шта? Ја сам распикућа... пропашик... бекрија?... — подиже се он.

— Ко ти то вели... Ти ниси то што ти велиш... Свет може говорити шта хоће...

Он је гледа закрвављеним очима, гледа задуго, па напослетку промуца:

— Па што ме онда запиткујеш... и што ме узнемираваш...

Она се ухвати за очи:

— С киме ћу се разговарати ако нећу с тобом, веселниче мој. . .

Он се опет завали у кревет, узмрда сухим устима, закркља му нешто у гуши и заћути. Мало доцније заиште чашу ракије.

— Немој више, молим те.

— Шта сам попио? Свега три од мало пре. Молим те, Ружице. . .

И онда се подигне те седне и молећиво салети, те му кријући донесе још коју чашицу.

Чешће Ружица помисли: шта ли мисле ова деца за свога тату. . . Размисли се — па јој засузе очи. „Деца к’о деца, шта они знаду. Они имају свега задовољно. Пред собом виде своје старије: сви здрави и живи, сви су ту око њих и брину се за њих. И шта могу даље видити и слутити,“ — теши се она.

Сојка непрестано уз мајку. Она зна само за њу и срце јој је пуно кад год јој је мајка здрава и расположена. Већ велика девојка, уме да ради сваки рад што женско чељаде ради рукама. Што год ради, све чисто, лепо и у реду. И у кући послује у свему и замењује мајку и баба-Вујану. Сви је хвале и поносе се њоме.

Ђурица и Јовица непрестано с чича-Витором. Старац је сву наду положио у њих. Они расту, развијају се, одмичу. Уче се раду, а вредни су и послушни. Сви су изгледи да ће тако и остати. Кад је забринут и нерасположен, кад га обузме сета при помисли

шта ће бити до послетка, он погледа у њих и благне му на души.

Све као што Бог милује, али за Ђурицу може рећи да је превасходно... У њему назира пуну срећу за њихову кућу.

Тај момчић одвојио је, збиљски, од свију вршњака у његову селу. Како који дан све отреситији, кочопернији. Видиш просто како се отима да у свему измакне и од својих другова, с којима је свршио основну школу, и од својих вршњака по годинама. Све на њему чисто и у реду, без аљкавости и мурдарлука, понаша се уљудно, пази с ким ће стати, где ће шта рећи и с ким ће шта проговорити. Већ нема ништа детиње на њему. Кад се шиша, остави мало веће залуфе и мало више косице више чела, па то зачешља и углади, а у џепу му увек ма-рама и по нека књижица.

То је можда једини ђак из тог села који се и по свршетку школе забавља књигама. Има их неколико комада у оцаклији на полици. Нису школски уџбеници, него некакве друге књиге што их је однекле набавио и редовно их чита кад је на доколици. По неки пут чита их на глас, негда се налакти над књигом па чита, чита, задубе се далеко, не можеш да га дозовеш. Или прочита нешто па се замисли и укочи поглед, у страну, па мисли и напослетку уздахне.

Кад чита књиге најволи да је сам, или да се затвори у собу где нема нико, или кад је напољу сухо и топло, да се склони у

воћњаку у какав хлад, испрући се на земљу и ту чита и размишља. Тада је миран, не сметају му Сојка и Јовица, који се смеју кад он чита и церекају се као свака дечурлија.

Једног лепог дана седи он у вотњаку, турпио књигу преда се па чита. Седи, седи, па наједаред клици и поче, млатајући рукама, декламовати:

„Који оно добар јунак бјеше,
Што једанпут бритком сабљом ману,
Бритком сабљом и десницом руком,
Пак двадесет одсијече глава?“

— Оно јесте Бановић Страхиња!

„Који оно добар јунак бјеше,
Што два и два на копље набија,
Преко себе у Ситницу тура?“

— Оно јесте Срђа Злопоглеђа!

„Који оно добар јунак бјеше
На алату коњу великоме
Са крсташом у руци барјаком,
Што нагони Турке на буљукe
И нагони на воду Ситницу?“

— Оно јесте Бошко Југовићу.“

Декламује са произношењем гласа како је учио у школи, па се занео и заборавио те виче да се чује чак до куће.

Сојку мори жудња да чује шта то бата вели кад нешто попева и маше рукама, па се привуче полако, варакајући се иза дрвећа, да је не види.

— Шта се ти прикрадаш као лопов? — угледа је он.

Она се зацерека, па се сети да га то мрзи, те оћута и полако му приђе.

— Што те, болан, мрзи да са мном разговараш?

— Ко ти то каже?

— Непрестано се издиреш на ме, кад ти приђем! — рече она и седе до њега.

— Не мрзи мене то, него ме мрзи што се церекате као дечурлија, и ти и Јовица. Нисмо ми више деца.

Она се загвирила у чарапни почетак што јој је у рукама, на иглама, па час гледа у рад, час се осмејкује на њега.

— Немој да се љутиш, ја волем да чујем шта ти читаш из књиге. Чујем како ти, мало час, нешто попеваш, а мени мило, мило, ваздан би' те слушала. Што, ботан, нећеш још једанпут да то попеваш, да чујем шта 'но велиш?

— Шта ти мораш знати шта ја читам из књиге?

— Мило ми да знам.

— То није твој посао. Твој је посао да, ето тако, плетеш тај приглавак, да помажеш мајци кад музе краве, кад салева млеко у карлице, да јој сучеш цевке на витлићу, и то.

Али она салетела да јој каже и он јој мораде испричати како су негда били српски јунаци, који су се борили са Турцима, како је Краљевић Марко био велики јунак, па Милош Обилић, Бошко Југовић...

— То је оно што се пева уз гусле, је ли, бато?

— Јесте, то се пева и прича и пћи ће с колена на колена, док је Србина.

— А зна ли то бабо?

— Зна, чуо је од његовог баба.

— А зна ли то тата?

— Зна и он.

— Али они не знаду све тако као што ти знаш?

— Они не знаду ово што сам ја учио у школи, али знаду све друго више него ја. Они су и старији и паметнији, па морају више и знати.

Застаде и замисли се.

— Е, моја Сојо, тата зна много што шта што нико не зна.

Па спусти глас:

— Он зна више него бабо.

— Ћути, шта говориш то! — Ћутка га она.

— Бога ми, јес'! Не знаш ти шта он зна. Бабо је добар и бабо зна много што шта, али у многومه не зна ни за девету част као тата. Да чујеш шта веле наши сељаци, па и сами Коружићи!

— Молим те, бато, немој то никоме причати. Да чује бабо, па куд би ми! И онако је љут на тату.

— А што је љут?

— Шта знам ја што је љут.

— Шта му је тата учинио? Да чујеш ти шта веле наши сељаци...

— Шта веле?

— Веле да га је тај исти бабо упропастио.

— Ћути!

— Што да ћутим кад тако и јесте. Он му је дао старештво и тата је почео да ради како треба, а бабо се покајао што

му се старештво избило из шака, па га је омрз'о и почео да га оговара и казао да га тата пропасти и да је тата распикућа, па му преотео старештво и тати задао муку на срце, те човек изгубио рачун о себи.

Ђурица застаде и покупи веђе на чело.

— И мора човек да пије, да тера сичију са срца... И мора да се опија, и Бог зна шта ће од њега бити! — рече и намах му се скотрљаше сузе низ обрашчиће.

Сојка баца рад, ухвати се за очи и бризну у плач...

XXVIII

Ђурици се ни по чему није могло познати да он разбира о односима између чича-Витора и Видосава. Он воли и свог баба и свога тату, али не може да затвори очи и затисне уши, већ види шта се ради и чује шта говори народ, па сам размисља о свему. Њега боли срце за татом, јер је уверен да је радно како ваља. То му признају први људи у селу. Они већ препочињу онај рад од Тодосија а Тодосије га је научио од тате. Зашто бабо није дозволио тати да ради како је започео, па би видео докле би досад дотерао? Зар му није понос кад се свет угледа с његовог имања? И зар му није жао кад се свет угледа сад с Тодосијевог имања?

Али му још више пуче пред очима кад се упозна с једним ратарцем из Грузе. Упознао га је једног пазарног дана у вароши, на пијаци. Види младића у лепом оделу од

плавкастог шајка, у блузи са зеленом јаком и шајкачом са зеленом пантљиком: леп, личит, чист. Нешто га је вукло њему чим га је угледао. Рекоше му да тај учи ратарску школу а та је школа најбоља за сељака. У њој се учи како ћеш са парчета земље добити што више приноса, како ћеш подићи што бољу пасмину стоке, да имаш од ње што више користи, како ћеш гајити и подизати најбољу лозу, калемити и расплођавати сваковрсне благородне воћке, подизати шуму и корисно је употребљавати, и таке науке што користе сељаку. Види се да је тата имао право што је радио. Тата је то научио од Сима Моравца и радио је како је знао. Сад се види да је он радио паметно.

Он приђе ратарцу. Хоће, како тако, да се упусти у разговор и упозна с њиме.

— Ти учиш школу, је ли? — упита га Ђурица.

Он га промери погледом.

— Учим ратарску школу.

— А где му је та школа?

— У Краљеву! — показа ратарац руком на коју страну долази та варош.

— То је добра школа?

Он се осмехну:

— Како за кога и како ко разуме. За мене је добра. Она није за господу него за сељаке. Ко хоће да господује он учи друге школе, а ко хоће да ради тежачке радове и да научи како их ваља радити, он учи ову школу.

Он ћути, гледа у њега, па ће, на послетку, рећи:

— Боже, благо теби!

Ратарац се засмеја и полако се издвоји с пијаца да разговара с овим непознатим младићем.

— Одакле си ти?

Он му каза.

— Јеси ли учио каквих школа?

Он му исприча све како је учио и шта је изучио.

— С толико науке могао би и ти ступити у ратарску школу, па да учиш ово што ја учим.

Ђурица ужагри очима.

— Е, ко ће мене дати на науке!

— Ако си имућан дођи и учи сам. Ако си сиромах то... Бога ми... не знам ни ја шта да ти кажем. Кад би хтео срез да те узме за питомца. Обично се узимају по двојица из среза.

Ђурица гледа преда се и врти главом:

— Нисам ни богат ни сиромах; не умем ти ни казати како је у нашој кући!

— Чиј си ти?

Он му каза.

— Микачић!

— Јест, тако се презивам.

— Шта си ти оном Микачићу што је заоравао детелину?

Он му исприча све. Ратарац се загледа у њега и осу повику на чича-Витора.

— Стар човек. Није он то радио из зле

намере, него му се чинило да је мој тата радио како не треба, — правда га Ђурица.

— Стари људи праве највеће сметње напретку науке. Они свако новачење пресрећу с неповерењем и подсмевком, и тиме онемогућавају да свет прима што је добро. Ако је он стар, није паметнији од целог света. Нашто би биле школе, кад би било најбоље све оно што смо научили од наших старих. Друкчије су прилике биле кад су они настали на свет, а друкчије су данас, кад се подигао други нараштај и настале друге потребе. Поштуј му његову старост и прихваћај паметне савете, а ради оно што знаш да је боље и корисније, без обзира шта ће ко мислити и рећи.

Ђурица зинуо па хвата сваку реч младога ратарца, који, пошто оприча све што смета пољопривредном напретку, набраја примере глупости и незнања из своје околине, одведе га у механу у коју је одсео, и ту, на тенани, оприча како је у ратарници: како живе, шта уче, шта раде, шта има тамо од стоке и угледног добра и шта се све подиже.

Напоследку му обећа дати неколико књижица, кад се првог празника састану у вароши.

Тако је и било. Млади ратарца усадио је у душу детињу чежњу за науком и напретком и показао му пут за усавршавање.

Његове радости! Нико сретнији од њега кад је добио неколико поучних књига из којих је учио ратарца! Те књиге са искиданим корицама, са изгужваним, умрљаним и нацепљеним листовима, милије су му биле, но

икакве друге у најлепшем повезу. Он их је читао, разгледао, размишљао о свему што је у њима нашао. По једну носи у џепу увек и чим је беспослен, он је раскрили и гледа у њу... „Како су дивне слике! Каква је ова крава, како су јој широки бокови и велико виме! Она даје по десет ока млека ни дан, најмање... Како је лична, да се поносиш њом... Ова клемпава свиња праси по десеторо и дванаесторо прасади... Кад се урани може да набаци по сто ока сланине... Ево га гвоздени плуг! Њим се оре са два вола, а наш ојађени сељак упрегне у свој плуг шест волова, па да их побије терајући, не могу му поорати као ова два гвозденим плугом... Па шта га је ових машина!.. Боже, како се њима ради!.. Што ти је паметан свет, што уме да се свему довије! Ово је круњач, справа јевтина, може је набавити човек обичног стања. Каква разлика, млатити маљем по клиповима, издробити кочање, растурати и ђубрити жито, кад се може на овој јевтиној справи окрунити много више, оставити сваку кочању и не просути ни једног зрна... Боже, паметна света! Ето, све се то учи у школама, тамо у ратарници, где учи онај Гружанин...“ — мисли Ђурица, па се пренесе мислима у ту школу, како му је причао ратарац. „Та школа, то је, сигурно, велика зграда, као онај конак у вароши на два спрата. У њој имају учионице, где се учи, дугачке собе са клупама, у којима седе они, читави људи. У другим собама до њих, намештени су кре-

вети, као за војнике. Сваки има свој кревет, свој простирач и покривач, своје рубље и хаљине стојеће и носеће. Све једнако: нико боље, нико горе. Заједно се хране; заједно се купају, шетају и одмарају. Ту је наука, ту разговор и пошалица. Како је то лепо! Благо њима!...

— Шта ти ту радиш, младићу? — изненади га једног дана Дамљан Ружић и затече га где седи у једном хладу до Тодосијева дечишта.

Ђурица скочи и приђе му руци

— Жив био и велики пораст'о! Седи, да седимо!

Он се снебива, стид га да разговара са старим човеком, који није његово друштво.

— А, правије би било да ти мене питаш: шта ја тражим по туђем имању. Је ли, младићу? — рече Дамљан.

Ђурица склони књигу у џеп и, погнуте главе, одговори:

— Што, богме... није то ништа. Не идеш, да му штогод напакостиш, него, тек 'нако...

— Није тек онако, него, право да ти кажем, да разгледам Тодосијев рад.

Ђурицу обузе нека милина, узврпољи се па седе.

— Гледам ону ограду од живог трна. Бог и душа, оно је наметно!

Ђурица слéже раменима и ођуткује.

— Ја сам мислио да је то дангуба и доколица, кад, а оно, Бог и душа, вреди. Скркла се, море, и чик да се ништа провуче онуда.

— Јес', добра је ограда! — проговори он.
Дамљан продужи:

— Чујем, подиже један, подиже други у селу, па рекох: дај да видим и ја како је то. Нећу да гледам у других што су препочели из друге руке, него да видим баш од онога који је први подигао... Те тако наиђох на Тодосијево имање. Хоћу да обиђем да му видим и врт. Чујем да је сејао неког новог семења.

— Јес', сејао је и то.

— Паметно ради. А ми знамо да је он то научио од Видосава.

Ђурица ћути и гледа преда се.

— Сад све село види да је Видосав паметно радио и сви веле: он је паметан човек... Само што веле: шта би од оног човека.

Ђурица се узврпољи.

— А ми сви знамо ко је крив за то.

Мало оћута па продужи:

— Што бих крио. Крив је, брате, Витор!

Ђурица скочи.

— Седи да разговарамо!

— Опрости, имам посла!

— Е, па добро! У здрављу, младићу.

И растадоше се. Дамљан оде Тодосијевој кући, да разгледа шта је порадио, а Ђурица оде својој. Иде полако, погнуо главу и размишља: „Овај Дамљан Ружић највише је букао по селу противу тате, исмевао његов рад и светио се бабу што га је довео на имање. А сад је дошло време те се уверио да је тата радио паметно, па обилази и прикрада се да

види тај рад, да и он тако ради. Сад и он хвали тату и његов рад... Шта има боље но кад дође време да те хвали онај који те је до јуче нападао..."

И како који дан, Ђурица све више о томе размишља и разбира...

XXIX

Годину дана доцније много се што шта измени у кући Микачића.

Видосав оде у страну сасвим. Напустио кући и рад на имању и подивљао. Најпре почео, по неку ноћ ноћевати по селу, већином код побратимâ. Они га стадоше викати и саветовати, те напусти и њих, па се поче забављати по вароши. По неку ноћ преноћи тамо, по неку код куће. Нису вредили ни савети, ни карања, ни молбе, ни свађа. Молили су га да их бар не брука, да не ноћева ван куће. Ако ће што радити, нека ради, ако неће, нико му и не тражи. Али он ћути као стена и не обзире се ни на шта.

У вароши послушава које кога: цела дрва, носи ђугумаре воде, чисти авлије и штале, вуче терет од сваке руке. Што заради поједе и попије. Спава на механским клупама. Ако га истерају из једне механе, иде у другу.

Знали су га у вароши и могао се лако познати: напустио косу и браду, занеопранио се, на глави му шеширина са искецаном пантљиком и изгужваним ободом, на ногама траље. Звали су га Микача.

Мало с ким да проговори реч. Нити кога

поздравља ни отпоздравља, само колута закрвављеним очима. Кад не ради, седи за столом, налакти се, гледа у полић или у сто, или шара погледом с предмета на предмет, с човека на човека. Ако га ко шта упита, он с муком одговара. Кад га зовну да шта послуша, он иде, ради, ћути. Кад му даду да једе и пије, он прима без речи.

У почетку запиткивали га шта ће по вароши, што не иде кући на своје имање и међу своју децу, а он на то и не одговара. Ујогуни се па ћути, па псовао га, миловао га, тукао га. После навикоме тако, и нико га о томе и не пита.

Кад ко дође од куће да га зове, он само вели: „Доћи ћу“, и дође кад хоће. Изненада бане у кућу, нити назива Бога, нити се с ким пита и здрави. Кад угледа децу, њему овлаже очи, па их гледа, гледа, а за тим пошашољи руком по глави и измакне се. Ружица га натера те се пресвуче, да му те једе и две три попије, па га окупи молити, као и увек: да дође себи, да више не иде од куће. А он проговори: „Ћути, не плачи, ето остаћу...“ и буде дан, два, па га нестане. Не заустави га нико...

Навикоме сви тако, па га и не заустављају и не воде рачуна о њему као да га и нема. Само Ружица вене, бледи, суши се, стари. Увек замишљена и тужна, као да болест болује, без старешине свога, без слободе и заштите своје...

Кад год се састану, она му прича како

су код куће, шта су порадили на имању, шта рале деца и шта је где чула да се говори о њима. Он је и не пита, а она прича. Он слуша и тек рекне по неку реч.

Те јесени, једног радног дана, дође она у варош да му саопшти једну новост. Он цепаше дрва у механској авлији газда-Јованике. Кад је угледа, он, као и обично, нити се радује, нити се чуди, нити распитује. Измеђаху секиром и лупа у једну главњу. Кад она приђе, он заби секиру у цепку, па трља руке и гледа у њу.

— Шта радиш? — приђе му руци.

— Здраво сам.

— Ја дођох, кастиле, да ти кажем... Јеси чуо за Ђурицу?

Он избечи очи.

— Он је отишао од куће, — рече и глас јој задркта.

Он извади изгужван паклић дувана и лист папира и поче савијати цигар. Савија, дркте му руке и гледа у њу нетремице.

— Јуче ми каза да му спремим стајаће руво, па се обуче и даде ми ову цедуљицу да предам теби, и да то што пише теби, кажем бабу наусмено, да зна, и да га молим да се не љути.

Видосав узне цедуљче, отвори га и гледа га укоченим погледом. У њему стајаше ово: „Поштовани родитељу! Срце ме вуче да учим ратарску школу. Ја одох данас тим путем, па како Бог да. Нећу се враћати док што-род не научим. Од вас ништа не тражим, сем

то да ми опростите што ово чиним без ваше дозволе. У здрављу да се видимо. Твој син Ђурица.“

— И вели мени Ђурица: „Опрости мајка, ја морам да идем у Краљево да учим школу, и немој да казујеш бабу док ја не одем тамо,“ — прича му Ружица.

Видосав узмрда брковима, пружи јој цедуљче и рече:

— Иди кући, гледај посла!

Па тури цигару у уста, хукну у дланове и продужи рад. Измахује живо и ради с вољом, као да га нешто окрепи...

Двадесет дана доцније позва га један господин да му нешто понесе с пијаце. То беше капетан тога среза; човек мален, стар, крошњав, али живахан и разговоран.

— Ти си одавде?

— Па... јес', господине.

— Ти послушаваш кад ти ко што заповеди?

— Послушавам, господине.

— Понеси ово! — рече му и даде неке ствари што је покуповао.

Господин иде напред а Видосав за њим. Кад дођоше у среску канцеларију, он смести ствари у кујну и доби грош.

— Ако си вредан, да ме још нешто послушаш?

— Хоћу, господине.

Он га одведе у шупу.

— Да опереш ова кола. Разумеш? Па

да скинеш точкове и подмажеш осовине... Ево бунара онде, а ево кофе овде... Ево ти кутија коломаза... Разумеш?

— Разумем, господине.

Видосав предузе посао, а капетан оде на свој посао. Данас је сазвао среску скупштину да посвршава најнужније послове. Пандури наместише у дворишту клупе, сто и столице. Кметови и одборници дођоше и заузеше места по клупама, поскидаше капе и очекују да отпочну рад.

Мало за тим дође капетан. Они скочише.

Седите, браћо! — рече и заузео место за столом.

Они поседаше и упреше погледе у њега. Он прелистава акта, нешто подвлачи писаљком, превија хартију, загледа у законе. На послетку отпоче:

— Браћо! Као што вам је познато, данас сам сазвао среску скупштину, да посвршавамо неки хитнија посла. Мислим да можемо отпочети рад, јер сте сви дошли.

— Дошли смо!

— Сви смо!

— Па и ако нема свију, вишина је дошла! — веле скупштинари и обзиру се по осталим људима.

— Имате да одобрите неке мање суме за оправку мостова. Али, пре тога, да свршимо посао са питомцима.

Сељаци подигоше главе.

— Тражи се да срез избере два питомца који ће учити ратарску школу. Ви знате како су то питомци.

- Знамо, господине!
- И пре смо бирали!
- Нисмо бирали има три године!
- Хоћемо да бирамо, ја како!
- Да бирамо, господине! — рекоше

сви.

Капетан продужи:

— Као што знате, браћо, траже се младићи који су свршили основну школу, да су доброг владања и из домаћинске куће.

— Знамо, господине!

— Има таквих младића!

— Треба бирати оне младиће чији родитељи имају лепо имање, да би могли по свршетку школе применити своје знање на имању и показати корист од напреднијег рада. Његово имање треба да буде угледно добро за околину, — објашњава им капетан.

И отпочеше се споразумевати и бирати.

Бирају и објашњавају се: један вели овога, други оног. Капетан их гледа и ослушкује.

У том се подиже Дамњан Ружић, који, такође, беше члан те скупштине.

— Господине капетане, и ви браћо, и ја би' једну рекао!

Али у том и капетан заусте да нешто каже, те махну руком да седе, па се маши у џеп и извади једно писмо.

— Молим вас, браћо. Дозволите да вам уз овај службени посао скренем пажњу и на једну приватну ствар која стоји с њом у вези.

— Извол'те, господине! — рекоше сељаци.

— Да вам прочитам једно писмо које сам, поводом овога избора, добио од управника ратарске школе.

Сељаци се прокртољише у својим седиштима и упреше погледе у капетана.

— Ево шта пише господин управник:
„Поштовани господине капетане,

И ако се лично не познајемо, слободан сам обратити вам се и замолити вас за једну пријатељску услугу. Ових дана имаће ваш срез да бира два питомца, који ће се школовати у ратарској школи. Далеко од тога да утичем на одлу среске скупштине и да истичем какве своје интересе, узимам слободу скренути вам пажњу на једну прилику која ме је побудила да вам ово напишем. Пре двадесет дана дошао је у нашу школу један младић из вашег среза и изјавио жељу да се школује у ратарници. Толико љубави према школи и науци, колико се показује у овом младићу, тешко се може наћи и у стотину ђака. Он је без срестава за школовање, па ипак неће да одмакне од школе; хоће да послужије и да се мучи, само да походи предавања и слуша их макар и као приватан ученик. Ја га нисам могао одбити, већ сам му дозволио да привремено слуша предавања и ради на школском имању. Сад би лепа прилика била да га срез узме за питомца и ја вас молим да покушате преко изасланика да га приме. Има све услове какви се траже и одличну сведоџбу из основне школе. Зове се Ђурица Микачић из села Врљуга...“

Још капетан и не доврши, а Дамљан Ружић скочи:

— Молим, господине капетане, то сам имао да кажем: да предложим да се тај Ђурица избере за питомца.

Затим се окрете пзасланицима:

— Молим вас, браћо, учинићете велику задужбину ако га изберете. Не уем вам казати какво је то дете! Он је заволео ту школу и знања што се тамо уче. Ја би' вам имао много причати о тој кући и његовом оцу.

— Чиј је он? — запиташе сељаци.

Капетан вели:

— То је све, браћо, о њему. Ја не знам ни ко је тај младић, ни чиј је. Ако налазите да треба њега да бирате, ви га изберите. Ако имате кога бољег, до воље вам је да бирате тога бољег.

Дамљан поче објашњавати.

— Шта велиш, човече?

— Јес', онога Видосава!

— Микачин!

— Виторов унук.

За час разјаснише све и опричаше шта ко зна о њима. Капетан их само гледа и чека шта ће рећи. Док ће један подвикнути:

— То је син оног онде! — и пружи прст на шупу капетанову.

Дамљан се обазре:

— Јес', ено оног онде.

— Шта велите људи! — зачуди се капетан.

— Јест, Ђурица је његов син.

— То је красан младић!
 — Најбољи ђак!
 — Дарован сам од себе!
 — Чули смо за његову кућу.
 — И овај је вољан човек, али... ето тако... Божја воља... Изгубљен човек!...

— И Витор је красан човек!...
 — Нема онаког домаћина, мој брате!..
 Утркују се сељаци и сви хвале Витора и Ђурицу, а сажаљавају Видосава. Један рече:

— Да га зовнемо овде... да га питамо.
 Капетан махну руком:

— Остави. Решите сами како знате.

Сви се сагласише за Ђурицу. А мало за тим изабраше још једнога из другог краја среза.

Кад се сврши рад, сељаци сколише око Видосава.

— Да частиш!

— Бравос!

— Изабрасмо твог сина за питомца!

— Да учи ратарницу!

Он заврнуо рукаве на пере точкове, чисти, брише.

Дамљан Ружић му вели:

— А сад се окани беспослица и базања по вароши, већ иди у своју кућу и на своје имање и кажи Витору: „Ја нисам рђав човек. Мог сина Ђурицу изабрао је срез за питомца.“

Он стао, укочио се и колута очима с једног на другог.

— Није мала ствар, брат-Видосаве!

— Ти треба да се поносиш тиме!

— То је реткост!

— Да је други на твоје месту, он би играо од радости!

— То је срећа за твоју кућу!

Он их гледа, гледа, и не рече ни речи.

Напоследку грунуше му сузе низ образе и замаче на капију...

XXX

За три године Ђуричиног школовања у ратарници, прилике у кући Микачића остале су исте.

Видосав је и даље боравио у чаршији и живео на начин који је уобичајно кад је у њу дошао. Онако исто запуштен, постарио, обрадатио, подадуо. Сад већ нико није ни покушавао да га одврати. То би био узалудан посао.

Чича Витор је радио свој посао. Остарио је добро и мало се погрбио, али није попустио у раду и бризи за кућу и напредак имања. Полако, па се све у кући повратило као и пре доласка Видосављева. Са суседима се измирно, све се стишало: нити га ко задиркује, нити га ко изазива. Он само ради и приходи. Од тада је већ прикључио једно парче земље у пољу.

Ружица постарила много. Изгледа као да ја болест боловала, претрнула на све муке и савила руке око оно деце што јој је пред очима.

Сојка је девојка на удају. Израсла велика, престигла мајку, крушна, гледна, пуних и ведрих образа. Чим је подевојчила и одвела на један сабор, почеше се јављати просиоци, све богати и виђени људи.

Оне јесени кад је Ђурица свршио школу и вратио се кући, решише се да је удаду.

Једног празника беху се ужурбали у Микачића кући. Обрисали двориште, истресли хаљине, наместили собе, опрали стаклиће. У кући гори велика ватра и уз њу пристављени лонци. Две жене из суседства раде и помажу. У воћнаку Тодосије се запрегао, па с Ђурицом и Грујицом реде брава и спремају ватру да га пеку на равни. Ружица у вајату спрема Сојку: чешља је, намешта јој стојеће рухо и непрестано јој нешта приповеда.

Само чича Витор се узодао и узнемирио. Данас је весеље у његовој кући, прошевина његове унуке Сојке. Доћи ће угледни људи из Јасенице, од богате фамилије Маслаћа. Треба да се радује, весели и поноси што даје дете у таку кућу и пријатељи с таком фамилијом. Али му је срце празно, он је не-весео и нерасположен. Прва радост у дому, па није како треба. На уму му је Видосав. Ово је његово дете, ово је његова радост. Да је среће, као што није, па да он дочека пријатеља, да он удоми своју кћер. Чини му се да је, он главом, зликовачки укратио ту радост: отерао га у свет да се потуца од немила до недрага, а он присвојио оно што му је најсветије: да располаже са својом децом. . . Хоџа, мисли, хуче, сећа се успомена зп првих дана њихнога доласка у његову кућу. . . Било је то једног празника. Дан ведар, сунце одекочило, а хладови шарали по дворишту. Видосав намирио посао и обукао се, сео под

јабуку шећерлију па се шали и забавља са Сојком, разговара и ћерета, хвата је за колпр, гладн је низ косу, вуче за кикић и вели: „Ти си добра татина девојка... ћери, прва радости моја!..“ Како му живо лебди та слика пред очима, како јасно звоне те речи које је чуо пре толико година!.. Данас је прва радост његова, а њега нема да ужива у тој радости родитељској. Звали су га и он, и Ружица, и деца, а он као хладна стена...

Он хукну, па се спусти ниже испод куће. Чини му се лакше кад је подаље одатле. Кад би мало ниже, чу некакав шушањ у шевару. Трже се и обазре се — и угледа Видосава! Накупио сувога грања по шевару, увезао појасом читаво бреме, затурио на леђа па се упутио у варош.

Старац поскочи и отрча кући:

— Ђурица! Тодосије! Ене! — повика и пружи прст на Видосава.

Он им не умеде ништа више казати, али они га сами разумедоше и отрчаше за Видосавом.

— Стој!

— Нећеш више тако, бели!

— Зар и у данашњи дан... на наше весеље...

— Хајдемо кући!

Он се отима, звера и промуцује:

— Шта вам је... Остав'те ви мене... Носим дрва газда-Милики... даће ми човек грош...

А Ђурица љи вели:

— Што си тумарао, тумарао; док сам ја жив, нећеш се више маћи од нас.

И доведоше га кући.

— Уф, како си! — рече Тодосије.

Беше у масним искршљеним чакширама, старом копорану и војничким цокулама. Запустио браду и пустио дугу косу, која беше улепљена и замршена.

Чича Витор се уклонио у одаклију, а Тодосије га одведе у вотњак. Намести му столицу.

— Седи! А ви остали, хајте тамо, гледајте свог посла!

— Шта ћеш то? Оставите ви мене... ја... јеси ли чуо ти! — виче Видосав.

— Не чујем ништа, него да си ту ћутао и да слушаш што ти се заповеда. Сад си у нашим шакама... Видиш ти њега! Срам те било! — резили га Тодосије.

И за час набави млаке воде, сапун, маказе и бријач, одфикари му браду, па га обрија, затим га ошиша до главе и викну Ружицу, те га изми по глави и врату као мало дете. Затим га ухвати за руку и погурну у вајат.

— Ружице! Збаци ову прљавштину! Дај све чисто и ново, да га уведемо у људе!

И би тако. Кад доцније изађе из вајата у чистим памучним кошуљама, чистом копорану и новим чарапама и опанцима, други човек. И засјаја радост на лицу свију укућана.

У том се чу:

— Ево их!

Појавише се пријатељи. Њих петоро: стари Маслаћ, младожењин отац, крупан човек, просед, у широким чакширама и пространом гуњу; за њим неки њихов пријатељ из суседства, некакав миран и скроман спромашак у половном оделу; па младожења, висок, танак младић, леп и личит, у новим уским чакширама, чошном фермену и шиљастој шубари са чизмама на ногама. За њима младожењина мајка, старија жена, у памуклији и жућкастом убрадачу, са једном младом одбрађеном женом, младожењином рођаком.

Сви на добрим коњима, са пуним торбама и теркијама.

Кад ступише у двориште, стари Маслаћ назва Бога:

— Помози Бог!

— Бог вам помогао! — дочека Витор.

— Јесте ли ради гостима?

— Добрим, ако Бог да!

За Витором стадоше сви кућани, сем Сојке која остаде у вајату. Витор се пољуби са старим пријатељем и његовим суседом, па шануше Видосаву те и он то учини. Младожења пољуби у руку обојницу, па хтеде и Ружицу, али она затеже руку те се само руковаше. Жене се икљубише по обичају. Тодосије и младићи приђоше те се руковаше, па прихватише коње и одведоше у шталу, а чича Витор одведе госте у оцаклију, где су намештене клупе застрте ћилимовима и шареницама и намести их како је у реду.

Доцније уђе и Сојка, у лепом празничном

оделу, у плавкастој извезеној сукњи, коју је сама ткала и шарала, у тесном чошном јелечету, са свиленом марамом на грудима, лепо и скромно очешљана у плетенице, са једним природним цветићем у њима, без других украса. Пољуби у руку све редом па узе служавник и послужи их што је у реду: воду и шећер, кафу и хладну ракију. Служи, двори и гледа преда се. Чича Витор час обилази око њих и нуди их да пију, а час седа до њих и разговара. . . Причају како је лепо време, како је била топла Међудневница те су кукурузи узрели као кост, како је, не знам које године, пала слана пре Мале Госпође и сатрла ране кукурузе.

Донеше и врућу ракију, попише по три, па поставише ручак, принеше јела, почеше јести и ређати здравице. Кад попише добродошлицу, Маслаћев сусед уста те донесе из торбе чутуру и колач, извезен са вуницом, и неколико јабука, те турише на сто, у врх совре. Стари пријатељ извади из џепа шарену кутију у којој стојаше десет нових дуката и спусти је на сто, на колач.

Наста тајац. Чича Витор стајаше иза њих и нуткаше их да ручају. Гости гледају једно у друго. Младожења се постидео, кришом баци поглед на девојку, па се врчи и спусти поглед на сто. Сојка држи стакло у руци, трљка га погнуте главе и ослушкује шта ће сад бити. Ружица стоји подаље, код долапа, и учинила се да нешто послује. Ђурица и Грујица час улазе, час излазе и повирују.

— Е, пријатељу, говорисмо о свему, сад да речемо о послу ради кога смо дошли, — поче стари Маслаћ, мало замуцну па продужи: — Ти имаш девојку за удају, а ја сина за женидбу. Бог је рекао да се пријатељимо, и хоћемо, ако Бог да... Ми смо већ о томе говорили, деца су се, да речемо, заречила и замиловала... Сад да испунимо оно што Бог милује. Ако сте при речи, нек приђе девојка и узме обележје...

Чича Витор погледа по гостима и укућанима, рече:

— Кад су се деца замиловала, и кад је судбина, пријатељу, нека је са срећом... Само, ја би' још једну рекао, — рече и обазре се: — Зови-де Видосава!

— Јес', камо га пријатељ Видосав?

— Сад ће он, — одговори Ружица.

Дође и он и стаде више совре поред Витора.

— Где си ти, пријатељу? Ми пописмо по неку... Деде, наздрави, пријатељу, — додаде му чашу чича Маслаћ.

Видосав се снебива... Затим узе чашу, и рука му задрхта.

— Здрави сте и добро сте дошли! — промуца и попи у кап.

Чича Витор му онда исприча, ту пред њима, зашто су ови људи дошли, како су долазили раније на гледање, како су ово богати и угледни људи и како им је дата реч да ће Сојка примити обележје од овог младића.

Он слéже раменима, чепка и погледа по њима.

— Богме како знате . . . што мене питате?

— Како то говориш тако? Тебе, ја кога ћемо, — рече стари пријатељ.

Он опет чепка и слеже раменима.

— Хоћемо да чујемо твоју реч! — вели му Витор.

— Да ти одобриш! — дода Маслаћ.

Ђурица му приђе и рече:

— Шта се устежеш: кажи, одобраваш ли? Видосав подиже главу, погледа у Сојку и рече дрктавим гласом:

— Нек ти је сретно, дете. . . И нека ти је проста моја нега родитељска. . .

Ружици лијнуше сузе низ образе. Сојка зајеца и ухвати се за очи. Витору заиграше бркови и трепавице.

Видосав се полако измаче на врата. Тодосије му додаде потпрашену кубуру, те је опали у вис и огласи селу: прво весеље у Микачића кући.

1903.







